Hbio.19

OM

TYFOIDFEBERN I SVERIGE

I.

HISTORIA, GEOGRAFI OCH STATISTIK

AFHANDLING,

SOM MED TILLSTÅND AF

MEDICINSKA FAKULTETEN VID UPSALA UNIVERSITET

FÖR VINNANDE AF MEDICINSK DOKTORSGRAD TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

ERNST BOLIN,
MED. LICENTIAT

På kemiska lärosalen lördagen den 2 sept. 1893
kl. 10 f. m.

ROYAL COLLEGE OF PHYSICIANS, EDINB. LIBRARY.

STOCKHOLM
TRYCKT HOS K. L. BECKMAN
1893.

R39367

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Sid

Inledning. Källor ... 1.

Nosologi. Nomenklatur ... 5.

Tyfoidfeberns förekomst i Sverige från äldsta tider t. o. m. 1890 ... 10.

Tyfoidfeberns förhållande i Sveriges olika delar, på landsbygd och i städer. Tyfoidfeberns frekvens under olika tidrymder ... 30.

Tyfoidfeberns betydelse som dödsorsak. Relativ mortalitet ... 60.

Tyfoidfeberns förhållande till olika årstider samt till de angripnes ålder och kön ... 67.

Tabeller I. 1—26. Tyfoidfeberns förekomst i Sveriges län och läkaredistrikt 1861—1890 enligt läkarerapporter till Medicinalstyrelsen ... 73.

Tab. II. Dödsfall i tyfoidfeber (närvfeber) på 10,000 invånare i Sveriges län jämte Stockholms stad samt hela riket hvarje år under perioden 1876—1890 ... 107.

Grafisk tafla, utvisande antalet döde i tyfoidfeber (närvfeber) i medeltal årligen 1876—1890 på 10,000 invånare. (Tillhör Tab. II.)

Grafisk karta, utvisande tyfoidfeberns relativa frekvens i Sveriges läkaredistrikt åren 1875—1890.

Digitized by the Internet Archive
in 2015

https://archive.org/details/b21949323

Inledning. Källor.

Föreliggande afhandling är hufvudsakligen grundad på arkiv- och litteraturstudier och utgör en bearbetning af ett på sådant sätt samladt material. Att känna dettas beskaffenhet är sålunda af största vikt för att rätt kunna bedöma de vunna resultatens värde.

De källor, ur hvilka i fråga varande material är hemtadt, äro dels *läkarnes årliga embetsberättelser* till öfverstyrelsen för vårt medicinalväsen, dels vår *officiela statistik*. Dessa urkunders beskaffenhet har förut tämligen utförligt granskats af de föregående författare, som med stöd af dem genomfört arbeten af liknande art, som detta. Men ett upprepande af denna granskning är här så mycket mera af nöden, som de angifna källornas brister i fråga om tyfoidfeberns studium göra sig på ett särskildt sätt kännbara.

De svenske läkarnes åliggande att afgifva årliga embetsberättelser förskrifver sig från midten af förra århundradet. År 1749 anbefalde nämligen Collegium medicum rikets prov. medici att inkomma med redogörelser för det i medicinskt hänseende märkliga, som de inom sina värksamhetsområden iakttagit. Från nämda århundrade föreligga endast fåtaliga och godtyckligt uppställda berättelser. Under innevarande århundrade började väl läkarne mera regelbundet att inkomma med rapporter, men dessa voro, ehuru stundom ganska utförliga, likväl i början sinsemellan särdeles olikformiga, då något bestämdt formulär ännu ej var uppgjordt för desamma. Ett sådant började egentligen först 1851 att tillämpas. Detta år ålades därjämte läkarne, att så vidt möjligt uppgifva antalet insjuknade och döde i vissa allmänna förekommande sjukdomar, särskildt de epidemiska. Samma år började, som bekant, Sundhetscollegium utgifva sina tryckta årsberättelser, i hvilka det af läkarne lemnade materialet på ett högst förtjenstfullt sätt bearbetats. Hela denna betydande samling af läkarerapporter är i epidemiologiskt, medicinskt-historiskt, ja äfven i kulturhistoriskt hänseende af stort intresse. För statistiskt ändamål kunna däremot dessa årsberättelser endast med största försiktighet an-

vändas. Det är tydligt, att de inträffade sjukdoms- och dödsfallen ej ens på långt när allesamman komma till vederbörande läkares kännedom; sådant anmärkes ock oupphörligen i rapporterna. Såsom absoluta tal sakna läkarnes sifferuppgifter därför så godt som allt värde. För en jämförelse emellan de olika läkaredistrikten eller emellan olika tidrymder inom samma distrikt äro de väl mera användbara, men ej heller i detta afseende äro de på långt när tillförlitliga, då allt efter det olika förtroende läkarne åtnjuta, och den olika benägenhet att söka läkare, allmänheten på skilda orter visar, sifferuppgifterna kunna i hög grad växla. Sålunda inträffar det t. ex. någon gång, att läkareombyte åstadkommer en ganska frapperande ökning eller minskning af sjukdomsfrekvensen o. s. v. — Sedan kommunalnämnderna i riket år 1875 ålagts att till vederbörande läkare årligen inkomma med redogörelse för allmänna helsotillståndet inom de resp. kommunerna, hvilken redogörelse bland annat skulle innehålla uppgift på antalet sjuke och döde af smittosamma sjukdomar och farsoter, blefvo visserligen ofta nog ett större antal fall anmälda. Men läkarne synas i allmänhet ej ansett dessa uppgifter af något värde och hafva därför vanligen föredragit att fortfarande anteckna blott de fall, som förekommit inom deras egen praktik. Då likväl en del läkare använda de af kommunalnämnderna uppgifna siffrorna, särskildt ofta nog i fråga om dödsfallen, under det att de upptaga sjukdomsfallen efter sina egna anteckningar, är det klart, att sifferuppgifternas värde som jämförelsetal härigenom ytterligare förringas.

Af de nu omordade årsrapporterna föreligga de, som under förra århundradet ingåfvos, till större delen ganska fullständigt i tryck, nämligen i följande arbeten:

Bergius. Försök till de uti Sverige gångbara Sjukdomars utrönande, för åren 1754, 1755, 1756. Stockholm 1755, 1756, 1758.

Provincial-Doctorernes till Kongl. Colleg. Med. inlemnade Berättelser, rörande deras Ämbets förrättningar, desse senare åren, i synnerhet sedan siste Riksdag. Sthlm 1761.

Berättelser, inlemnade till Kongl. Colleg. Med. rörande Medicinal-Werkets Tilstånd i Riket; såsom en fortsättning af Provincial-Medicorum berättelser till Kongl. Coll. Med. Sthlm 1765.

Berättelser till Riksens Höglofl. Ständer rörande Medicinal-Werkets Tilstånd i Riket. Ingifne vid Riks-Dagen 1769 af Kongl. Coll. Med. Hvarjemte äro bifogade samtelige Prov. Medicorum till Collegium insände Berättelser. Upsala 1769.

Vecko-Skrift för Läkare och Naturforskare. Band. I—VII. Sthlm 1781—1786.

Läkaren och Naturforskaren (forts. af föreg. tidskr.). Band. VIII—XII. Sthlm 1787—1796. Band. XIII—XV. Strengnäs 1804—1807.

Af de under innevarande århundrade afgifna berättelserna finnas utdrag här och där införda i Svenska Läkaresällskapets tidskrifter, särskildt i

Sv. Läkaresällskapets Handlingar. Band I—XII. Sthlm 1813—1833.

Sv. Läkaresällskapets Nya handlingar. Band. I—IV. Sthlm 1837—1844.

Hygiea, Band. I— . Sthlm 1839.

Från och med år 1851 äro som nämdt läkarerapporterna bearbetade i Sundhets-Collegii, resp. Medicinalstyrelsens årsberättelser. De tidigare årgångarne af dessa innehålla ganska utförliga redogörelser för de olika sjukdomarnes uppträdande i skilda delar af riket, men efter hand hafva berättelserna inskränkts till det rent

statistiska och upptaga nu rörande infektionssjukdomarna endast summan af insjuknade och döde för hvarje månad, länsvis angifne, och sedan 1864 dessutom redogörelser för dödsorsakerna i rikets städer.[1])

Angående tyfoidfeberns statistiska behandling märkes, att denna sjukdom först 1874 erhöll egen rubrik i formuläret för läkarerapporterna och i Sundhets-Collegii berättelser, under det den förut jämte fläcktyfus och »gastrisk feber» upptagits under rubrikerna »gastriska och nervösa febrar» och »tyfösa och gastriska febrar».

Vid studiet af tyfoidfeberns förhållande i Sverige har jag i allmänhet vändt mig direkt till de i Medicinalstyrelsens arkiv förvarade originalrapporterna. Endast beträffande de tider, för hvilka någorlunda fullständiga sammandrag af rapporterna föreligga i tryck, har jag ansett det öfverflödigt att rådfråga de otryckta urkunderna.

Den andra hufvudkällan för vår kunskap om Sveriges »folksjukdomar», den officiela statistiken, har för studiet af tyfoidfeberns förhållande ett relativt inskränkt värde. Någon egen rubrik bland dödsorsakerna har tyfoidfebern där aldrig haft. De äldre rubriker, under hvilka man har att söka densamma, äro åren 1774—1801 »hetsig feber och brännsjuka», 1802—1811 »febrar af alla slag», 1812—1820 »febrar af hetsigt och rötaktigt slag, skarlakansfeber och frisel», 1821—30 »närv- och rötfeber». Åren 1831—1860 finnes för de flesta epidemiska sjukdomarna ingen dödsstatistik. Sedan 1861 träffa vi rubriken närvfeber, under hvilken utom tyfoidfeber äfven fläcktyfus, gula febern och möjligen ännu flere sjukdomar inrymmas.[2])

Som bekant inkomma primäruppgifterna till den officiela dödsstatistiken från presterskapet. Visserligen föreskrefs i den nya instruktion härom, som genom Kongl. Maj:ts Kungörelse af den 4 november 1859 meddelades presterna, att de borde grunda sina redogörelser för dödsfallen af gängse farsot och endemiska sjukdomar på upplysningar, som vederbörande läkare likaledes förpliktigades att meddela. Men i hvad mån en sådan samverkan mellan presterskapet och läkarne värkligen ägt rum beträffande uppgifterna från landsbygden, är omöjligt att bestämma. Under loppet af en epidemi tillkallas väl i allmänhet läkaren, så att denne ställer diagnosen, om han ock ej ser alla de enskilda sjukdomsfallen eller attesterar dödsfallen. Men ofta härröra nog diagnoserna till största delen från icke fackmän, af hvilkas insikter i medicinen således dylika statistiska uppgifter äro mer eller mindre beroende. — Hvad åter städerna angår, äro uppgifterna därifrån vida tillförlitligare, då de sedan 1861 väl till allra största delen stödja sig på läkareattester. Under de första åren efter det nyssnämnda, då den nya förordningen angående dödsattesterna började tillämpas, utgjorde dock de icke attesterade dödsfallen ofta nog en ej obetydlig procent af alla faktiskt inträffade; men efterhand förminskades denna procent till en obetydlighet, och från 1870-talets början torde denna brist ej i nämnvärd mån invärka på ifrågavarande uppgifters tillförlitlighet.

[1]) Saknas för åren 1871—1874.

[2]) Sedan 1881 äro närvfeber och hjärnfeber sammanslagna.

Af dessa den officiela statistikens siffror rörande dödsfall i närvfeber har jag endast användt de för tiden 1876—1890 angifna. Härom är nedan på sitt ställe ordadt. Berörda siffror äro att finna i

Bidrag till Sveriges officiela statistik. A) Befolkningsstatistik.

För öfrigt är den litteratur, som rör tyfoidfebern i Sverige, ganska sparsam. Följande arbeten utom de förut omnämnda äro de viktigaste:

Zetzell: Amphimerina catarrhalis lenta & maligna etc. (Sv. V. Akad:s Handl. f. 1754. Sid. 306.) Febris Upsaliensis; sub. præs. *C. Linnæi*, pr. gr. d. A. Boström 1757.

Hedin: Upplysningar om Epidemiska och serdeles de Pestilentialiske Febrarne. (Vetenskaps-Handlingar för Läkare och Fältskärer. T. 7; 3, 4 h. Sthlm 1838.)

Huss: Om Sveriges endemiska sjukdomar. Sthlm 1852.

Huss: Om Typhus och tyfoidfeberns statistiska förhållanden och behandling. Sthlm 1855.

Berg, F. Th. Bidrag till Sveriges medicinska topografi och statistik. Sthlm 1853. (Ingår äfven i Sundhets-Collegii årberättelse för 1851.)

Ilmoni: Bidrag till Nordens Sjukdomshistoria. Helsingfors 1846—1853.

Heyman: Tyfoidfeberns frekvens och lokala utbredning i Stockholm under åren 1861—1881. (Hygia 1882.)

Linroth: Inverkar uppsjö menligt på Stockholms sundhet? (Helsovårdsföreningens i Stockholm förhandlingar 1887.) Sthlm 1888.

Linroth: Dödsorsakerna och dödligheten i Stockholm 1871—1890. Sthlm 1892.

Almquist: Dödsorsakerna i Göteborg 1861—1885; I Göteborg gångbara sjukdomar 1756—1885. (Göteborgs helsovårdsnämnds årsber. 1888, 1889.) Göteb. 1889, 1890.

Dessutom åtskilliga uppsatser i *Eira* och *Hygiea* af olika författare, såsom *Neyber* och *Nauman, Eckerbom, Engdahl, Nilsson, Linroth, Almquist* m. fl.

Nosologi. Nomenklatur.

Tyfoidfebern är för vårt land i viss mening ännu en »morbus novus», hvars historia ej sträcker sig längre än tvenne årtionden tillbaka, om man nämligen afser den tidrymd, under hvilken tyfoidfebern inom nosologien intagit en fullt självständig plats.

Det torde vara lämpligt att, innan vi gå att betrakta tyfoidfeberns förhållande i Sverige under olika tider och inom olika landsdelar, här i ett sammanhang redogöra för den svenska nosologien, så vidt den rör ifrågavarande sjukdom.

Gå vi så långt tillbaka som till senare hälften af förra århundradet, den äldsta tid, från hvilken vi äga i behåll en och annan sjukdomsbeskrifning, som gifver en om ock dunkel antydan om tyfoidfeberns förekomst, så kunna vi ej med fog vänta att på detta område finna nosologien synnerligen utvecklad. Väl karaktäriseras denna tid i viss mån af bemödanden att differentiera eller så att säga individualisera sjukdomarne, bemödanden, som fingo sitt uttryck i en mängd mer eller mindre konstlade medicinska system (Sauvage, Cullen, Linné m. fl.), men å andra sidan betraktades sjukdomarne ännu gärna såsom föränderliga, såsom olika faser af en *genius epidemicus*, ett visst »sjukdomlynne», som på alla samtidigt uppträdande sjukdomar tryckte sin egendomliga prägel; och hvad särskildt tyfoidfebern angår, kunde den med sina föga i ögonen fallande symptom icke vara egnad att för den tidens läkare erbjuda tillräckliga hållpunkter för en sådan differentiering från andra då förekommande febrar.

Vi finna därför ej heller från nämda period någon nomenklatur, som kan leda en nutida forskare på spåren vid studiet af tyfoidfeberns äldre historia i Sverige. Af då brukade namn på gängse febersjukdomar synas »fläckfeber» nästan uteslutande, och »rötfeber» med tillägget »elakartad» eller »med fläckar» öfvervägande hafva betecknat typhus exanthematicus. Men för öfrigt finnes knappast någon sådan öfverensstämmelse i användandet af benämningarne, att man på grund af dessa kan sluta till sjukdomarnes art. Allt efter olika *symptom* erhöllo »febrarne»

olika bestämningar, såsom »elakartade, putrida, gallaktiga, nervösa» o. s. v. Det namn, under hvilket man snarast kan vänta sig finna en beskrifning, som bäst passar in på tyfoidfebern, är »febris lenta nervosa» eller »långsam nervfeber», ett namn, upptaget efter den engelske författaren Huxham[1]) hvilken under detta lemnat en enligt Hirsch »mästerlig» skildring af nämda sjukdom[2]). Stundom betecknas likväl därmed fall, som att döma af sjukdomsbeskrifningen synas haft åtskilliga beröringspunkter med de då särdeles allmänna frossorna.

Den äldsta officiela statistiken, Tabellvärket, hvars rubriker förut äro omnämnda, lämnar för nu berörda tidrymd ingen upplysning i fråga om tyfoidfebern.

Under de första årtiondena af 1800-talet träffas i läkarerapporterna och den sparsamma tryckta litteraturen beskrifningar öfver tyfoidfeberliknande fall under många olika benämningar, såsom »gastrisk, gastrisk-nervös, tyfös, remittent feber», någon gång »slemfeber»(?) o. s. v., hvarjämte den nämnda f. lenta nervosa och den nedan omtalade »Upsalafebern» allt emellanåt förekomma. — Under några af de uppräknade namnen lemnas dock äfven skildringar, som tydligen måste hänföras till typhus exanthematicus; därjämte finner man under samma momenklatur mycket ofta fall, som man utan tvifvel kan öfverföra till frossans område. Särskildt gäller detta senare om en mängd af de jämt och ständigt återkommande »remittenta febrarne». (Jämför härom Bergmans afhandling om Frossan[3]).

Öfver hufvud taget synes frossan, som med sina mångfaldiga former intagit en så dominerande ställning i vårt land under förflutna och mer än hälften af innevarande århundrade, därigenom i viss mån undanskymma en del andra sjukdomar och sålunda försvåra studiet af dessas äldre historia. I sina mindre typiska former misskändes den ofta af läkarne och erhöll då hvarjehanda symptomatiskt bestämda namn, såsom gastrisk, biliös, remittent feber etc. Icke alltid är det numera möjligt att af sjukdomsbeskrifningarne bestämma de anförda sjukdomarnes natur. Särskildt blir tyfoidfebern härigenom svår att framleta; den drunknar nästan ibland massan af rötfebrar[4]), frossor af olika slag och andra mångfaldiga »febrar».

Några uttalanden i nosologisk och systematiserande riktning förekomma knappast under nyss nämda årtionden. Endast en antydan i denna riktning förekommer i en uppsats från år 1806 af den bekante läkaren, professor Trafvenfelt[5]). Han indelar här »de vanligen gångbara, elaka, smittsamma febrarne, åtminstone i anseende till deras grad, i Rötfeber (Synochus putris) och maligna nervfebrar (Typhus

[1]) Se sid. 10, not. 2.

[2]) *Hirsch:* Historisch-geographische Patologie, 2 Aufl. 1881—86, sid. 434. Hæser säger i sin Geschichte der Medicin u. d. epid. Krankh. (3:e uppl. B. III sid. 577), att Huxhams skildring drag för drag motsvarar tyfoidfebern.

[3]) *Bergman:* Om Sveriges folksjukdomar, II, Frossan, sid. 208 o. f.

[4]) De förnämsta fläckfeberåren sedan förra seklets midt hafva varit: 1772—73, 1788—89, 1808—09, 1828, (1838, 1846—47), 1868—70; (i Sthlm 1870—75).

[5]) Vetenskapsjournal för Läkare och Fältskärer I, 1 sid. 10.

nervosa). Febrar utan malignitet, åtföljde af nervsymptomer, samt den så kallade Lenta nervosa, höra icke hit». De två förstnämda skilja sig från hvarandra därigenom, att »den förra har ett mera akut förlopp (död ofta på 7:de, 9:de dygnet), företer starkare närvsymptom och slutar genom kris, under det att den senare har en långsammare decursus (de, som dö, lefva öfver 14:de, 17:e, 21:a dygnet och ännu längre) och öfvergår till helsa genom en lysis. S. k. petechier visa sig egentligen i den förra. Båda förekomma allmännast i februari, mars och april, äro tydligen smittosamma o. s. v.» Huruvida den senare af dessa båda former kan anses som indentisk med senare tiders tyfoidfeber eller blott som en mildare form af fläcktyfus, torde väl ej på grund af ofvanstående beskrifning kunna afgöras. Icke heller blir det klart, hvad T. menar med lenta nervosa; blott att han, att döma af sammanhanget, synes frånkänna densamma malignitet och smittosamhet. T:s uttalande visar sålunda en differentiering af gängse »febrar», men om tyfoidfeberns ställning lemnar den ingen upplysning.

En säker grundval för tyfoidfeberns igenkännande och särskiljande från öfriga sjukdomar kunde först genom påvisandet af de för densamma karakteristiska patologiskt-anatomiska förändringarna vinnas.

Huruvida de svenske läkarne under de tre första årtiondena af detta århundrade haft någon kännedom om de af Pariserskolans män uppnådda resultaten i denna riktning, därom lämnar den tryckta och otryckta litteraturen från nämda tid ingen upplysning. För så vidt jag kunnat finna, var det först Ronander, som gjorde de utländska vetenskapsmännens forskningar härutinnan närmare kända af svenske läkare, då han under loppet af år 1832 inför Läkaresällskapet framlade flere iakttagelser rörande »febris nervosa enterica» och visade åtskilliga dit hörande patologiskt-anatomiska preparat. R., som äfven lämnat en på egen iakttagelse grundad beskrifning af sjukdomen[1]), säger i »årsberättelse om svenska läkaresällskapets arbeten» för 1832: »denna feber, som i andra länder blifvit beskrifven under namn af febris nervosa abdominalis s. cum ileitide, febris gastrico-enterica s. intestinalis, Dothinenteritis o. s. v. och som ofta förväxlas med vanlig nervfeber, har, så vidt jag känner, icke förut blifvit i Sverige observerad, men förtjenar likväl den största uppmärksamhet, emedan den äfven hos oss temligen ofta förekommer, i synnerhet under vintermånaderna» o. s. v.

Detta uttalande är af en viss betydelse, då det visar, dels att R., som ju bör hafva varit väl förtrogen med den inhemska medicinska litteraturen, för sin del ej kunnat i densamma finna någon tydlig beskrifning på sjukdomen i fråga, dels att *han* med »vanlig nervfeber» menade något annat än den af honom beskrifna febris n. enterica, säkerligen typhus exanthematicus.

Emellertid börjar man från den tiden i läkarerapporterna påträffa spår af läkarnes kännedom om en särskild form af »närvfeber» med anatomisk lokalisation i tunntarmarne.

[1]) Tidskrift för Läkare och Pharmaceuter B. I. h. 5, sid. 146.

Jämte de fortfarande vanligaste namnen gastriska och närvösa febrar uppträder nu någon gång det betecknande namnet ileotyphus, senare tyfoidfeber[1]) samt abdominaltyphus eller »den abdominela formen af typhus». Denna sista term antyder redan något, som äfven framgår af läkarnes egna uttalanden, nämligen att de i allmänhet ansett typhus exanthematicus eller petechialis och t. abdominalis, tyfus och tyfoidfeber såsom till sitt väsen identiska sjukdomsprocesser, hvarför också i st. f. de nyssnämda förekomma termerna typhus gravior och mitior, sålunda betecknande endast en gradskilnad med hänsyn till malignitet[2]).

Sedan Huss i sitt år 1855 utgifna arbete »Typhus och Typhoidfeberns statistiska förhållanden och behandling» uttalat som sin bestämda åsigt, att »typhus och typhoidfeber (typhus petechialis och typhus abdominalis), sådana de i nordens klimat förekomma, ej kunna eller böra betraktas såsom tvenne skilda sjukdomar, utan endast såsom tvenne formförändringar af en och samma sjukdomsprocess», *blef denna åsigt så godt som allena härskande* bland Sveriges läkare under två årtionden, ett förhållande, som är till stort förfång för studiet af de båda sjukdomarnes uppträdande under motsvarande tid, icke blott med hänsyn till den statistiska behandlingen utan äfven i epidemiologiskt afseende. Beträffande den statistiska sidan af saken är redan i inledningen ordadt. Hvad åter angår epidemiologien, så skulle identitesläran ej vara till något hinder, så framt man som regel finge hvardera »formen» särskildt nämd under sitt vedertagna namn; men helt naturligt är så ej förhållandet, utan alltför ofta träffar man blott genusorden »typhus» eller »typhösa febrar». Samma användning som gemensamt namn på två olika former finner ock nu den gamla termen »nervfeber».

Om också typhus exanthematicus under nämda period kan antagas i det hela ej varit särdeles ofta förekommande, har den dock säkert varit det alldeles tillräckligt för att åtminstone grumla uppfattningen af den med honom sammanblandade tyfoidfebern och många uppgifter, som skulle vara intressanta med hänsyn till den senare, förlora högst betydligt i värde därigenom, att tillblandning af fläcktyfusfall ej kan med säkerhet uteslutas.

Det var först i medlet af 1870-talet och förnämligast genom Warfvinges på rik erfarenhet från fläcktyfusepidemierna i Stockholm 1870—75 grundade offentliggöranden, dels i 1:e stadsläkarens i Stockholm årsberättelser, dels i afhandlingen »Typhus exanthematicus»[3]), som tyfoidfebern allmänt blef erkänd såsom en från typhus exanthematicus specifikt skild sjukdom.

Från och med 1874 uppföras, såsom förut är sagdt, uti läkarnes årsberättelser nämda sjukdomar under särskilda rubriker, hvarjämte de förut med de »tyfösa febrarne» sammanförda »gastriska febrarne» skildes från dessa och i stället

[1]) Namnet infördes, som bekant, af Louis i Frankrike 1829.

[2]) En äfven förekommande indelning af »typhus» är den uti »cerebralis» och »abdominalis», om hvilka formers förh. t. de resp. »petechialis» och »abdominalis» vanligen inga antydningar finnas.

[3]) Stockholm, 1880.

erhöllo egen rubrik. Angående dessa »gastriska febrar» må här till sist sägas några ord.

Att i äldre tider, t. ex. på 1840—50-talen, namnet »gastrisk» eller »enkel gastrisk feber» af läkarne användes för att beteckna en lindrig form af tyfoidfebern eller den »gastriskt-nervösa» febern, synes otvifvelaktigt och utsäges af några läkare direkt. Men lika otvifvelaktigt är, att namnet nu, då det ännu förekommer, af de fleste brukas i en annan mening, nämligen liktydigt med akut gastro-intestinalkatarr[1]). Öfvergången mellan båda uppfattningarne af sakförhållandet eller af terminologien är naturligtvis omöjlig att följa. Men då hithörande sjukdomsfall i läkarerapporterna alltsedan slutet af 1850-talet i allmänhet uppförts särskildt under hvar sin af rubrikerna »gastrisk feber» och »nervfeber» eller »tyfoidfeber» etc. uppstår ingen annan oegentlighet än den, att möjligen en del lindriga fall af tyfoidfebern komma ur räkningen, ett förhållande, som dock i anseende till det i alla fall endast relativa värdet af dylika sifferuppgifter, är af föga betydelse.

[1]) Härom har jag genom muntlig och skriftlig förfrågan hos en mängd läkare öfvertygat mig.

Tyfoidfeberns förekomst i Sverige från äldsta tider t. o. m. 1890.

De äldsta spåren af tyfoidfeberns förekomst i Sverige har man[1]) trott sig finna i den s. k. »Upsalafebern». Då detta namn af läkarne under slutet af förra och början af innevarande århundrade ofta anföres, och sjukdomen flere gånger uppgifves vara i landet mycket allmän och sedan länge bekant, torde det vara af intresse att närmare afhandla denna fråga för att söka utröna, i hvad mån man kan finna stöd för åsigten om »Upsalafeberns» identitet med tyfoidfebern.

Den första beskrifningen af densamma finna vi i Sv. Vetenskapsakademiens Handlingar för 1754. Författaren (P. Zetzell) titulerar den »amphimerina catarrhalis lenta & maligna; eller långsam, farlig Catarrhal-Feber». »Den är», heter det, »ingen ny feber, emedan de Gamle i afseende på vissa förefallande symptomer begripit den samma nu under deras Lipyria, nu Typhos, nu Epiala o. s. v. Den qvicke italienaren Bagliv hafver ock vackert skrifvit därom, då han afhandlar de Mesenteriska Febrar, och herr Huxham föreställer honom, som en käck observator, ganska tydeligen under namn af »Febris lenta nervosa» etc. Sjukdomen, som af förf. iakttagits »hos et märkeligit antal sjuka under den tid, den i sistlidne Sept., Octob., Nov. (1753) samt i innevarande December Månader, som en farsot gått i Upsala och däromkring», beskrifves nu ganska omständligt. Den indelas i fyra stadier, af hvilka det första utmärker sig genom hufvudvärk fram i pannan, kyla, gäspningar, belagd tunga, tyngd i kroppen (»och knäen liksom orkelöse un-

[1]) Se Berg, F. Th., anf. arb. sid. 73.

Huss: Om Sveriges endemiska sjukdomar sid. 32. I enlighet med sin uppfattning af förh. mell. t. exanth. och t. abd. säger Huss endast att Upsalafebern »var hvad nutiden med en gemensam benämning kallar nervfeber och hjernfeber».

der någon yrhet»), »vämjelse och rörelse i underlifvet med en slemaktig diarrhée, samt ljum ländvärk». »Efter en vecka ungefär (andra stadiet) blir änteligen någon eftermiddag kylan något långsam, hvarpå följer hetta och antingen mycken matthet och stark törst, bäsk smak» etc.; eller starka svettbad, hosta och hufvudvärk etc.; eller »mätt och spändt underlif, ogienhet, yra och diarrhée om nätterne; eller också tjock, hvit, gul, ja midt på brun tunga med både kräkning och diarrhée». »Symptomerne blifva hvar afton, likt en dubbel annandagsfrossa svårare med lindring ungefär kl. 4 om mornarne. I detta stadium uppstår ibland ett utslag på munnen, hvilket tillskrifves en god betydelse.» I det tredje stadiet »är den sjuke bekymmerslös; hör, utan att vilja svara; sträcksenorna leka; händer och tunga darra; han slumrar; yrar, som dock upphörer vid främmandes åsyn, samt de sjelfvillige evacuationer hålla ännu uti; men där de äro, visa sig spasmer, stråplockning, oro och lemmryckningar» etc.; »ansiktet faller ihop, yran blir starkare och en blå ring märkes under ögonen, hvarpå detta elände antingen ändas med lifvet(!), eller (stad. 4) börjar en myckenhet seg och tjock slem lossna med hosta om mornarne och en jemn svettning». — — — »Tungan blir ren, och någon matlust infinner sig för middagarne, fast et illamående ännu något märkes mot aftnerne, som dock ändteligen småningom försvinner, då en stark matlust börjar återställa, hvad kroppen under hela 21 eller 30 dygn förlorat.» Af 200 sjuke dogo endast 2. — Sjukdomens orsak antogs vara »den omärkeliga utdunstningens förminskande» till följd af den töckniga, regnaktiga och tjocka väderlek, som rådde hela den tiden, farsoten gick i Upsala och däromkring. Smittosam antager förf. sjukdomen icke hafva varit på den grund, att de icke smittades, »som umgingo med dem, som hade fläckar och af hvilka en elak ånga geck . Slutligen tillägges att »de flesta, som föllo i denna Feber, voro medelålders folk», inga barn eller gamla och få af de förnäma.

Som vi se, kan ofvanstående ganska väl gälla som en beskrifning på tyfoidfebern, om den också kanske ej är fullt så typisk som Huxhams, hvilken den för öfrigt mycket liknar, i vissa delar så mycket, att man knappt kan värja sig för misstanken, att förf. delvis afskrifvit Huxhams skildring.

Emellertid är hänvisningen till Huxham och identifieringen af den af förf. observerade sjukdomen med Huxhams f. lenta nervosa af stort intresse, då den sistnämda, såsom ofvan är nämdt, af Hirsch och äfven af Hæser[1]) och andra anses med säkerhet kunna tagas för tyfoidfeber, en åsigt, hvilken man vid genomläsningen af Huxhams beskrifning ej kan annat än hylla[2]).

Såvida Zetzell i sin skildring följt värkligheten och ej allt för mycket Huxham, torde man därför få anse som sannolikt, att den af honom observerade

[1]) Hæser, Geschichte der Medicin u. d. epid. Krankheiten Dritte. Bearb. Jena 1879—82 (III, sid. 577).

[2]) Huxham. Opp. Lips. 1829. 8 sid. 134 följ. 405 följ. (I Ups. Univ. Bibl. finnes en tysk öfversättning.)

»farsoten varit tyfoidfeber, helst som man på grund af åtskilligt tämligen säkert kan utesluta den eljest både i Upsala och på andra ställen då för tiden ganska vanliga, som elakartad och smittosam angifna »röt- eller fläckfebern».

En dylik febris lenta nervosa var enligt Bergius[1]) gängse hela hösten 1854 i Stockholm.

Mycket mera tvifvelaktig är den skildring, som förekommer i afhandlingen »Febris Upsaliensis»[2]), under Linnés præsidium försvarad af A. Broström 1757. Den här omtalade sjukdomen säges »för 2 år sedan varit så allmän i Upsala och injagat en sådan skräck, att många af fruktan för sjukdomen tvekade att sända sina söner till akademien; men då den snart lika mycket iakttogs på andra ställen, försvann denna fruktan hastigt». Vidare heter det, att den »ingalunda är ny i Upsala utan har härjat här så lång tid, som vi kunna erinra oss, om den också ej alla år förhållit sig lika». »Somliga år har den ändrat sin sjukdomsbild (typum suum), understundom har den varit elakartad med petechier, i hvilket fall den varit smittosam, och däraf kallats febris petechizans, stundom har den mest angripit magen och kallats febris mesenterica; af några äfven febris nervosa, emedan den stundom öfverfallit med delirier och spasmer. *Stundom äfven, helst likväl på våren har den slutat i intermittens*, hvarför man tillagt den namnet quotidiana eller tertiana continua» etc.[3]). Hvad beträffar själfva sjukdomsförloppet säges typen vara sådan, att den hvarje dag, vanligen 3—4 timmar efter middagen exacerberar med oro, häftig puls o. s. v. men utan någon köld (»nisi levissimo digitorum & nasi interdum»); efter 3—4 timmar upphör den, så att febern knappt märkes, men mot midnatt inträder ett nytt anfall, som ändtligen mot morgonsidan upphör under svett, lämnande den sjuke mycket utmattad och kraftlös. — I andra fall åter är *hvarannan* dag svårare[4]).

Det anförda torde vara mer än nog för att till fullo visa, att den sjukdom, som *här* beskrifves, varit en frossa under olika former, quotidiana och tertiana duplicata o. s. v. Olikheten med den af Zetzell beskrifna »farsoten», hvilken dock tydligen afses, då det säges, att »den (»Upsalafebern») för 2 år sedan var så allmän etc.», är i ögonen fallande.

Ofvan nämda förklaring, att den somliga år ändrat sin art, visar emellertid, att förf. till »Upsalafebern» under detta namn sammanfattat flere olika sjukdomar

---

[1]) Gångb. sj. 1754.

[2]) Anledningen till namnet förklaras vara den, att den först närmare observerats i Upsala.

[3]) Här tillägges, att sjukdomen är allmän nästan öfverallt, i synnerhet i södra Europa, »och är den i Italien mellan Rom och Neapel så allmän, att våra landsmän frukta att resa dit. Äfven i Indien är den mycket allmän» o. s. v.

[4]) Orsaken till sjukdomen antages vara undertryckandet af perspiratio insensibilis samt luftens förpestning genom afdunstningen af »Kamhafvet» och »Stadsdiket» (»sentina, sordium plenissima dicta Kamhaf, ubi aqua ab antiquissimis temporibus stagnavit, ut prætermittem fossam Stadsdiket nominatam in altera parte urbis, sordibus etiam abundantem»). Sjukdomens smittosamhet förnekas.

(enligt vår uppfattning), af hvilka möjligen såväl den nämda »f. mesenterica» som »f. nervosa» kan hafva motsvarat Zetzells »amphimerina», under det f. petechizans varit »fläckfeber», så framt icke alla tre tillika med ofvan beskrifna former kunna inrymmas i frossans att döma af andra beskrifningar den tiden i Sverige mångskiftande sjukdomsbild.

Uti en annan, senare uppsats, däri en antydan gifves om »Upsalafeberns» art (Hedins »Upplysningar om Epidemiske och serdeles de Pestilentialiske Febrarne» 1805 [1]), säges, att under detta namn ännu då omtalades den Typhus, som i början af 1760 härjade i Upsala, och hvilken af H. räknas till samma grupp af sjukdomar som Fältfebrarne och Fängelsefebrarne.

Såsom ofvan är nämdt, förekommer namnet »Upsalafeber» ganska ofta i åtskilliga läkares rapporter och ej sällan tilläggas sådana epitet som »den af alla kända», »den nu så vanliga» o. s. v. Tyvärr äro dock de följande beskrifningarne på densamme merendels mycket knapphändiga, hvartill ofta just anföres som skäl, att »sjukdomen är förut så noga bekant, att jag icke vågar trötta Collegii tålamod med någon större vidlyftighet» o. d. Man stannar därför ofta i ovisshet, hvilken sjukdom egentligen menas. I de fall, där namnet »lenta nervosa» tillfogas, torde man med sannolikhet hafva för sig en tyfoidfeber, så framt man icke har skäl att misstänka en förväxling med remitterande frossa, såsom då det t. ex. heter, att sjukdomen mot slutet öfvergick till intermittens (hos en och samma individ).

»Upsalafeber» torde däremot på grund af det ofvan sagda böra anses som ett flere olika sjukdomar omfattande kollektivnamn, vid hvilket därför i allmänhet ej kan fästas alltför stor vikt, om man ej i sjukdomsbeskrifningen finner några hållpunkter för bedömande af sjukdomens art.

Utom den nämda beskrifningen af Zetzell förekomma från förra århundradet endast helt få, som med någon sannolikhet kunna hänföras till tyfoidfebern. Några af dem må emellertid anföras.

1763. Upsala [2]). »Om hösten började i och omkring staden en malign feber med fläckar. Diarré slog till hos somliga, hos andra näsblod. Här blef ingen märklig kris utan efter 14:de à 17:de dygnet, ja ännu längre kunde man först hos dem, som kommo sig före, börja småningom märka någon liten ändring. I början höll den sig mest i Kungsängsroten. Många döde, mest fattigt folk. Ej en enda af professorsstaten eller de studerande hade denna feber.

1784. Tierp[3]). »På hösten en feber, som började med flera dagars hängsjuka. frysningar etc. Häftig diarré hade de meste, som påkom förr eller senare, Mycken matthet. Yrsel. Drog långt ut på tiden, ända till 4, 5, ja 9 veckor, innan de blefvo någorlunda friska, och det utan några märkliga kriser. Då den kom in i ett hus, blef näppeligen någon skonad, och hvad har man stort annat

[1]) Vetenskaps-Handlingar för Läkare och Fältskärer T. VII. sid. 75.

[2]) Berätt. t. Colleg. Med. f. 1763 (Halenius).

[3]) Veckoskrift f. Läk. o. Naturforsk. VII (Halenius).

att vänta. (Här följer en målande beskrifning af den stora osnyggheten och oförsiktigheten bland allmogen.)

1786. Eskilstuna d. [1]). (I början af april en rötfeber med fläckar.) Den tycktes längre fram på våren gå öfver till en »lenta nervosa». »Inga märkliga kriser skedde, utan efter 3 à 4 veckor gick den per delitescentiam öfver.»

1797. Borås d. [2]). »I juli mån. en smittosam nervfeber. Ingen dog. Varit gångbar på andra orter under namn af smygfeber.» (?) (Skiljes af läk. från rötfeber, som sedermera uppträdde.)

1798. Löfsta [3]). »I augusti en elakartad feber synochus putrida, dock utan fläckar. Prodromstadium af flere dagar. En del hade från början en elak stinkande diarré, andra hæmorrhagia narium. Brytning mest på 14:de dygnet, nästan alltid med svett, om den sjuke i tid påkallat läkaren, annars drog den ut hela 20 dygn och däröfver.» (?)

Då det visat sig omöjligt, att i det kaos af sjukdomsberättelser under växlande namn af »gastriska, nervösa, remitterande, tyfösa, maligna, rötade febrar, synochus, lenta nervosa, Upsalafeber» m. m., som uppfyller läkarerapporterna under de första decennierna af detta århundrade, i hvarje fall kunna bestämma, hvad som är tyfoidfeber eller ej, och då en genomgående textkritisk granskning af materialet endast skulle medföra en onödig och föga upplysande vidlyftighet, inskränkes framställningen i det följande till och med år 1850 därhän, att för hvarje årtionde anföres en eller annan af de för perioden mest typiska sjukdomsbeskrifningarna, som kunna hänföras till tyfoidfebern, och därefter uppräknas de mest anmärkningsvärda epidemier af liknande art som de refererade, naturligtvis endast under sträng reservation med hänsyn till möjligheten af en tillblandning af fläcktyfus, remitterande frossa m. m. För tiden fr. o. m. 1851 anföras inga sådana »typiska» sjukhistorier; de epidemier, som därefter stå upptecknade, äro sådana, som, där intet annat särskildt utsäges, på grund af rapporternas text af mig ansetts säkert utgöras af tyfoidfeber.

1801—1810.

(Nomenkl.: gastr. f, gastr. nervf., f. lenta nerv., Upsalafeber, remitterande feber.)

Anm. De flesta berättelser från denna period äro ganska otydliga och tvetydiga. Åren 1808—09 omtalas nästan endast den s. k. fältsjukan eller landtvärnssjukan, som af läkarne »fans vara en vanlig rötfeber».

1806. Eksjö distr. (Olin.) »Från början af året till maj månads medium den s. k. Upsalafebern (febris lenta nervosa). — — — Den långsamma närvfebern börjar bli allt mera allmän i Göta rike. Uti denna orten eller delen af Jönk. län har den alla år grasserat och det alla årstider.» — 1807. Samma förf. »Den är en remittent feber, länge känd af våra läkare, bortrycker en myckenhet män-

[1]) L. o. N. VII (Tengmalm). [2]) L. o. N. VIII (Flodin). [3]) L. o. N. XIV (Malmberg).

niskor af alla åldrar. Jag tilltror mig icke kunna med visshet uppgifva orsaken till nämda sjukdoms tilltagande hos alla folkklasser framför forna tider.»

1808. Densamme. Angriper besynnerligen starka, medelålders personer. »Oförmodligen känner man sig attackerad af en hemlig trötthet uti alla kroppens lemmar, besynnerligen i de nedre extremiteterna, af tryckande hufvudvärk, häftigt anfall af frossa och flera sypmtomer, som utmärka nervsystemets högre lidande.» Afmattning. Slummer. »Som denna sjukdom under mångårig erfarenhet blifvit så grundligt känd, vågar jag nu härmed icke trötta Kungl. Collegii tålamod.»

1806. Lund. (Munck af Rosenschiöld.) »De senare åren har en epidemisk feber nästan beständigt grasserat i Malmöhus län, än i en än i en annan by, stad eller församling.» Likadan feber i Lund. »Naturen af sjukdomen har varit asthenisk. Formen varierande, än som nervfeber än som röt- och fläckfeber än som gallfeber och än som Cullens synochus. Diarré fans vara det farligaste symptomet.»

1803. Umeå d. — 1806 Söderhamns d. — 1806 — Wimmerby d. — 1807 Strömstad (?). — 1807—1808 Wadstena. — 1808 Westerås.

1811—1820.

(Nomenkl. = föregående årtionde.)

1811. Vexiö distr. (Hillers.) »Nervfeber, så enkel, osammansatt från gastriska, putrida eller andra tillfälligheter, har jag aldrig haft lägenhet observera, som innevarande år här i länet. Den var en ren »lenta nervosa». Började med små rysningar, tyngd i lederna och nedslagenhet. Vanligen inträffade hosta, stundom näsblod, stundom löst (som var ett godt tecken) och stundom hårdt lif. Tillfriskningen skedde ganska långsamt. Aldrig har jag med fördel kunnat begagna kina förrän sjukdomen gifvit anledning till säkert aftagande. Var icke mycket dödlig.»

1811. Gefle stad. Eksjö distr. Kalmar distr. Söderhamns dist. (?)—1813. Upsala län. — 1814. Vesterås län, Nyköpings, Filipstads, Enköpings, Jönköpings distr. — 1815. Stockholms län (»långsamma gastriska och slemfebrar eller ock continuerade, med täta stolgångar och magref förenade»). — 1816. Stockholms län (Sigtuna, Roslagen), Daga, Nyköpings, Eskilstuna, Söderhamns dist. — 1817. Stockholms län. Faluns, Borås, Söderhamns, Jönköpings, Umeå, Luleå, Eksjö Eskilstuna distr. — 1818. Stockholms län. Upsala, Nyköpings, Venersborgs, Visby, Luleå, Gefle, Örebro distr. — 1819. Stockholms st., Örebro d., Sundsvalls st. Malmöhus län, Jemtland, Gotland. — 1820. Upsala, Faluns, Gefle, Söderhamns, Örnsköldsviks, Uddevalla, Halmstads, Norrtelje m. fl. distr.

1821—1830.[1]).

(Nomenkl. = föregående samt mera allmänt »typhösa febrar».)

1822 yppade sig i Karlstads distrikt »en typhusartad feber, på olika tider och ställen med lika förhållande och utmärkt för den inskränkta lokal, inom hvilken

[1]) Under denna period likasom de föregående förekom med säkerhet fläcktyfus ganska frekvent. Särskildt märkes en stegring åren 1827—29 med maximum 1828. Jfr. sid. 6 not 4.

detta »febermiasma» agerat. Febern var en typhus med måttlig eretism och mer eller mindre gastricitet. Den har, äfven sig sjelf lemnad, icke varit serdeles dödande och slutat sig per lysin».

1824. I Hässjö socken af Sundsvalls distrikt var under Augusti och September Typhusfeber epidemiskt gängse med catarrhala, gastriska och slutligen putrida symptomer. Den började med olust och nedslagenhet samt matthet, hvilken fortfor några dagar under det patienterna gingo uppe. Hufvudvärk, kräkningar, darrning, stark törst och »omsider på andra eller tredje veckan yrsel, colliquativ diarrhé samt stor kraftlöshet». Sjukdomen fortfor 4 à 5 veckor. Slutade utan kriser. Utom 3, som aflidit före läkarens ankomst, dog ingen (antalet sjuke ej uppgifvet).

1821. Våren och sommaren närvfeber mer eller mindre smittosam och svår i Upsala; *därjämte* lenta nervosa, ofta smittosam, i U. och i Söderhamns distrikt. Närvfeber i Mariestads och Uddevalla d. våren och sommaren, Filipstads och Luleå d. mot slutet af året.

1822. Eskilstuna, Upsala, Filipstads d., Jönköpings och Vestmanlands län samt kring Vadstena. November—december allm. på Gotland. Allm. i södra delen af Norrbottens län.

1823. Mars i Kalmar d. Nov.—dec. i Söderhamns d. Slutet af året i Filipstads d., Halland. Våren och hösten i Mariestads d.

1824. Vintern i Norrtelje d., i Umeå, Hernösands, Gefle, Mariestads d. och i Blekinge. Våren i Umeå, Upsala, Jönköpings d. och Göteborgs län. Sommaren i Hernösands d., Vesterås' län, Örebro och Jönköpings d. Hösten i Upsala, Enköpings, Jönköpings och Venersborgs d., Halmstads län.

1825. Vintern i Norrbottens län, Stockholms och Engelholms d. Våren i Norrbottens län och Mariestads d. Sommaren i Jönköpings d. Hösten i Enköpings och Nyköpings d., omkring och i Vadstena, i Vexiö och Vimmerby d.

1826. Vintern i Jemtlands län, Falu, Karlstads, Vesterås', Mariestads och Ljungby d. Våren i Norrtelje, Vadstena, Vexiö, Malmö, Gefle och Uddevalla d. Hösten i Enköpings, Örebro, Jönköpings, Vexiö, Ölands och Malmö d.

1827. Vintern i Karlstads d. Våren i Falu d. Sommaren i Vimmerby och Vesterås' d. Hösten i Mariestads d.

1828. Vintern i Luleå d. Sommaren i Karlstads d. Hösten i Falu d.

1829. Hösten i Falu d.

1830. Våren i Falu d. Sommaren i Enköpings och Mariestads d. Hösten i Strömstads, Filipstads och Hernösands d.

I Stockholm mer eller mindre gängse alla år, särdeles på hösten.

1831—1840.

(Nomenkl. = föregående period. Dessutom Ileotyphus, Tyfoidfeber, Enterisk närvfeber.)

Till denna period hör Ronanders ofvannämda[1]) beskrifning på »febris nervosa enterica», hvilken säges vara »en egen feber, förenad med en till ulceration öfvergående inflammation i en del af tarmkanalens slemhinna, i synnerhet i slutet af ileum, men någon gång äfven i större utsträckning och i mesenterialkörtlarne». Da beskrifningen noga öfverensstämmer med sjukdomsbilden af nutidens tyfoidfeber, torde den ej behöfva här närmare refereras, utan får jag hänvisa till originaluppsatsen[2]).

Såsom prof på en dåtida landsortsläkares framställning anföres följande beskrifning (som dock i tydlighet öfverträffar flertalet samtidiga). Den är författad af Platzman i Sundsvall 1838[3]).

»Med oktober månad började denna stora Typhus-Epidemi, som nu hemsöker Skandinavien (se nedan år 1838!) att äfven härstädes allt mer utbreda sig. Redan under loppet af flere år har nervfeber stationärt inskränkt sig till smärre kretsar och enskilda fattiga torparehushåll, hvarifrån den oberoende af atmosferens vexlingar endast per seminium och ganska långsamt meddelat sig, till dess sistlidne oupphörligt regniga och kalla höst tillintetgjorde de förhoppningar, hvartill den gynsamma sommarväderleken efter 6 års missväxt och nöd tycktes berättiga, hvarigenom friska sjukdomsorsaker yppades, som i förening med en sig allt mer utbildande epidemisk luftbeskaffenhet framkallade den mest allmänna och intensiva folksjukdom i sitt slag, hvarom ortens sjukannaler från tider förvara minne. — Den bild, hvarunder sjukdomen epidemiskt framträdde, var en *lokaliserad* febris nervosa stupida, hvars generella drag, som vanligt, utmärkte sjunken lifskraft och öfvervägande nervaffektioner, men *hvars anatomiska karakter* uttryckte en mer eller mindre tydlig *inflammation på ludden och folliklarne af ilei slemhinna (ileotyphus)*[4]). — I flere fall af urgerande nervosité och utmärkt hjernlidande saknades den helt och hållet. Febern antog ingen tertiantyp eller gifven cyclus utan dess förlopp bestämdes ganska ofta efter hvarje organisms olika sätt att reagera, infektionsgrad, årstid, behandlingssätt etc. Någon gång genomlupos samma skiften på 9 dygn, som vid annat tillfälle fordrade 21, merendels voro 11:te och 14:de dygnet kritiska. Om sjukdomen ej genast anföll utan förebud, kunde dessa pågå från en till 14 dagar, hvarunder etc. (vanl. prodr.). Efter omkring 14 dygn (sedan patienten måst intaga sängen) visade sig mera bestämda gastriska tecken och högre nervosité. Patienten ömmade vid tryck på scrobiculum cordis och i coecaltrakten. Näsan blödde. »Petechier» utslogo. Det fullbildade lidandet på tarmslemhinnan karakteriserade sig medelst hopskrumpen, fårad tunga, ömt, uppdrifvet och brännande underlif samt de egna profusa uttömningarne, stundom både upp och ner, af ett

---

[1]) Se sid. 7, not.

[2]) Ronanders där uttalade mening, att den dittills ej blifvit i Sverige observerad, får väl tolkas så, att den förut ej blifvit medvetet uppfattad såsom en specifik sjukdom med en bestämd anatomisk lokalisation.

[3]) I Med. Styr. Arkiv. (Embetsrapport.)

[4]) I hvad mån detta uttalande stöddes på autopsi, framgår ej tydligt af sammanhanget. Sannolikt torde väl P. varit i tillfälle att göra åtminstone *någon* liköppning.

tunt, brunaktigt med blodklumpar, tarmslamsor och albuminösa flockor(!) uppblandadt serum, hvars lukt var rå och fadd som af nyss slagtadt kött. Ibland förstoppning. Kontagium genom flerfaldiga observationer satt utom allt tvifvel.»

1831. Vintern i Enköpings d. Våren och sommaren i Eksjö d. Hösten i Karlstads och Alingsås' d.

1832. Sommaren och hösten i Jemtland (orsakad af fattigdom och nöd). Vidare i Luleå, Hedemora och Vingåkers d.

1833. Fortfor i Luleå. Yppades på hösten i Stockholms d. Förekom vidare i Upsala och Svegs d.

1834. Fortfor i Svegs d. På sommaren i Örnsköldsviks d. (en »typhus mitiór»). Vidare i Gefle, Hedemora (lenta nervosa) och Ljungby d. (»icke sällan den af doktor Ronander beskrifna febris nervosa enterica»).

1835. I Sigtuna d., (febr. nervosa enterica) Linköpings, Vimmerby, Hedemora och Falu d. Fortfor i Örnsköldsviks d.

1836. Vintern—våren i Jemtland, Skellefteå, Hernösands och Stockholms d., Vesternorrlands l. samt Skaraborgs, Lidköpings, Vexiö, Ljungby, Nyköpings, Gotlands södra d. — Hösten i Jemtlands l., Hernösands d., Vestmanlands l., Norrtelje d.

1837. Vintern—våren i Norrbottens l., Hernösands, Stockholms, Ulricehamns, Mariestads, Lidköpings d. Sommaren—hösten i Filipstads, Karlstads, Stockholms Ulricehamns, Lidköpings, Nyköpings d.

1838. Vesternorrlands län, särdeles Sundsvalls (se ofvan) och Örnsköldsviks d., Jemtlands och Norrbottens län. Från Åsele distrikt säges, att den (gastriska febern) på ett och annat ställe förekommit sporadiskt, »der ulcerationer i intestina tenuia vid liköppning af mig 2 gånger blifvit bemärkt». Vidare i Kopparbergs, Vermlands, Upsala, Stockholms och Skaraborgs, Malmöhus, Hallands och Göteborgs län. Att döma af beskrifningarne, torde dessa epidemier på de flesta orter varit en blandning af typhus exanth. och tyfoidfeber, dock öfvervägande den senare. Frekvensen af tyfoidfebern torde hafva varit rätt betydlig. Siffror föreligga ej. I öfriga län mindre utbredd.

1839. Norrbottens och Jemtlands län, Vesternorrlands l. (från förra året), Rättviks (Leksands) d. Upsala d. Här hade den börjat i slutet af år 1838 men först under första kvartalet af 1839 utbildat sig till epidemi inom staden och de nordligaste socknarne. Bland symptomen nämnas diarré och häftiga hjärnaffektioner, petechier. »Vid dödelig utgång i synnerhet hade sjukdomen merendels utseende af Typhus entericus (Enteritis folliculosa), constaterad af en och annan tillåten liköppning.» »Convalescensen erhölls vanligen per lysin med långsam decursus af flera veckors tid». Vidare i Stockholms län. Från Sigtuna distrikt skrifves, att »de (typhus-febrarne) förekommo dels under form af närvfeber, ofta med petechialexanthem eller affectioner af underlifvets slemhinnor, dels också såsom Lenta nervosa med status pituitosus.» Skaraborgs, Elfsborgs, Vesterås, Kronobergs län, Vimmerby och Sölvesborgs d. I Vimmerby var det en »Febris

continua putrida, dock icke af malign karaktär». Endast få döde. Mattande diarré hos några. Långsamt tillfrisknande.

Äfven detta år synes tyfoidfebern varit uppblandad med fläcktyfus. Tyfoidfeberns frekvens sannolikt ännu större än 1838.

1840. I Norrbottens, Jemtlands, Vesterbottens, Vesternorrlands, Gefleborgs, Kopparbergs, Skaraborgs, Elfsborgs, Kalmar och Gotlands län mest utbredd. I det hela mycket mindre frekvent än föregående året.

Från Stockholms stad omtalas alla år, särdeles på hösten, gastriska och nervösa febrar.

1841—50.

(Nomenkl. = föreg. utom »lenta nerv.» och »Upsalafebern», hvilka namn nu sällan påträffas. Uttrycken cerebal och abdominel typhus användas därjämte ofta.)

Själfva sjukdomsbeskrifningarna börja nu blifva allt knapphändigare. I stället börja frågor, som röra etiologien, mera taga läkarnes uppmärksamhet i anspråk. — Exempelvis anföras följande utdrag ur rapporter.

1845. Norrtelje distrikt (Sommelius). »I början af året var en nervfeber med lokal affektion på bröstet och underlifvet, någon gång äfven på hjärnan, epidemisk uti Fasterna socken eller kanske rättare endemisk vid Rånäs bruk och dess närmaste omgifningar. Sådant inträder nästan årligen att en tyfusfeber med mer eller mindre intensitet därstädes uppträder, hvilket synes äga sin grund uti ställets sanka belägenhet emellan sjöar och lågländta kärrängar. S. å., Vester Bergslags (Grangärde) distrikt (Höijer). I November uppstod i Grangärde en tyfysepidemi, som snart spridde sig öfver hela distriktet och räckte som epidemi ända till mars 1846. Den visade tre hufvudformer. 1) Den cerebrala med trögt underlif, häftig hufvudvärk, yrsel eller coma. De flesta fallen förbättrades per lysin. I somliga fall kris, aldrig före 14:de sällan senare än 21 dygnet, merendels med sömn, stundom svettning och ökad urinafsöndring. Convalescensen efter denna form i allmänhet hastig. 2) Den abdominela med jämförelsevis lindrig hufvudvärk, ömmande underlif och diarré, någon gång blodig. Af denna form slutade alla per lysin, sällan före 28:de dygnet. 3) »Denna form, som jag för dess nära likhet med vanliga gastriska febrar vill kalla den gastriska, visade lindriga symptom», för öfrigt lika nummer 2. Dessutom flere öfvergångsformer». 6 dogo, af hvilka alla hade den cerebrala formen, 2 med blandning af den abdominela. — Epidemien utbredde sig ej öfver några större trakter af distriktet utan inskränkte sig till vissa från hvarandra aflägsna circumscriberade ställen.»

1841. Mest frekvent i Vesterbottens l., Örnsköldsviks och Sollefteå d. af Vesternorrlands län., Kopparbergs l. Eskilstuna d. af Nyköpings län, Elfsborgs län, Skaraborgs län (Björsäters socken) samt i Malmöhus län (Skytts härad).

1842. Sjukligheten större än näst föregående tvenne år. Epidemien inom Jemtlands, Gefleborgs, Kopparbergs, Örebro län, Karlstads distrikt, Enköpings och Norrtelje distr. Skaraborgs och Kalmar län, Malmöhus och en del af Kristian-

stads län (Järrestads härad). I Stockholm en epidemisk stegring af typhus och tyfoidfeber (enl. Huss).

1843. Jemtlands, Gefleborgs, Kopparbergs Örebro, Skaraborgs, Hallands, Kalmar och Gotlands län mest angripna. Sjukligheten dock mindre än 1842.

1844. Ytterligare minskning af sjukligheten. Endast i Kopparbergs (Leksands d.) Gefleborgs och Gotlands län mera anmärkningsvärda epidemier.

1845. Fortfor Vesternorrlands, Gefleborgs l., Kopparbergs l. (Söderhamns och Hudiksvalls d.) Leksands d., Grangärde [1]) d. Norrtelje och Mariestads d. hafva att uppvisa mera betydande epidemier.

1846. Epidemier af större betydenhet inom Vesternorrlands, Gefleborgs, Kopparbergs, Stockholms, Östergötlands, Skaraborgs, Elfsborgs och Jönköpings län. Ganska allmän på Gotland. (I Stockholm enl. Huss epidemi af typhus och tyfoidfeber.)

1847. Vesternorrlands, Stockholms, Skaraborgs, Elfsborgs, Jönköpings, Kalmar och Gotlands län komma i främsta rummet. Detta och föregående år härskade fläcktyfus temligen allmänt. Tyfoidfebern är därför dessa år svårare att följa än vanligt.

1848. Vesternorrlands, Stockholms, Skaraborgs, Kalmar, Gotlands, Blekinge och Hallands län.

1849. Endast i Vesternorrlands, Stockholms och Gotlands län mera utbredd.

1850. Vesternorrlands, Gefleborgs, Stockholms, Skaraborgs, Jönköpings län.

1851—1890.

(Nomenklatur under förra delen af denna period = föregående årtiondets. Såsom förut är nämdt, erhöllo typhus exanth. och febris typhoides först 1874 hvar sin kolumn i läkarerapporterna samt i Sundhetskollegiets årsber. Under tiden 1851—1873 äro de sammanslagna under gemensam rubrik: gastriska och nervösa eller tyfösa febrar.)

1851. Epidemier i Luleå d. Östersunds d. Kopparbergs l. (mest i Leksands d.), Vesterås d., Ulricehamns d., Halmstads stad (Enteritis follicularis?). Allmän i Stockholms stad tillika med »typhus» (Huss).

1852. Epidemisk i Norrbottens län (alla 3 distr.), Vesterbottens län (partiela epidemier inom alla d.), Jemtlands län (mycket utbredd epid.), Vesternorrlands län (part. ep. i flere d.), Söderhamns d. Kopparbergs län Grangärde, Faluns, Leksands d.), Norrtelje d., Skaraborgs län (Lidköpings, Mariestads, och Hjo d.). Talrika fall i Lund. (I Vimmerby d. och Vesterviks stad »remittenta febrar»; sannolikt frossa.) I Stockholm tyfösa febrar allmänna i okt.—nov. Dessutom äfven »remittenta febrar».

1853. Fortsättn. af epid. i Luleå d. samt i Nysätra d. Synnerligen anmärkningsvärd epidemi i Jemtland (fortsättn. från föreg. år.). I Vesternorrlands län (Sollefteå, Sundsvalls d.), Söderhamns d., mindre epidemier inom Kopparbergs

[1]) Distrikten anföras i allmänhet under sina nuvarande namn. Grangärde d. hette 1845 Vester-Bergslags, Leksands d. hette Rättviks, Örnsköldsviks Nätra o. s. v.

län, (Grangärde, Leksands d.) i Askersunds stad med omnejd, Uddevallatrakten, Vernamo d., några socknar af Stockholms, Skaraborgs och Malmöhus län. I Vesterviks stad remittenta febrar, liknande föreg. årets. I Stockholm på hösten remittent feber.

Af dessa epidemier förtjenar den i Jemtland såsom fortsättning från 1852 pågående särskild uppmärksamhet. — De första fallen yppades redan på våren 1852 [1]), såsom det antogs någonstädes i landskapets södra del. På sommaren fick sjukdomen fart i Östersund och på Frösön, hvilka platser betraktades såsom den härd, hvarifrån sjukdomen, delvis genom hemvändande beväringsmanskap, spreds åt alla håll. Då den inkommit i ett hushåll angrep den ofta nog successivt alla dess medlemmar; i flere gårdar lågo alla sjuka, så att jordbruksarbetet måste skötas af främmande folk, stundom mycket svårt att anskaffa, och på flere ställen måste de friska i socknen turvis komma tillsammans för att inberga hö och säd åt sina sjuka grannar, hvilka eljest vid höstens inbrott skulle nödgats finna sina lador och förrådshus tomma. — På somliga ställen kunde man tydligt spåra sjukdomens öfverförande från ett ställe till ett annat genom personlig beröring; på andra ställen däremot syntes densamma utveckla sig självständigt och utan att man kunde upptäcka någon öfverflyttning genom smitta. På sistnämda sätt uppgafs den hafva utbrutit i några långt norrut belägna socknar, där den dock ej blef synnerligen allmän, men envist höll i sig i de byar, där den en gång utbrutit. Hårdast angripna voro Brunflo, Ås, Rödön, Hackas och Frösön eller de närmast staden liggande orterna. »Eget nog förblefvo dock några alldeles intill dessa uppräknade socknar belägna, som dock med staden egde lika mycken kommunikation, alldeles fria.» Marieby, endast en mil från staden och gränsande till Brunflo, hade ingen enda sjuk. Aspås och Näskott blefvo likaledes nästan alldeles förskonade, ehuru genom den senare stora landsvägen från Östersund löper vesterut. Däremot var sjukdomen ganska allmän i de längre från staden belägna Undersåker, Åre, Kall och Offerdal; men Alsen, belägen intill Offerdal, gick fri. Med 1853 års slut ansågs epidemien hafva efter nära två års duration upphört. — Såsom orsaker till epidemien antagas de två föregående årens missväxt och däraf följande dåliga föda, som den fattigare befolkningen måste tillgripa, »hvarigenom småningom ett sjukdomsämne utbildades, som genom sommarens ihållande värme fått näring och underhåll». En så varm sommar (som 1852) hade nämligen ej i mannaminne funnits i orten. Därjämte var barometerståndet mest lågt och vädret lugnt. Hela antalet af läkarne kända sjukdomsfall var 2,069 med 157

---

[1]) Af embetsrapporterna för 1851 synes dock, att en »typhusfeber»-epidemi redan hösten detta år uppträdt i Östersunds distrikt. I sammanhang med denna epidemi nämner dåv. prov.-l. Fornander, att »mycket ungt folk afgår årligen från de vestra socknarne till Lofoten för att deltaga i storfisket, och det är med dessa som sista nervfeberepidemien hemförts.» Att sådant införande af »nervfeber» skulle vara vanligt, förnekas dock af F:s efterträdare d:r Grenholm.

dödsfall, däraf i Östersunds stad med omkring 1,000 inv. öfver 400 sjuke, 17 döde, i Brunflo, 400 sj. 32 döde o. s. v.

Sjukdomens förhållande beskrifves (af d:r Grenholm) på följande sätt.

Efter vanliga prodromer och ej konstant någon frysning började sjukdomen och visade sig under 3 former: 1) cerebral form, 2) abdominel form med »colliqvativa diarréer», väderkolik med stark tryckning upp under bröstet, 3) den långsamma närvösa formen eller »febris lenta nervosa», utmärkt genom frånvaron af alla lokala lidanden.

»Den å huden i nervfeber förekommande egenartade eruptionen af erythem förekom äfven här, ehuru ej alltid; i lindrigare fall var detta af mera ljus färg, försvann under tryckning af fingret och upphörde snart, men då febern antog en mera svårartad och rötaktig karakter, voro dessa fläckar af en blåaktig och mörkare färg, försvunno icke för tryckning och öfvergingo till riktiga ecchymoser eller små blodblåsor (purpura buliosa), som antingen efter lång tid uttorkade eller ock öppnade sig, utgjutande en tjock, svart blod.» — »Beträffande kriserna i denna sjukdom, så var det ett högst eget förhållande, att högst få, om ens någon enda riktig sådan inträffade, d. v. s. en på visst dygn inträffad vändning i sjukdomen med derefter följande förbättring, utan kunde jag ibland flere 100 sjuke, jag på landet besökte, icke påträffa någon riktig krisis och samma var förhållandet med sjuke, jag här (i Östersund) vårdade, utan öfvergick sjukdomen småningom i förbättring per lysin.» Enligt doktor Rissler i Ö. angrep den såväl barn som medelålders och äldre personer, berodde på ett kontagium; »kriserna» skedde för det mesta »per lysin». Sjukdomen hade ett mycket långsamt förlopp, »varade 5—6—8 veckor mången gång.»

Af hela denna beskrifning framgår, att man åtminstone icke kan utesluta möjligheten, att epidemien till större eller mindre del äfven omfattat fall af exanthematisk tyfus, hvarigenom också bäst förklaras den för tyfoidfebern ovanliga utbredningen. Men i alla händelser torde tyfoidfeber utgjort en ej ringa procent af hela sjukantalet (märk t. ex. fallens långa duration, uppgifterna, att smitta i många fall ej kunde spåras o. s. v.), och epidemien förtjenar derför uppmärksamhet.

1854. Epidemier af någon betydenhet i Sundsvalls och Leksands distrikt.

1855. Mindre, partiela epidemier inom flere län. De vigtigaste inom Faluns, Löfsta distr., Upsala st., Halmstads st. (här möjligen delvis epid. cerebrospinalmening.), Helsingborgs st.

(Detta år uppträdde den första större epidemien af cerebrospinalmeningit i Sverige. Företrädesvis hemsökte den de södra länen, särdeles Blekinge. Mångenstädes förväxlades sjukdomen af läkarne med »typhus».)

1856. Partiel epidemi i Norrtelje distrikt (Lohärad; inom Länna och Bro på våren exanthematisk t.). I Eskilstuna st. tvifvelaktig »nervfeber» (frossa säges hafva föregått hos de flesta). (I Åtvidaberg och Vimmerby sannolikt meningit.) I Vesterviks st. remitt. gastr. feber. I Helsingborgs st. talrika fall.

1857. Torps distrikt. Söderhamns distrikt mest bland arbetspersonalen vid Askestads nya såg- och järnvägsanläggning. Af de 600 arbetare (mest norrmän och värmländingar) sjuknade 126 och dogo 8. Spred sig äfven till Söderhamns stad. Sjukdomen ansågs hafva sin grund i frossan (Wikblad, som stöder sin åsigt bland annat på kinans goda verkan emot densamma). I Nyköpings distrikt såsom partiela epidemier och spridda fall synnerligen inom de intill Östersjön och dess många vikar belägna socknarne äfvensom i staden, såväl i 1:sta som i 3:dje och 4:de qvartalen, mest af abdominel form och långsamt förlopp med ringa dödlighet (Lundqvist, Martin). Daga distr., af samma natur som föreg. Uddevalla distr. och st. Lunds st. (den abdominela formen allmännast; förloppet ovanligt långsamt; obetydlig mortalitet). Åsums distr. Ystads och Helsingborgs st.

1858. I Östersunds distr. partiela epidemier. I Örnsköldsviks distrikt likaså. I Sollefteå distrikt talrika spridda fall, på våren af »cerebral» form. I Uddevalla distrikt epidemi i 3:dje qvartalet. Epidemisk i Visby stad. I Stockholms stad (bland de fattige) antalet sjuke och döde ovanligt stort, respektive 901 och 103.

1859. I Undersåkers distrikt partiela epidemier. I Sollefteå distrikt partiela epidemier och talrika spridda fall. I Grangärde distrikt mindre epidemier af »typhus» samt spridda fall af enkla gastriska febrar. I Upsala distrikt talrika spridda fall. Partiela epidemier i Norrtelje distrikt (Rö̈, Fasterna, Lohärad, Ljusterö och Valö). Af de 1,415 sjukdomsfallen i Göteborgs stad voro en stor del enkel gastrisk feber. I Tjusts distrikts och Vesterviks stad talrika spridda fall. Epidemier i Ljungby distrikt. I Lunds stad talrika spridda fall. I Karlskrona distrikt tvifvelaktiga epidemier af remittent feber. Likaså i Karlshamns stad med omnejd, tillika med »cerebraltyphus».

1860. Fortfor i Grangärde distrikt. Talrika spridda fall i Norrköpings stad. För öfrigt mindre epidemier här och der.

Från och med år 1851 innehålla läkarerapporterna uppgift på antalet af de till läkarens kunskap komna sjukdoms- och dödsfallen.

Under den första tiden och i allmänhet under hela 1850-talet voro dock dessa sifferuppgifter mycket oregelbundna och hafva därför här ej upptagits för dessa år; men från 1860-talets början blifva de mera fullständiga och regelbundet förefintliga. — Då de med all sin bristfällighet dock torde kunna tagas för goda såsom mätare på tyfoidfeberns relativa frekvens år efter år i de olika distrikten, hänvisas för åren 1861—1890 till de med ledning af dem upprättade tab. I, 1—25. (De tabellerna föregående anmärkningarna torde beaktas; särskildt hvad där om den relativa frekvensen vissa år af tyfoidfeber och fläcktyfus är påpekadt.)

Här göres nu blott på samma sätt som för den föregående tiden en enkel sammanställning af de viktigaste epidemierna för hvarje år i de olika länen och distrikten, hvarjämte på vederbörliga ställen de anmärkningar, som kunna vara af nöden, vidfogas.

1861. Partiela epidemier och spridda fall inom Örnsköldsviks distrikt, deribland en säkert uteslutande tyfoid-epidemi vid Husums lastageplats bland arbetspersonalen (49 sjuke, 1 död). Epidemien började i juli, nådde sin höjd i augusti och fortfor ännu, fastän i aftagande, vid årets slut. Betydande epidemi i Leksands distrikt (se nedan). Epidemi i St. Malms distrikt, i Venersborgs distrikt. Allmän i Norrköpings stad. Epidemi (partiel) i Ljungby distrikt. (I Orousts distrikt »petechialtyphus».)

Epidemien i Leksands distrikt yppades i februari i en aflägsen skogstrakt i Rättvik, där en mängd folk var samlad för timmerafvärkning och var trångt inhyst, samt utbredde sig genom de insjuknades hemförande till sina egentliga hemvist, där flere personer i deras omgifning därefter angrepos, såsom i Boda, Ore, Orsa, Leksand och Mora, så att inalles 28 byar voro af sjukdomen angripne. Under vårmånaderna tilltog farsoten, ända till dess en mildare årstid medgaf, att de sjuke flyttades i uthus, då tillfrisknandet gick fortare och antalet insjuknade aftog; men på hösten tilltog farsoten åter samt visade sig då tydligt »smittosam». Epidemien var mot årets slut ännu i tilltagande. (Wettergren.) Sjukdomen torde så godt som uteslutande hafva varit tyfoidfeber (diarré med stor ömhet öfver buken; sällan kriser »genom allmän svettning eller ökad urinafsöndring», utan inträdde konvalescensen »per lysin»; petechier observerades aldrig af läkaren, »men väl på några les taches rosées lenticulaires»).

1862. Epidemien i Leksands distrikt fortfor. Talrika spridda fall i Kristinehamns stad med omnejd. Partiela epidemier i Göteborgs och Håby distrikter. Partiela epidemier i Venersborgs, Alingsås', Ulricehamns, Lidköpings, Hjo och Broby distrikter.

1863. Fortfor ännu i några socknar af Leksands distrikt. Partiela epidemier inom Filipstads distrikt och stad, Norrtelje, Uddevalla, Ronneby och Slite distrikt. I Nyköpings distrikt talrika spridda fall.

1864. Partiela epidemier i Gefle distrikt och i staden Gefle gängse hela året (ren tyfoidfeber, »endast i 2 fall antog febern tyfös form»). Epidemien i Filipstads distrikt och stad fortfor. Partiel epidemi samt talrika spridda fall i Kristinehamns stad med omnejd. Partiela epidemier i Norrtelje. Allmänt spridd i Nyköpings distrikt. Epidemier i Orousts distrikt. (Ingen antydan, att sjukdomen skulle varit »petechialtyphus» såsom år 1861.) Partiel epidemi inom Malmö distrikt, likaså i Brösarps distrikt. Partiela epidemier i Slite d. (I staden Ystad en epidemi på hösten, »mest af petechial form med långsamt förlopp».)

1865—1873. Beträffande de »tyfösa febrarnes» förhållande i Sverige från och med 1865 in på 1870-talet må följande anmärkas.

Såsom af tab. I, 26 framgår, inträdde år 1866 en ansenlig stegring af antalet uppgifna fall af tyfus och tyfoidfeber; först 1871 nedgår siffran till en höjd, som sedan en längre följd af år är ungefär medelhöjden.

Redan denna plötsliga och betydliga stegring, hvartill intet af de senare åren

har att uppvisa något motstycke, framkallar det spörsmålet, huruvida icke fläcktyfus med sitt kända epidemiska uppträdande härvidlag spelat en mer eller mindre betydande roll. — Undersöka vi nu förhållandet inom de olika länen, så finna vi, att stegringen först gör sig gällande i Göteborgs, Malmöhus och Kristianstads län, i hvilka siffrorna för 1864 och 1865, jämförda med hvarandra, visa en betydlig öfvervikt på det senare året. En tendens till stigning tyckes också redan från detta år förefinnas i Elfsborgs län. Därnäst komma Norrbottens och Vesterbottens län, i hvilka skilnaden mellan 1866 och 1867 års siffror äro högst betydande. 1868 komma först och främst Vesternorrlands och Gefleborgs län med en höjning af sjukantalet från resp. 170 (1867) till 1,243 (1868) och 441 (1867) till 2,378 (1868). Vidare samma år Kopparbergs, Vesteras, Kalmar, Kronobergs och Blekinge län med mera betydande stegringar. I de förstnämda länen hade stigningen under tiden nästan jämt fortgått år från år. Maximum uppnåddes för hela riket år 1868, hvilket år äfven de flesta nu ej uppräknade länen förete mer eller mindre höjda siffror. I Göteborgs, Elfsborgs, Kalmar, Kronobergs, Blekinge, Värmlands (och Hallands) län steg sjukantalet först 1869 eller 1870 till sin högsta höjd.

Men hvad säga oss läkarerapporterna från dessa år för öfrigt?

Hvad först Göteborgs län angår, finnes redan år 1861 en epidemi inom Orousts distrikt uttryckligen angifven såsom »fläcktyphus» och samma år anmäles denna sjukdom från Göteborgs stad. För öfrigt finnas fall af exanthematisk tyfus uppgifna åren 1867—1870 från Lysekil, 1869—1870 från Orousts och Mölndals distrikt samt Göteborgs stad, där den dessa år antog formen af en betydligare epidemi[1]). — År 1866 skrifver provinsialläkaren på Oroust: »anmärkningsvärdt är det särdeles betydliga exanthemet». Från Uddevalla distrikt rapporteras 1867: »den form, hvarunder sjukdomen mest uppträdde, var typhus petechialis eller exanthematicus, åtminstone under större delen af året; exanthemet förefans öfver nästan hela kroppen». Från andra distrikt i länet åter uppgifves, att den abdominela formen vore den, som uteslutande iakttagits (t. ex. Håby, Jörlanda, Tanum), ehuru å andra sidan vanligen anmärkes, att »smitta synes påtaglig» o. d.

Från de öfriga länen förekomma visserligen enstaka fall af »petechialtyfus» etc. uppgifna, t. ex. från Norrbottens (Piteå stad), Hernösands, Gefleborgs (Bollnäs distrikt), Kalmar, Blekinge m. fl. län, men för öfrigt inga närmare meddelanden. Mycket ofta förekommer under denna tid den förut omnämda indelningen af »typhus» i »cerebral» och »abdominel». Dessa symptomatiskt bestämda termer gifva dock ingen upplysning om förhållandet mellan fläcktyfus och tyfoidfeber, om det ock mången gång synes antagligt, att den »cerebrala formen» i det närmaste sammanfallit med fläcktyfus och den »abdominela» med tyfoidfeber.

Af det anförda framgår emellertid, att exanthematisk tyfus under nu afhand-

[1]) Se tab. I, 14, äfvensom Hygiea 1870, sid. 441; Langell.

lade period faktiskt förekommit i olika delar af landet. (Samtidigt uppträdde den för öfrigt i Norge, såsom i Kristianiatrakten, Tromsö och Finmarkens amt[1].) Men i hvilken proportion den jemte tyfoidfebern förekommit, därom kan man endast undantagsvis bilda sig en föreställning. Att döma af flere uttalanden i läkarerapporterna synes dock tyfoidfebern på många ställen varit öfvervägande, och osannolikt är därför ej, att denna åren 1865—1871 uppträdt med ej obetydligt ökad frekvens.

För berörda period eller rättare ända till 1874, då tyfoidfebern som nämdt erhöll egen kolumn i rapporterna, måste epidemiuppgifterna emellertid mottagas med ännu starkare reservation än den förut genomgångna tiden sedan 1851.

1865. Partiela epidemier i Undersåkers distrikt (»så ofta, att jag nästan känner benägenhet antaga, att en längre vistelse här skall sätta mig i tillfälle att öfverflytta dem bland de endemiska sjukdomarne»; Christiernson). Partiela epidemier i Torps distrikt. Epidemien i Gefle stad fortfor. Epidemier inom Grangärde och Leksands distrikt. Likaså i Kristinehamnstrakten, Arvika och Gillberga distrikt. Fortfor i Filipstads distrikt. Partiela epidemier i Norrtelje distrikt. Allmän i Nyköpings distrikt och stad. Partiela epidemier i Orousts, Håby och Uddevalla distrikt samt Uddevalla stad. Vidare i Alingsås, Oskarshamns, Malmö distrikt, städerna Malmö, Lund, Landskrona, Helsingborg, Ystad (blott från Helsingborg uppgifves, att en del exanthematisk typhus förekom jämte tyfoidfeber), Kristianstads distrikt och stad.

1866. Partiela epidemier i Haparanda distrikt och stad. Talrika spridda fall i Östersunds distrikt. Partiela epidemier i Torps distrikt. Talrika fall i Kristinehamn med omnejd. Partiela epidemier i Norrtelje distrikt. Allmän i St. Malms distrikt. Tyfösa febrar allmänna i form af partiela epidemier inom hela Göteborgs län, Norra Dalslands, Ulricehamns och Alingsås distrikt samt Venersborgs stad. Epidemi i Hofva distrikt. Partiela epidemier i Linköpings distrikt. Epidemi i Vrigstads distrikt. Ljungby distrikt. I hela Malmöhus län större och mindre epidemier. Partiel epidemi i Klippans distrikt. Flera epidemier i Karlskrona distrikt.

1867. Partiela epidemier i Norrbottens län, Bollnäs och Hudiksvalls distrikt. Allmän i och kring Kristinehamn, likaså i Norrtelje och Nyköpings distrikt. Epidemier i hela Göteborgs län, i en del af Elfsborgs län, i Linköpings och Motala distrikt samt i Malmöhus län, ehuru här med mindre frekvens än 1866. Epidemi i Karlshamns stad.

1868. Partiela epidemier i Norrbottens, Vesterbottens, Vesternorrlands, Gefleborgs, Kopparbergs, delar af Värmlands, hela Göteborgs, delar af Elfsborgs och i mindre utsträckning Skaraborgs, en del af Kalmar, af Jönköpings och Krono-

[1]) Se *Boeck*, Norsk Magaz. f. Lægevidensk. 1874 sid. 241 och följ. — Till ett par ställen i södra Norge uppgifves sjukdomen t. o. m. hafva öfverförts från Sverige; å andra sidan ansågs »närvfeber» införd från Norge till Håby distrikt 1866.

bergs, större delen af Malmöhus och Kristianstads, i Blekinge och Gotlands län. För öfrigt mindre epidemier i städerna Arboga och Vesterås, Upsala, Linköping och Halmstad samt Tibble, Motala och Falkenbergs distrikt.

1869. Epidemier i Norrbottens, Vesterbottens, Vesternorrlands, Gefleborgs, Kopparbergs, Värmlands, Göteborgs, Elfsborgs, Kalmar, Kronobergs, Malmöhus och Blekinge län mera betydande.

1870. Allmän i Visnums distrikt och Karlshamns stad. Epidemier i Grangärde och Östhammars distrikt, Göteborgs län, delar af Elfsborgs, Kalmar och Kronobergs län samt Halmstads stad.

1871. Allmänt minskad. Ännu betydande epidemier i Göteborgs län. Epidemi i Trollhättans distrikt. Allmän i Karlskrona, Helsingborg m. fl. städer.

1872[1]). Fortfor i Grangärde distrikt. Uppträdde på hösten i Nora distrikt. Allmän i Norrtelje distrikt, Eskilstuna distrikt och stad, Håby, Tjusts, Ekeberga och Vexiö distrikt. Epidemi vid Finspong. Epidemi i Helsingborgs stad, i Engelholms distrikt och stad(?). I Karlskrona distrikt och stad allmän.

1873. Allmän i Gefle stad och i Söderhamns distrikt. Fortfor i Grangärde distrikt. Epidemier i Leksands och Mora distrikt. Epidemier i Linde distrikt och stad (hade här börjat hösten 1872), fortsättning af epidemien i Nora distrikt. Epidemi i Ljusnarsbergs distrikt. Allmän i Norrtelje distrikt. Uppträdde med nya fall i Eskilstuna distrikt och fortfor i staden sedan förra året. Partiela epidemier i Göteborgs och Linköpings distrikt. Fortfor i Tjusts distrikt. Allmän i Helsingborgs distrikt och stad.

1874[2]). Allmän i Gefle distrikt och stad, Söderhamns och Hudiksvalls distrikt. Fortfor i Leksands distrikt. Uppträdde ånyo i Ljusnarsbergs distrikt med hopade fall. Allmän i Norrtelje distrikt. Fortfor i Eskilstuna stad och distrikt. Epidemi i Sköfde stad (sedan 1873), äfven i Söderköpings stad, där den redan 1872 på hösten började blifva allmän. Epidemier i Karlskrona och Visby distrikt.

1875. Allmän i Gefle stad. Fortfor i Leksands distrikt. Allmän i Norrtelje distrikt. Fortfor i Eskilstuna stad. Epidemisk i Trollhättans distrikt. Fortfor med ökad freqvens i Söderköpings stad. Partiela epidemier i Tjusts distrikt. Fortfor i Karlskrona distrikt. Talrika fall i Visby distrikt.

---

[1]) Detta år uppträdde i Jemtland och Herjedalen en sjukdom, som af allmogen kallades »lemmelfebern», enär den ansågs härleda sig från fjäll-lemlarne, hvilka detta år under sommaren och hösten i väldiga skaror öfversvämmade vissa trakter, där sedermera på marken och i brunnar etc. påträffades stora massor af de döda och i förruttnelse stadda djuren, som på ett vidrigt sätt förpestade luft och vatten. Sjukdomen identifierades af läkarne med tyfoidfeber, men torde väl hafva varit beroende på en intoxikation genom brunnsvatten, som på antydt sätt förorenats. (Se Sundhets-Collegii Berättelse 1872.) Jfr angående »lemmelfebern» äfven *Johannesen*, Die epidemische Verbreitung des Scharlachfiebers in Norwegen. Sid. 134.

[2]) Först fr. o. m. detta år förekommer tyfoidfebern »ren». De första åren af perioden hafva dock ännu en del fall af exanth. tyfus måhända sammanförts med tyfoidfebern.

1876. Allmän i Gefle stad, Hedemora och Leksands distrikt, i Arboga stad. I Eskilstuna stad afslutades med detta år den epidemiföljd, som börjat 1871. Epidemi i Motala distrikt (mest bland värkstadens arbetare) och vid Finspongs bruk. Allmän i Tjusts, Tingsås och Karlskrona distrikt. Epidemi i Visby stad.

1877. Epidemier i städerna Åmål och Venersborg. Partiel epidemi i Kisa distrikt. Allmän i Oskarshamns stad och Tjusts, Vexiö, Tingsås, Kungsbacka samt Karlskrona distrikt.

1878. Talrika hopade fall i Falu stad och Ramsbergs distrikt. Allmän i Orousts, Uddevalla och Håby distrikt. Epidemierna i Åmål och Venersborg fortforo. Epidemi i Mariestads stad. Talrika fall i Hjo distrikt. Epidemien i Kisa distrikt fortfor. Epidemier i Åtvidabergs och Linköpings distrikt. Betydlig epidemi i Tjusts distrikt (mest Gamleby köping). Särdeles betydande epidemi i Jönköpings stad. Talrika fall i Tingsås distrikt. Allmän i Landskrona stad. I Karlskrona stad en epidemi af tyfoidfeber, som dock »ej fullt motsvarar, hvad man vanligen förstår med det namnet, alldenstund ett af de hufvudsakligaste tecknen, ulceration af tarmkörtlarne, så vidt mig är bekant, helt och hållet saknades, och kan således namnet strängt taget endast så till vida försvaras, att med tyfoidfeber kan förstås en tyfusartad eller qvasi-tyfös feber. Den har utgjorts af en remittent gastrisk feber eller akut magkatarr med mer eller mindre starkt utpräglad affektion af nervsystemet. Visade förkärlek för vissa, inskränkta lokaler, var smittosam, men svårt att säga till hvilken grad» (Carlsson).

1879. Epidemi i Eskilstuna stad. Allmän i Uddevalla och Hjo distrikt. Epidemi vid Finspong. Epidemien i Åtvidabergs distrikt fortfor. Partiel epidemi i Tjusts distrikt. Allmän i Anderslöfs distrikt. Den förutnämda epidemien i Karlskrona fortfor. Inskränkt epidemi i Stockholm.

1880. Allmän i Norrtelje distrikt. I Stockholms distrikt en lokalepidemi sedan hösten 1879 (Årstadal). Allmän i Hjo distrikt. Epidemien vid Finspongs bruk fortfor i början af året och upphörde på våren; uppträdde åter häftigt i augusti och fortfor vid årets slut. Epidemi i Kalmar stad. Allmän i Tjusts distrikt. I städerna Malmö och Lund epidemier. Talrika fall i Karlskrona och Hemse distrikt.

1881. Allmän i Hjo och Tjusts distrikt. I Malmö stad två epidemiska stegringar.

1882. Epidemi i Haparanda och Neder-Kalix distrikt. Allmän i Gefle distrikt. Hopade fall i Kristinehamns stad. Epidemi i Köpings stad. Allmän i Norrtelje distrikt. Lokalepidemi i Stockholms distrikt (Årstaäng). Allmän i Hjo distrikt. Inom Linköpings distrikt en mängd smärre epidemier. Talrika fall i Vexiö distrikt. Märklig epidemi i Ronneby distrikt. Många fall i Hemse distrikt.

1883. Talrika fall i Gefle, Vesterås, Norrtelje och Hjo distrikt samt Helsingborgs stad.

1884. Epidemi i Öfver-Luleå distrikt. Några inskränkta epidemier i Örn-

sköldsviks distrikt. (I en by i Skarpeds socken höll den sig hela året och angrep nästan alla invånare.) Talrika fall i Leksands distrikt. Epidemi i Sala stad. Partiela epidemier i Göteborgs distrikt. Talrika fall i Hjo distrikt. Epidemier i Kalmar distrikt och stad. Allmänt i städerna Jönköping och Malmö.

1885. Små epidemier i Eskilstuna distrikt. Talrika fall i Hjo distrikt. Partiela epidemier i Stranda distrikt. Lokalepidemi i Varbergs stad.

1886. Allmän i Gefle stad. Epidemier (partiela) i Leksands distrikt. Epidemi i Örebro stad. Epidemier inom Östhammars distrikt. Talrika fall i Upsala stad, likaså i Nyköpings distrikt. Epidemi i Trollhättans distrikt. Talrika fall i Hjo och Falköpings distrikt. Epidemi i Vadstena. Talrika fall i Tjusts distrikt.

1887. Partiela epidemier i Örnsköldsviks distrikt. Epidemierna i Leksands distrikt fortforo. Epidemien i Örebro stad fortfor likaledes. Partiel epidemi i Ljusnarsbergs distrikt. Epidemi i Eskilstuna. Ovanligt många fall i Göteborgs stad. Talrika fall i Hjo och Tingsås distrikt. Partiel epidemi i Ronneby distrikt.

1888. Partiela epidemier i Öfver-Luleå och Piteå distrikt. Fortfor i Ljusnarsbergs distrikt. Partiela epidemier i Naums distrikt. Epidemien i Ronneby distrikt fortfor.

1889. Märkliga epidemier i Pajala (hela Pajala socken), Haparanda och Neder-Kalix (Gellivara socken) distrikt. Talrika fall i Leksands och Silbodals distrikt. Betydande epidemi i Örebro stad, äfven inom Örebro distrikt. Svår epidemi på hösten i Köping. Partiel epidemi (svår) i Håby distrikt. Fortfor i Naums distrikt hela året. Epidemi i Skara stad och Ölands södra distrikt. Talrika fall i Vexiö distrikt. Allvarsam lokalepidemi i Åsums distrikt.

1890. Partiela epidemier i Örnsköldsviks och Sundsvalls distrikt. Fortfor första halfåret i Håby distrikt. Epidemi inom Ödeshögs distrikt.

Tyfoidfeberns förhållande i Sveriges olika delar, på landsbygd och i städer. Tyfoidfeberns frekvens under olika tidrymder.

Den föregående framställningen har endast afsett att i grofva drag gifva en öfversikt öfver tyfoidfeberns förekomst i landets olika delar år från år, för så vidt denna framgått af läkarerapporternas uppgifter, för äldre tider i form af mera allmänna uttalanden men från och med 1851 äfven uttryckta i siffror, hvilkas ringa värde i detta afseende dock förut påpekats. Något exakt uttryck för tyfoidfeberns relativa frekvens, vare sig i olika delar af landet på samma tid eller i hela landet och dess olika områden under olika tider, hafva vi genom denna framställning naturligtvis ej kunnat finna. Dessa frågor äro dock af synnerligt stort intresse och fordra nu i främsta rummet en undersökning, hvarvid det synes lämpligt att delvis behandla båda i samband med hvarandra.

Såsom en historisk inledning utöfver det redan anförda till nedanstående statistiska utredning må i största korthet sammanställas de uppgifter, som i den tryckta litteraturen och läkarnes embetsrapporter finnas angående »närvfeberns» älsklingstillhåll i Sverige. Det är förnämligast Bergs och Huss' [1]) sammanställningar af de för olika landskap och län »endemiska» sjukdomarne, som här jämte uttalandena i en del senare läkarerapporter refereras. Vi genomforska landet från norr till söder.

Från de två nordligaste landskapen, *Vesterbotten* och *Lappland*, föreligga från äldre tider inga uttalanden, som antyda, att »närvfeber» där skulle varit någon vanlig gäst. I de föregående årsöfversikterna anträffas nog en och annan gång äfven dessa landsdelar, men om de rapporterade fallen varit tyfoidfeber eller exanthematisk tyfus, kan sällan afgöras; om frekvensen lämna dessa äldre uppgifter för öfrigt ingen föreställning. År 1838 omtalas från Åsele säker tyfoidfeber sporadiskt förekommande (Se ofvan).

Angående *Jemtland* anför Berg [1]) efter prov.-läk. Fornander (1851), att »närvfeber går mer eller mindre, mest hvarje år, är sällan dödlig, men har ofta den

[1]) Berg F. Th. anf. arb: Huss, Om Sveriges endemiska sjukdomar.

egenheten att gå huset rundt och successivt nedlägga allt husfolket, innan den upphör». Fornander fortsätter i sin rapport: »*tyfusfebrar* äro icke så allmänna» etc. Häraf tyckes framgå, att den förstnämda »närvfebern» måtte hafva varit tyfoidfeber, som sålunda den tiden skulle varit ganska vanlig i Jemtland. Angående den stora epidemien åren 1852—1853 är ofvan taladt. Jämför äfven öfversikten för 1865, Undersåkers d.

Från *Ångermanland* och *Medelpad* finnas i äldre tider flera »nervösa feberepidemier» omnämda. (Se årsöfversikterna.) Då äfven i nyare tider tyfoidfeber faktiskt förekommit ganska frekvent i somliga distrikt, är det ej osannolikt att många äldre uppgifter värkligen kunna hänföras till tyfoidfebern.

Gestrikland och *Helsingland* påträffas ofta i årsöfversikterna men några direkta uttalanden om närvfeberns frekvens finnas ej.

I *Dalarne* äro i synnerhet Grangärde och Leksands distrikt de orter, hvarifrån närvfeber tidt och ofta rapporterats. (Se årsöfversikterna). Att sjukdomen åtminstone i det sistnämda distriktet öfvervägande varit tyfoidfeber torde vara visst.

Från *Värmland* finnas inga äldre uppgifter af vikt för bedömande af tyfoidfeberns frekvens därstädes. Af Tab. I, 7 synes, att siffrorna för Kristinehamn på 1860-talet äro anmärkningsvärdt höga; men dessa omfatta till och med 1873 staden *med omnejd*, och huru långt den senare sträckte sig, är naturligtvis ej angifvet.

Vestmanland och *Nerike* intaga, för så vidt af äldre uppgifter kan dömas, ingen framstående plats såsom närvfeberorter.

Så mycket mera hafva vissa trakter af *Upland* i berörda hänseende låtit tala om sig. Om ryktet i allo varit berättigadt, är en annan sak. Med säkerhet torde detta vara förhållandet med Norrtelje distrikt. På 1840-talet uppgafs »närvfeber» (efter beskrifning med all säkerhet tyfoidfeber) sedan lång tid tillbaka vara en årlig gäst i distriktet, i synnerhet uti de af en mängd sjöar, kärr och mossar uppfylda socknarne Lohärad, Edsbro och Fasterna. Den nämdes också här uttryckligen såsom »endemisk». Af Tab. I, 11 synes, att förhållandet efter 1861 ingalunda vederlägger denna uppfattning.

Vidare nämnes närvfebern endemisk i Upsalatrakten. Huru mycket af den bekanta »Upsalafebern» utgjordes af värklig tyfoidfeber, torde likväl såsom ofvan visats, vara ovisst. Säkert är, att tyfoidfebern omkring 1850 ej var vanligare i Upsalatrakten än på andra ställen, hvilket också anmärkes af Huss [2]). Och från senare tider finnes intet, som tyder på, att nämda trakt skulle vara något älsklingsställe för tyfoidfebern.

Af *Södermanlands* olika delar nämnas Nyköpings och Eskilstuna distrikt såsom härdar för tyfoidfebern, som där förekommit i talrika spridda fall ungefär lika alla år och alla årstider.

---

[1]) Anf. arb. sid. 23.

[2]) Sveriges End. sjukd. sid. 32.

Från *Bohuslän* och *Dalsland* finnas för äldre tider föga nämdt i detta afseende. (Jämför årsöfversikterna!)

Beträffande *Vestergötland* uppgafs på 1840-talet, att »gastriska närvfebrar» voro mycket vanliga i Kinds härad (Ulricehamns distr.).

I *Östergötland* synes icke »närvfebern» i äldre tider ådragit sig någon särskild uppmärksamhet från läkarnes sida.

Hvad *Småland* angår, må nämnas, att »gastriska och närvösa» febrar i äldre tider mycket ofta omtalas från större delen af Kalmar län. Det är dock svårt att bestämma, huru mycket häraf, som tillkommer tyfoidfebern eller de där vanliga sommar- och höstfrossorna (Augustifebrar, remittenta gastriska febrar o. s. v.) För öfrigt härjade ofta »tyfösa febrar» i åtskilliga trakter af landskapets inre del, men om sjukdomens natur kan man ofta nog ingenting med säkerhet afgöra; sannolikt har det ganska ofta varit fläcktyfus.

Om *Halland* gifva äldre uppgifter intet anmärkningsvärdt vid handen.

Hvad *Skåne* beträffar, anföres af Berg [1]), att »gastriska och närvösa febrar hvarje år förekomma mer eller mindre talrikt i tvenne sumpiga dalsträckningar inom Söfde och Östraby socknar af Åsunds distrikt». Dessutom anmärkas särskildt epidemier af »närv- och rötfeber» i den del af Kristianstads distrikt, som gränsar mot Småland.

Om *Blekinge* finnas från äldre tider inga direkta uttalanden af vikt.

På *Gotland* skall enligt uppgifter från 1830- och 1840-talen sedan länge härskat en endemisk närvfeber, af prov.-läk. Fant kallad »den gotländska bondfebern». Den uppkom vanligen vår och höst, särdeles under den sistnämda årstiden, efter höbergningen i träsken och myrarne i de trakter, hvilka voro belägna omkring dylika. Den beskrefs som en godartad närvfeber, »stundom uppträdande med öfvervägande symptom från hufvudet, stundom från de gastriska organen, stundom åtföljd af fläckar på huden, stundom utan dylika. De första fallen äro merendels svårast; men ju längre sjukdomen varat på ett ställe, desto mildare blir karakteren» [2]). I början af sitt uppträdande visade den sig tydligt smittosam och spreds då ofta genom begrafningar och dessa åtföljande kalas; men allt efter som den sedan fortplantades genom allt flera led, aftog denna dess egenskap mer och mer.

Men den värkliga inbördes ställningen af vårt lands olika delar med afseende på tyoidfeberns frekvens angifves som sagdt ej af dylika uppgifter. För de äldre tiderna torde dock äfven den ofvan gjorda sammanställningen af dessa uppgifter hafva något intresse. För senare år finnas för en jämförelse af olika landsdelar ett värdefullare, af sifferuppgifter bestående material. Att detta är långt ifrån fullkomligt eller i vissa punkter tillfredsställande, är förut med tillräcklig tydlig-

[1]) Anf. arb. sid. 137.

[2]) Se Huss. End. sjukd. sid. 78.

het framhållet. Men utan tvifvel är det likväl värdt en bearbetning. Man må blott komma ihåg, att slutsatserna måste göras med stor försiktighet.

Angående de i detta och följande kapitel meddelade statistiska undersökningarna må en gång för alla framhållas, att de allesamman inskränkas till tiden från och med 1874 eller i många fall från och med 1876. Det är nämligen flere gånger påpekadt, att tyfoidfebern först 1874 i den medicinska (d. v. s. den af Med. Styrelsen) uppgjorda statistiken erhöll en självständig plats, uppträdde så att säga ren och oblandad. (Dessutom torde äfven de första åren efter den nya ordningens införande en del fall af typhus exanth. af läkarne sammanförts med tyfoidfebern, men i väsentlig mån kan detta icke invärka på uppgifterna beträffande den senare för dessa år.)

Hvad åter angår hithörande uppgifter i den officiela döds-statistiken, har denna från och med 1861 till och med 1880 en rubrik för närvfeber och en för hjärnfeber; från och med 1881 äro närvfeber och hjärnfeber sammanslagna under en rubrik, hvarjämte i särskilda noter angifvas alla de under densamma upptagna fallen af *epidemisk* hjärnfeber.

Under rubriken närvfeber rymmes sålunda under hela tiden från och med 1861 dödsfallen både i fläcktyfus och tyfoidfeber (rubrik för »fläckfeber» finnes ej) samt från och med 1881 dödsfallen i epidemisk hjärnfeber, hvilka dock på grund af noterna kunna utgallras[1]).

Å andra sidan är det icke osannolikt, att åren 1861—1880 under rubriken hjärnfeber utom epidemisk hjärnfeber och möjligen ännu andra sjukdomar äfven upptagits åtskilliga dödsfall af tyfoidfeber, då det är otvifvelaktigt, att icke alla dödsorsakerna konstaterats af läkare, och då tyfoidfebern, särskildt hos barn, bland allmänheten mången gång torde gå och gälla såsom »hjärnfeber». Den hastiga minskningen af antalet dödsfall i »hjärnfeber», om man jämför åren 1880 och 1881, ger åtminstone anledning att misstänka något dylikt. Detta skulle således åren 1861—1880 göra antalet dödsfall i fläcktyfus och tyfoidfeber otillbörligt lågt i jämförelse med tiden från och med 1881. Detta förhållande bör här nedan uppmärksammas.

Hvad beträffar den störande invärkan, som sammanslagningen af fläcktyfus och tyfoidfebern utöfvar på den senares statistik, är det att märka, att fläcktyfus sedan år 1875 förekommit i så ringa antal fall årligen jämfördt med tyfoidfebern, att det knappast har någon betydelse, åtminstone i stort sedt. Att den däremot på 1860-talet och början af 1870-talet torde hafva varit mera frekvent, är förut antydt. Men från och med 1876, sedan den sista fläcktyfusepidemien i Stockholm upphört, har högst ett 50-tal dödsfall årligen af läkarne rapporterats[2]).

[1]) Under »närvfeber» upptagas ock de till högst några tiotal årligen uppgående dödsfallen af Gula febern utomlands. Äfven dessa äro särskildt anmärkta och kunna sålunda utgallras.

[2]) I Blekinge län år 1877: 18 dödsf., 1879: 10 dödsf., 1880: 17 dödsf. I Stockholms stad 1876: 10 dödsf. s. å. i Göteborgs län 13 dödsf. Dessa tal torde böra tagas i betraktande vid bedömande af nedanstående tabell

Ett tredje slags numeriska uppgifter föreligga uti de sammandrag af dödsorsakerna i städerna, som allt sedan 1875 göras af vederbörande hälsovårdsnämder.

Här nedan jämföras nu med hvarandra dels de olika länen, dels läkaredistrikten, dels slutligen samtliga rikets städer.

För en jämförelse af länen kunde man använda antingen de af läkarne lämnade årliga uppgifterna på antalet sjuka och döde i resp. distrikt, eller dödssiffrorna i vår officiela statistik. Jag har för detta ändamål föredragit de senare, på den grund, att de utan tvifvel äro mera likformiga år efter år och för olika delar af landet samtidigt. För beskaffenheten af de förra torde vara tillräckligt redogjordt i inledningen. Vid dödssiffrorna låda visserligen utom osäkerheten i fallens diagnos äfven den ofullkomligheten, att de icke direkt angifva sjukdomens frekvens. Utan tvifvel företer tyfoidfebern ej obetydliga växlingar i malignitet och relativ mortalitet, men sannolikt utjämnas dock olikheterna inom så stora områden som länen eller på en så lång tid som en 5-års-period, hvilka båda rums- resp. tidsstorheter här äro använda. Man torde således härvidlag kunna anse dödstalen såsom tillfredsställande mätare af sjukdomsfrekvensen.

Å nästföljande tabell äro nu länen ordnade efter den relativa frekvensen af tyfoidfebern inom de samma, för så vidt den kan representeras af *dödstalen* d. v. s. antalet döde årligen, här beräknadt på 10,000 lefvande. Ordningen är bestämd genom dödstalens storlek i genomsnitt årligen under hela perioden 1876—1890. I särskilda kolumner följa så dödstalen för de olika länen under hvar och en af 5-årsperioderna 1876—1880, 1881—1885, 1886—1890. Dödstalen för hvarje särskildt år äro upptagna å Tab. II. i bihanget och kunna äfven afläsas på den dithörande grafiska taflan. Dödstalen för hela perioden 1876—1890 och för 5-årsperioderna äro uträknade såsom *medeltal* af de olika årens dödstal.

För att åskådliggöra proportionen mellan siffrorna har jag i enlighet med ett numera inom statistiken brukligt förfaringssätt uträknat storleken af dödstalen jämförda med det för perioden 1876—1880 angifna, om detta sättes lika med 100 (»dödstalens mätare»[1]).

De absoluta tal[2]), genom hvilka dödstalen uträknats, äro å ena sidan som nämdt den officiela statistikens dödsfall af närvfeber, med frånräknande af gula febern och för 1881—1890 af epidemisk hjärnfeber, å andra sidan länens och rikets årliga medelfolkmängd, uträknad på grund af befolkningsstatistikens uppgifter om folkmängden den 31 dec. hvarje år[3]).

Städerna äro inräknade i länen med undantag af Stockholms stad, som behandlas särskildt i jämbredd med länen.

---

[1]) Se Linroth: Dödsorsakerna och Dödligheten i Sthlm 1871—1890, sid. 5.

[2]) Dessa måste tyvärr för besparande af utrymme utlämnas.

[3]) Dessa tal äro för likformighetens skull här äfven använda för Stockholms stad. Häraf den ringa olikhet, som förefinnas mellan siffrorna för Sthlm å nedanstående tabell å ena sidan och å den andra dels de siffror, som synas å den tabellariska jämförelsen mellan städerna i denna afhandling, dels Linroths siffror i hans nyssnämda arbete. L. använder nämligen dödssiffrorna i Sthlms sanitära stat. och den årliga *mantalsskrifna* medelfolkmängden.

(Det bör anmärkas, att i den officiela statistiken alla dödsfall äro hänförda till de resp. orter, där de döde varit kyrkoskrifna, oberoende af den ort, där dödsfallet inträffat. Denna oegentlighet i rent medicinskt-statistiskt hänseende torde dock i stort sedt ej betyda mycket, då sannolikt det ömsesidiga utbytet emellan länen af de på annan ort än kyrkoskrifningsorten inträffade dödsfallen ungefär återställer jämvikten, så att man kan betrakta de uppgifna dödsfallen såsom hafvande samtliga inträffat å kyrkoskrifningsorten.)

Döde af tyfoidfeber (»närvfeber») i medeltal årligen

på 10,000 invånare i Sveriges olika län samt hela riket åren 1876—1890:

	Dödstal åren				Om dödstalen för åren 1876—1880 = 100			
	1876—1890	1876—1880	1881—1885	1886—1890	1876—1890	1876—1880	1881—1885	1886—1890
Gefleborgs län	3,9	3,3	3,9	4,5	118	100	118	136
Blekinge »	3,8	5,2	3,6	2,6	73	100	69	50
Malmöhus »	3,8	4,1	4,2	2,9	93	100	102	71
Kalmar »	3,2	3,8	3,3	2,4	84	100	87	63
Vestmanlands »	3,2	3,0	3,8	2,8	107	100	127	93
Upsala »	3,1	2,7	3,2	3,5	115	100	119	130
Stockholms »	2,9	3,8	2,9	2,1	76	100	76	55
Kopparbergs »	2,9	2,7	2,7	3,3	107	100	100	122
Kristianstads »	2,8	3,1	3,3	2,0	90	100	106	65
Örebro »	2,7	3,0	2,5	2,5	90	100	83	83
Stockholms stad	2,6	4,1	2,3	1,6	63	100	56	39
Södermanlands län	2,6	2,7	2,7	2,3	96	100	100	85
Östergötlands »	2,5	2,8	2,6	2,2	89	100	93	78
Gotlands »	2,5	2,8	3,3	1,5	89	100	118	54
Hallands »	2,5	2,3	3,1	2,0	109	100	135	87
Kronobergs »	2,3	2,7	2,4	1,8	85	100	89	67
Göteborgs »	2,3	2,5	2,3	2,0	92	100	92	80
Skaraborgs »	1,9	2,1	2,0	1,5	90	100	95	71
Jönköpings »	1,8	2,4	1,8	1,3	75	100	75	54
Norrbottens »	1,8	0,9	1,3	3,2	200	100	144	356
Elfsborgs »	1,7	2,4	1,4	1,2	71	100	58	50
Värmlands »	1,7	1,8	1,7	1,6	94	100	94	89
Vesternorrlands »	1,6	1,0	1,8	2,1	160	100	180	210
Jemtlands »	1,3	1,1	1,2	1,5	118	100	109	136
Vesterbottens »	1,0	1,3	0,9	0,9	77	100	69	69
Hela riket	2,5	2,8	2,6	2,2	89	100	93	79

Af ofvanstående tabell framgår, att tyfoidfebern, som på ofvan anförda grunder kan anses åtminstone i det närmaste ensamt representerad af de upptagna dödssiffrorna[1]), under perioden 1876—1890 inom de olika länen haft en ganska olika frekvens. Skilnaden mellan de län, som stå främst i ordningen, och de, som intaga de sista rummen, är allt för påtaglig för att kunna förklaras såsom till någon större del beroende på uppgifternas otillförlitlighet, olika relativ mortalitet eller tillfälliga omständigheter; utan tvifvel gifva siffrorna ett någorlunda riktigt uttryck för den värkliga, relativa frekvensen af sjukdomen inom de olika länen.

Rörande frågan, i hvad mån den ordning, i hvilka länen komma i förhållande till hvarandra, kan berättiga till några slutsatser angående *orsaken* till sjukdomens olika frekvens på de skilda områdena, må här blott några allmänna synpunkter framhållas, då det icke är min afsikt att i denna afdelning närmare ingå på det etiologiska områdets detaljer.

Från allmän geografisk synpunkt märkes, att de fyra nordligaste länen stå bland de allra sista i ordningen på tabellen. Huruvida det är det nordliga läget i och för sig, som härvidlag spelar förnämsta rolen, eller om några andra därmed förknippade omständigheter äro lika viktiga eller viktigare faktorer, är naturligtvis vanskligt att afgöra. Att man icke kan tillerkänna dessa trakter någon immunitet, synes bäst af de betydande epidemierna under 1880-talet inom Norrbottens och Vesternorrlands län för att icke tala om tidigare mer eller mindre tvifvelaktiga närvfeberepidemier i dessa trakter.

Länens egenskap af kust- eller inlandskap kan icke sättas i något bestämdt samband med den olika tyfoidfeberfrekvensen.

Lika litet kunna vi i fysiskt-geografiska eller geologiska olikheter finna någon anledning att mellan dessa och tyfoidfeberns olika frekvens se något orsaksförhållande. Slättland och högland, skogiga och skogfattiga, bördiga och mera magra landskap omväxla på tabellen utan bestämd ordning. Härmed är ingalunda sagdt, att icke några af nämda moment kunna i etiologiskt hänseende vara af betydelse beträffande tyfoidfebern. Men den här anställda jämförelsen mellan länen gifver icke något sådant vid handen. För öfrigt torde länen vara för stora och inom sig olika beskaffade områden, för att en jämförelse dem emellan från ofvan berörda synpunkter skall kunna lämna något resultat. Med afseende på tyfoidfebern äro, så att säga, de små, enskilda förhållandena vida mera bestämmande, och till dessa har man att hålla sig, om man skall kunna hoppas erhålla något svar på frågor, som röra betingelserna för tyfoidfeberns uppkomst, utbredning o. s. v.

I stort sedt synas länen under de olika 5-årsperioderna intaga ungefär samma plats, som bestämts genom medeltalen för hela perioden 1876—1890. De undan-

[1]) Om korrektion göres för Blekinge län för åren 1877—1880 och för Göteborgs län f. år 1876, hvilka år, såsom förut nämnts, i dessa län inträffade ett större antal dödsfall i typhus exanthematicus, så erhålles i st. f. talen 3,8 och 5,2 i de två första kolumnerna f. Blekinge l. resp. 3,6 och 4,7; och länet byter sålunda plats med Malmöhus l. Göteborgs län får i motsv. kolumner talen 2,2 och 2,4 och bibehåller sålunda sin plats.

tag, som förefinnas, bero naturligtvis på olikheter mellan länen i afseende på sjukdomens till- eller aftagande från en 5-årsperiod till en annan.

Inom de flesta länen har likasom i hela riket ett aftagande ägt rum[1]). Om man såsom mått på af- eller tilltagandet uppställer förhållandet mellan dödstalen för hela perioden 1876—1890 och för den *första* 5-årsperioden, så visa af de 25 länen (Stockholm medräknadt) 17 en minskning; de öfriga 8, nämligen Norrbottens, Vesternorrlands, Jemtlands, Gefleborgs, Upsala, Hallands, Vestmanlands och Kopparbergs län visa deremot en ökning, Norrbottens den största, Vestmanlands och Kopparbergs den minsta. Om vi jämföra den första och den sista 5-årsperioden, så kommer för den senare en ökning blott på 6 af de nyss uppräknade länen, i det att Hallands och Vestmanlands län nu hafva att uppvisa en minskning i likhet med alla de öfriga 17. Dessa 6 län äro också de enda, der freqvensen ökats från den andra till den tredje 5-årsperioden. Deremot visar den andra 5-årsperioden, jämförd med den första, högre eller lika höga siffror för ej mindre än 12 län[2]), däribland äfven de sistnämda 6, nämligen Norrbottens, Vesternorrlands, Jemtlands, Gefleborgs, Upsala och Kopparbergs län, inom hvilka sålunda enligt dessa siffror tyfoidfeberns frekvens (uttryckt genom dödstalen) skulle varit stadd i stigning genom alla tre 5-årsperioderna (i Kopparbergs dock blott från den andra till den tredje period, då första och andra perioden visa samma siffror). En särdeles betydlig höjning af siffrorna förete Norrbottens och Vesternorrlands län. Af Tab. I, 1 och 4 synes också, att en del betydande epidemier uppträdt inom dessa län under motsvarande perioder.

För ett närmare studium af sjukdomens förhållande inom de olika länen år efter år under hela perioden 1876—1890 hänvisas till taflan i bihanget. En blick på de där uppgjorda kurvorna visar, att tyfoidfebern, såsom ju är att vänta, i allmänhet icke företer några särdeles plötsliga växlingar i frekvens från ett år till ett annat, sådana som t. ex. oftast utmärka skarlakansfeberns uppträdande. Dock visa de olika länen härutinnan ej oväsentliga skiljaktigheter. I somliga löper tyfoidfeberns »dödslinie», om jag så må säga, ganska lugnt, med jämförelsevis obetydliga höjningar och sänkningar, i andra åter gör den för vissa år anmärkningsvärdt hastiga och höga stigningar. Såsom mest typiskt i det förra hänseendet framstår Göteborgs län, hit höra vidare t. ex. Värmlands och Kronobergs län.

[1]) Till jämförelse må här dödstalen $^0/_{000}$ i »närvfeber» under de tre 5-årsperioderna 1861—74 anföras. De voro: 1861—65 = 2,9; 1866—70 = 7,4; 1871—75 = 4,2.

[2]) Detta torde möjligen till någon del hafva sin grund i det påpekade förhållandet, att »hjärnfeber», som 1876—1880 hade särskild rubrik, måhända inrymmer en del tyfoiddödsfall, under det att för åren 1881—1885 likasom 1886—1890, då hjärn- och närvfeber voro sammanslagna, endast de relativt få fallen af »epidemisk hjärnfeber» fränräknats de för begge sjukdomarna gemensamma siffrorna. Till hvad förut anmärkts i fråga om »hjärnfebern» 1876—1880 må tilläggas, att skilnaden mellan de af läkare uppgifna och den officiela statistikens dödssiffror för hjärnfeber åren 1876—1880 är vida större än skilnaden mellan samma slags siffror för tyfoid- resp. närvfeber. Statistikens siffror äro naturligtvis i båda fallen de högsta.

Till den senare kategorien hör i främsta rummet Norrbottens län, vidare Gefleborgs och Vestmanlands län m. fl.

Af ännu större intresse är det att med afseende på tyfoidfeberns olika frekvens med hvarandra jämföra mindre områden såsom läkaredistrikten. Det är blott skada, att de siffror, som måste läggas till grund för en sådan jämförelse, nämligen läkarnes i rapporterna upptagna, äro så bristfälliga. Minst jämförliga torde de olika läkarnes uppgifter om antalet döde vara, alldenstund den ene lemnar sådana med ledning af kommunalnämdernas redogörelser, den andre åter upptager endast dödsfallen bland de sjuke, som varit under hans behandling o. s. v.

För i fråga varande jämförelse användas därför här de uppgifter, som finnas i läkarerapporterna angående antalet insjuknade. Att äfven dessa lemna mycket öfrigt att önska, är förut påpekadt. Man kan näppeligen våga antaga, att de från olika distrikt uppgifna talen öfver hufvud taget utgöra någon viss konstant procent af det värkliga antalet sjuke. (Att detta senare så godt som utan undantag mer eller mindre öfverstiger det af läkaren kända och uppgifna, lider intet tvifvel.) Olikheter med afseende på distriktens vidd och folkmängd, samfärdsmedlens beskaffenhet, befolkningens benägenhet att rådfråga läkare o. s. v. betinga härvidlag en växling af detta förhållande mellan de uppgifna och de värkliga talen.

Man måste därför betrakta de följande beräkningarne såsom endast approximativa och blott med stor försiktighet på grund af dessa draga sina slutsatser.

Af ofvan angifna skäl användas endast uppgifterna för åren 1875—1890. (År 1874 kunde möjligen medtagits, eftersom tyfoidfebern och fläcktyfus redan då voro »officielt» åtskilda, men har uteslutits för att undvika den sammanblandning af båda sjukdomarne, som sannolikt för detta år ägt rum i många rapporter, där ännu den gamla rubriken »tyfösa febrar» eller dylikt användts.)

Från många distrikt äro dock uppgifterna äfven under denna period ett eller flere år ofullständiga eller saknas helt och hållet. Därjämte hafva några distrikt behandlats särskildt, ehuru de först efter 1875 inrättats. Till följd häraf äro i åtskilliga fall ett mindre antal år än de nämda sexton medräknade, hvilket naturligtvis också gör en inskränkning i jämförelsens tillförlitlighet.

För hvarje (provinsialläkare- och extra provinsialläkare-)distrikt är nu årliga medeltalet insjuknade uträknadt och jämfördt med distriktets folkmängd år 1880[1]). Städerna, som här nedan särskildt behandlas, äro med några få undantag[2]) icke inbegripna i distrikten.

[1]) Det enda år, för hvilket fullständiga och säkra uppgifter om folkmängden inom de olika distrikten finnas angifna. Dessa uppgifter finnas i *Provinsialläkarekomiténs underdåniga betänkande, afgifvet den 5 april 1887*, Stockholm 1887.

[2]) Dessa gälla några städer, från hvilka särskilda uppgifter helt och hållet eller för en längre följd af år saknas, i det att de i rapporterna äro inberäknade i resp. distrikt; hit höra åtskilliga af de mindre och minsta städerna, nämligen Haparanda, Skellefteå, Hedemora, Säter, Öregrund, Östhammar, Sigtuna, Filipstad, Torshälla, Trosa, Skanör och Falsterbo, Simrishamn och Engelholm; för några år äfven Södertelje.

I följande tabell äro distrikten ordnade efter storleken af de på angifvet sätt funna talen, beräknade på 1,000 invånare. Tillika anföres folkmängdstätheten år 1880 i hvarje distrikt med frånräknande af städerna (utom några få af de minsta)[1]).

Den i slutet befintliga kartan gifver en grafisk framställning af det å tabellen angifna förhållandet mellan distrikten.

---

[1]) Dessa uppgifter finnas likaledes i det i noten 1 föreg. sida anförda arbetet.

Antal i tyfoidfeber insjuknade

af 1,000 invånare i Sveriges läkaredistrikt i medeltal årligen, åren 1875—1890.

Obs. Siffrorna efter distriktens namn angifva de resp. antal år, för hvilka medeltalen uträknats.

Läkaredistrikt.	Antal sjuke ‰ årligen.	Antal invånare på 1 kv.-kilometer.	Läkaredistrikt.	Antal sjuke ‰ årligen.	Antal invånare på 1 kv.-kilometer.	Läkaredistrikt.	Antal sjuke ‰ årligen.	Antal invånare på 1 kv.-kilometer.
(Trollhättan) (15)	13,0	336,4	Hemse (16)	2,1	18,2	Klippan (15)	1,4	37,0
Lysekil (16)	5,0	65,9	Karlskrona (14)	2,0	38,7	Tanum (15)	1,3	21,6
Skurup (11)	5,0	90,3	Finspong (14)	2,0	21,6	Örnsköldsvik (16)	1,3	5,4
Ramsberg (15)	4,8	11,1	Kisa (16)	2,0	15,9	Ulricehamn (15)	1,3	19,3
Båstad (7)	3,7	53,3	Hofors (16)	1,9	15,9	Tierp (16)	1,3	15,6
Tjust (14)	3,4	18,7	Söderhamn (16)	1,9	13,8	Enköping (15)	1,2	24,9
Ronneby (16)	3,4	37,9	Göteborg (15)	1,8	48,1	Vexiö (14)	1,2	21,3
Pajala (16)	3,3	0,3	Tingsås (15)	1,8	25,5	Tibble (16)	1,2	21,6
Österåker (16)	3,3	15,7	Naum (16)	1,8	36,1	Helsingborg (16)	1,2	58,7
Ljusnarsberg (16)	3,1	15,5	(Venersborg med			Söderåkra (15)	1,2	28,9
Haparanda (16)	3,1	3,3	Trollhättan)(16)	1,7	33,7	Hedemora (16)	1,2	19,4
Öfver-Kalix (11)	3,0	0,4	Nyköping (16)	1,7	20,6	Östhammar (16)	1,1	14,9
Hjo (16)	3,0	29,2	Gefle (16)	1,7	10,6	Stockholm (7)	1,1	28,1
Neder-Kalix (13)	2,9	5,6	Visnum (15)	1,7	19,5	Vermdö (15)	1,1	17,5
Ramnäs (16)	2,8	13,2	Löfsta (16)	1,7	13,9	Torpa (11)	1,1	15
Botkyrka (16)	2,7	21,9	Gillberga (13)	1,7	16,1	Daga (16)	1,1	19,1
Södertelje (16)	2,7	18,2	Håby (15)	1,6	32,4	Brösarp (16)	1,1	36,8
Alfta (15)	2,5	4,9	Kalmar (16)	1,6	23,3	Stranda (15)	1,0	23,1
Valdemarsvik (15)	2,5	18,9	Jörlanda (16)	1,6	36,6	Kungsbacka (16)	1,0	35,8
Mölndal (14)	2,5	136,6	Ytter-Lännäs (16)	1,5	13,6	Ljungby (16)	1,0	17,1
Elfkarleö (16)	2,5	22,2	Målilla (15)	1,5	14,2	Broby (16)	1,0	25,3
Uddevalla (16)	2,4	29,0	Slite (16)	1,5	12,4	Nora (15)	1,0	18,9
Lindesberg (12)	2,4	20,4	Ölands södra (16)	1,5	24,4	Råneå (12)	1,0	3,5
Eskilstuna (15)	2,3	22,2	Hernösand (16)	1,4	12,2	Silbodal (16)	1,0	12,8
Norrtelje (15)	2,3	19,4	Trelleborg (16)	1,4	74,7	Ölands norra (16)	1,0	31,0
Anderslöf (16)	2,3	69,4	Oroust (15)	1,5	55,2	Svenljunga (14)	1,0	14,3
Sundsvall (14)	2,3	9,0	Grythytte (16)	1,4	11,9	Våla (15)	1,0	12,2
Gysinge (12)	2,3	11,4	Hudiksvall (16)	1,4	11,2	Delsbo (14)	1,0	7,5
Visby (16)	2,2	17,1	Jerfsö (16)	1,4	4,1	Stora Malm (16)	1,0	23,7
Leksand (16)	2,1	10,0	Motala (16)	1,4	41,2			

Läkaredistrikt.	Antal sjuke °/₀₀ årligen.	Antal invånare på 1 kv.-kilometer.	Läkaredistrikt.	Antal sjuke °/₀₀ årligen.	Antal invånare på 1 kv.-kilometer.	Läkaredistrikt.	Antal sjuke °/₀₀ årligen.	Antal invånare på 1 kv.-kilometer.
Venersborg (16)	0,9	31,6	Vernamo (16)	0,7	14,8	Vingåker (15)	0,4	24,0
(utom Trollhättan.)			Umeå (15)	0,7	4,7	Vrigstad (15)	0,4	17,5
Öfver-Luleå (15)	0,9	1,0	Falkenberg (14)	0,7	26,6	Arvika (16)	0,4	13,5
Engelholm (13)	0,9	34,1	Hede (14)	0,7	0,6	Ragunda (15)	0,4	2,8
Åsum (16)	0,9	52,3	Linköping (16)	0,7	28,7	Filipstad (16)	0,4	13,5
Vifsta varf (16)	0,9	21,3	Undersåker (14)	0,6	1,4	Karlstad (10)	0,4	24,4
Mora (14)	0,9	2,2	Ödeshög (15)	0,6	30,6	Näs (16)	0,4	22,1
Hörby (16)	0,8	39,9	Drottningholm (16)	0,6	29,6	Eksjö (16)	0,4	17,4
Sigtuna (16)	0,8	20,9	Gislaved (16)	0,6	13,5	Hvetlanda (16)	0,4	18,7
Malmköping (15)	0,8	20,7	Vimmerby (15)	0,6	16,0	Edsberg (15)	0,3	20,3
Falköping (16)	0,8	28,0	Ö. Fryksdalen (16)	0,6	11,9	Eslöf (16)	0,3	90,0
Högsby (15)	0,8	14,9	Boxholm (16)	0,6	17,1	Nordmaling (16)	0,3	4,6
Dannemora (16)	0,8	17,1	Mariestad (16)	0,6	29,8	Kristianstad (15)	0,3	39,1
N. Fryksdalen (16)	0,8	22,4	Sotholm (16)	0,6	15,4	Grangärde (16)	0,3	13,7
Bollnäs (11)	0,8	10,4	Falun (16)	0,5	13,2	Östersund (14)	0,3	3,2
Trosa (16)	0,8	17,9	Gunnarsnäs (15)	0,5	24,4	Nås (11)	0,3	5,0
Askersund (16)	0,8	22,3	Simrishamn (15)	0,5	68,3	Tjellmo (14)	0,3	18,4
Örebro (16)	0,8	25,2	Jemshög (11)	0,5	39,8	Bodum (14)	0,3	2,4
Rejmyre (16)	0,8	14,2	Halmstad (13)	0,5	20,5	Lima (11)	0,2	1,8
Borås (14)	0,8	23,4	Hofva (16)	0,5	22,0	Sveg (15)	0,2	1,0
Oskarshamn (14)	0,8	17,5	Alingsås (16)	0,5	25,5	Jönköping (13)	0,2	19,6
Höganäs (16)	0,8	74,0	Karlskoga (15)	0,5	20,2	Åsele (16)	0,1	0,7
Åtvidaberg (14)	0,7	20,3	Malmö (16)	0,5	65,8	Uddeholm (14)	0,1	10,5
Norberg (14)	0,7	16,4	Lycksele (16)	0,5	0,6	Skellefteå (16)	0,1	4,4
Ekeberga (16)	0,7	13,0	Vesterås (15)	0,5	18,8	Skog (14)	0,1	13,3
Piteå (16)	0,7	0,9	Lidköping (16)	0,5	35,7	Ström (13)	0,1	1,2
Hessleholm (16)	0,7	24,3	Upsala (16)	0,5	16,8	Berg (13)	0,04	2,6
Marks (14)	0,7	29,1	Sollefteå (16)	0,4	6,3	Dalby (16)	0,02	3,6
Torp (15)	0,7	5,0	Söderköping (16)	0,4	22,2	Nysätra (16)	0,003	4,8
N. Dalsland (14)	0,7	17,2	Strengnäs (11)	0,4	19,0			

Ehuru man beträffande de ofvan angifna siffrorna utan tvifvel i ännu högre grad än vid den förut anställda jämförelsen mellan länen bör taga hänsyn till bristerna hos de till grund för desamma liggande uppgifterna, torde man dock äfven här kunna säga, att skilnaden mellan de först och sist i ordningen kommande distrikten är allt för stor för att vara helt och hållet utan betydelse vid bedömandet af tyfoidfeberns relativa frekvens inom de nämda områdena.

Mellan de först och sist på tabellen stående distrikten förefinnes sålunda med all sannolikhet en ej oväsentlig skilnad i nu berörda hänseende. Däremot skulle nog, om man kände de värkliga siffrorna, talrika modifikationer i enskildheter komma att göras å den i fråga varande tabellen, så att ordningen i synnerhet mellan mera närstående distrikt och i sammanhang härmed den grafiska kartans utseende komme att ej obetydligt ändras. Både tabellen och kartan hafva också endast i stort sedt men ingalunda i enskildheter något att säga och måste i enlighet härmed rådfrågas.

Vi kunna emellertid säga, att tyfoidfebern visserligen ej helt och hållet saknas i något af de minsta områden, som här betraktas, nämligen läkaredistrikten, men likväl på skilda orter visar en ganska anmärkningsvärd olikhet i frekvens. Under det den i vissa distrikt årligen uppträder med ett rätt ansenligt antal fall, har den på andra ställen i själfva värket länge varit så godt som okänd för vederbörande läkare. Så har t. ex. från Nysätra distrikt, som står sist på tabellen, under 17 års tid endast *ett* fall af tyfoidfeber anmälts. I det därnäst i ordningen kommande Dalby distrikt hafva under en följd af 18 år blott 4 fall förekommit i läkarens praktik, i Bergs distrikt under 13 år 6 fall o. s. v.

I läkarerapporterna äro åtskilliga distrikt af vederbörande läkare särskildt angifna såsom orter, där tyfoidfebern sedan en längre tid varit en ständig gäst, så att sjukdomen af dem anses böra kallas »endemisk», därstädes. Hit höra t. ex. åtskilliga trakter af Gefleborgs län såsom Söderhamns och Hofors' distrikt, Leksands, Norrtelje, Eskilstuna, Nyköpings distrikt, en stor del af Kalmar län, särskildt Tjusts distrikt, de flesta trakter af Blekinge, större delen af Bohuslän.

I hvad mån dessa orter äfven visa en i siffror uttryckt, relativt hög frekvens af sjukdomen, synes af den grafiska kartan.

En hög frekvens är för öfrigt ej det väsentligaste momentet i begreppet »endemisk», sådant det vanligen uppfattas; fastmera hör därtill det särskilda *sätt*, hvarpå sjukdomen i sådana trakter uppträder, såsom längre ned antydes.

I allmänhet kunna icke dylika uttalanden användas som grund för bedömandet af en sjukdoms relativa frekvens på skilda orter, då de alltid måste vara mer eller mindre beroende på subjektiv uppskattning.

Därför händer det, att ett distrikt, där tyfoidfebern uppgifves vara mycket allmän, vid uträknandet af frekvensen på grund af uppgifna siffror kommer ganska långt nedanför ett annat distrikt, där tyfoidfebern säges »icke särdeles trifvas»

eller »icke hafva någon lämplig jordmån» o. dyl. (Delvis kan detta naturligtvis bero på sifferuppgifternas olika relativa tillförlitlighet.)

Så anger t. ex. kartan för Ljusnarsbergs distrikt en relativt hög frekvens af tyfoidfebern; enligt vederbörande läkares enskilda meddelande »tyckes» däremot »tyfoidfebern ej trifvas inom detta distrikt». — I motsatt riktning skulle liknande exempel kunna framdragas. Den nämda kartan kommer därför möjligen att medföra åtskilliga öfverraskningar för flere läkare, i det den måhända åt vederbörande distrikt anvisar en helt annan plats med afseende på tyfoidfeberns relativa frekvens, än de hafva tänkt sig.

Men, som sagdt, kartan talar sanning »med modifikation» och bör därefter uppskattas.

(Angående ett af de å kartan intensivast färgade distrikten, nämligen Hjo distrikt, kan jag i detta sammanhang ej underlåta att anmärka, att den stora frekvensen af tyfoidfeber därstädes på ett frappant sätt till tiden sammanfaller med en och samma läkares värksamhet inom nämda distrikt)[1]).

Betraktandet af de omständigheter i stort sedt, som kunna tänkas stå i något orsaksförhållande till den olika frekvensen af tyfoidfebern inom distrikten, leder lika litet här som i fråga om länen till några positiva resultat.

Med afseende på distriktens geografiska förhållande märkes, att likasom de fyra nordligaste länen enligt den förut anställda jämförelsen komma bland de sista på sin tabell, ett liknande förhållande äfven beträffande distrikten synes framgå af de nu i fråga varande siffrorna. Dock måste man härvidlag göra ett undantag för de 3 allra nordligaste distrikten, inom hvilka en del på sista åren af 1880-talet inträffade epidemier åstadkommit ett utslag, som betydligt invärkar på sjukdomsfrekvensen, uträknad för hela den behandlade perioden 1875—1890. Äfven flera af de vid kusten belägna nordliga distrikten kunna knappast sägas utmärkas genom något ovanlig låg frekvens af tyfoidfebern. Att flera andra, sydliga distrikt visa en lika obetydlig sjukdomsfrekvens, synes också af tabellen och kartan. För öfrigt bör man komma ihåg, att de nordligaste distrikten på samma gång äro de vidsträcktaste och hafva de sämsta samfärdsmedlen, ett förhållande, som i och för sig kan tänkas åstadkomma, att en större andel af de faktiskt inträffade sjukdomsfallen går förlorad för läkarne här än i de sydligare, mindre distrikten, där läkare och allmänhet äro hvarandra närmare. Mindre bör denna synpunkt gälla beträffande de ofvan för jämförelse af länen begagnade uppgifterna, som ju härröra från presterskapet och tydligen äro fullständigare och jämnare, om ock mera sällan grundade på en säker, vetenskaplig diagnos af de i fråga kommande fallen, än förhållandet är med motsvarande uppgifter i läkarerapporterna.

Distriktens å tabellen angifna folktäthet synes icke stå i något bestämdt för-

[1]) Detta är antydt å Tab. I, 15 på sätt, som i de till Tab. hörande anmärkningarna påpekas. I fråga varande läkare skall i lifstiden enligt utsago »mycket hafva älskat embetsresor och stundom kanske väl hastigt dekreterat tyfoidfeber».

hållande till den olika frekvensen af tyfoidfebern inom de samma. Bland de i senare hänseendet främst stående distrikten finnas visserligen några, som äfven i afseende på folktätheten stå högst (Trollhättan torde såsom hafvande mera stadsnatur böra frånräknas), och å andra sidan träffa vi den glesaste befolkning i de nyss nämda för en låg tyfoidfeberfrekvens utmärkta nordliga distrikten; men vid närmare påseende finna vi så många olika kombinationer mellan de båda nämda momenten (sjukdomsfrekvens och folktäthet), att någon lag eller något bestämdt förhållande i detta hänseende icke kan uppställas. För öfrigt kan den såsom förhållandet mellan folkmängden och *hela* ytinnehållet beräknade befolkningstätheten ingalunda tagas såsom värkligt mått på den *täthet*, i hvilken befolkningen faktiskt på de bebodda områdena förekommer. I de stora nordliga distrikten med en enligt beräkning ringa folktäthet äro ofantliga vidder helt och hållet obebodda, under det befolkningen bor sammanträngd i en fioddal eller omkring platsen för något industrielt företag etc.; i andra distrikt med en i ofvannämda mening stor folktäthet kan befolkningen i själfva värket vara mindre sammanträngd, då den är mera jämt spridd öfver hela ytområdet.

Denna omständighet bör tagas i betraktande, då det gäller att undersöka den olika lättheten för en epidemi att utbreda sig inom större områden med olika folktäthet i vanlig mening.

För öfrigt torde det knappast vara mödan värdt att försöka utforska något sammanhang emellan distriktens anordning å tabellen eller dess olika färgning å kartan och geografiska, geologiska och andra dylika mera allmänna förhållanden. De uppgifter, hvarpå denna uppställning af distrikten är grundad, äro för detta ändamål allt för otillförlitliga.

Såsom flere gånger påpekats, hafva nog en mängd tillfälliga omständigheter invärkat härvidlag, och om man på grund af kartans utseende vågade sig något längre in på det etiologiska området, kunde man lätt råka vilse.

Det blefve för vidlyftigt, att här i detalj afhandla tyfoidfeberns förhållande inom de olika distrikten.

För ett nämare studium häraf måste därföre hänvisas dels till ofvan befintliga tabell med däremot svarande karta, hvilka gifva en orienterande öfverblick öfver det hela, dels rörande de enskilda distrikten år för år till Tab. I, 1—25.

I stort sedt kunna vi beträffande tyfoidfeberns förhållande inom enskilda distrikt under en längre följd af år urskilja samma typer, som anmärkts i fråga om länen.

I somliga distrikt uppträder sjukdomen årligen med ett mera eller mindre betydande antal fall, som dels föga växlar år från år, dels under de enskilda åren

ofta är mer eller mindre jämt fördeladt på de olika årstiderna med en eller ett par stegringar t. ex. vår och höst.

Ett sådant uppträdande visar sjukdomen särskildt i många af de distrikt, där den af läkarne kallas »endemisk», hvarvid detta förhållande ofta just plägar anföras såsom hörande till definitionen af nämda begrepp; hit höra Hofors, Jerfsö, Nortelje, Nyköpings, Jörlanda, Uddevalla, Håby, Kalmar, Tjusts m. fl. distrikt.

Gent emot denna »endemiska» eller »kontinuerliga» typ. kunna vi uppställa en annan, som i motsats till den förra må kallas den »epidemiska» eller »remitterande» respektive »intermitterande», i det att sjukdomen under en följd af år förekommer med ett ringa antal fall eller helt och hållet saknas men med vissa, ofta nog ganska regelbundna intervaller företer mer eller mindre betydande epidemiska stegringar.

Denna typ finna vi representerad exempelvis i några distrikt med större industriela anläggningar, såsom Motala, Finspongs, Trollhättans, vidare t. ex. i Örnsköldsviks, Leksands, Vexiö m. fl. distrikt. — I några af dessa och åtskilliga andra distrikt är dock det årliga antalet fall mellan stegringarna rätt betydligt; vi finna med andra ord här en kombination af båda typerna.

Mellan dessa finnas naturligtvis äfven i öfrigt talrika öfvergångar, likasom båda förekomma inom samma distrikt under olika tidrymder.

Båda förekomma dels i distrikt med hög, dels i sådana med mindre betydande sjukdomsfrekvens, för en längre period räknadt; dock synes den största frekvensen oftast betingad af ett mera kontinuerligt uppträdande af sjukdomen.

Denna uppdelning af tyfoidfeberns förhållande synes måhända sökt och konstgjord, då man vid en blick på tabellerna finner en så stor variation och skenbar regellöshet i berörda hänseende.

Den gör emellertid icke anspråk på att vara uttryck för någon nyupptäckt hemlighet, något slags egendomlig »dualism» eller dylikt hos tyfoidfebern; den afser blott att lämna en antydan om de olika gynsamma vilkor för sjukdomens uppkomst och utveckling, som olika trakter erbjuda.

På de orter, där den första typen är förhärskande, synes sjukdomen sedan länge funnit gynsamma vilkor för handen och därför blifvit bofast; på andra orter däremot synes jordmånen i allmänhet ej vara fullt så lämplig för hans tillvaro, men genom vissa emellanåt inträdande gynsamma omständigheter kan han taga fart och breda ut sig till en epidemi, som efter någon tid afstannar o. s. v.

Hvilka dessa gynsamma omständigheter äro, afhandlas lämpligast i samband med de redogörelser för enskilda epidemier, som jag hoppas sedermera kunna få lämna.

För besvarandet af frågan, huruvida tyfoidfebern i allmänhet till- eller aftagit inom de olika distrikten, måste äfvenledes hänvisas till tab. I, 1—25. I det stora flertalet af distrikten har säkert ett aftagande ägt rum. Anmärkningsvärda undantag finna vi i åtskilliga af de nordligare distrikten, där på senare åren be-

tydande epidemier uppträdt, såsom Pajala, Haparanda, Öfver-Kalix', Örnsköldsvik m. fl.

Af stort intresse vore att kunna mera detaljeradt undersöka tyfoidfeberns förhållande i ännu mindre områden, såsom enskilda socknar och byar. För en sådan undersökning lämnar dock mitt material inga tillräckliga hållpunkter, allra minst i statistiskt hänseende[1]).

Det återstår nu att anställa en jämförelse mellan städerna.

Jag har för detta ändamål användt de förut nämda sammandragen angående dödsorsakerna i städerna, som sedan 1875 upprättats af vederbörande helsovårdsnämder och finnas upptagna i Medicinalstyrelsens årsberättelser.

Redan för åren 1861—1863 finnas dylika öfversikter af dödsorsakerna i städerna, utarbetade af då varande chefen för Statistiska centralbyrån, d:r Fr. Th. Berg, med ledning af de anteckningar i dödböckerna, som i enlighet med förordningen år 1859 af presterskapet värkstälts efter läkarnes dödsattester. Dessa öfversikter upptogo dödsfallen efter kyrkoskrifningsorten, oberoende af den ort, där dödsfallen ägt rum.

År 1864 öfvertogs detta arbete enligt öfverenskommelse med dåvarande Sundhetskollegiet af stadsläkarne, på grund af hvilkas efter ett bestämdt formulär upprättade tabeller kollegiet för åren 1864—1870 offentliggjorde statistiska öfversikter af dödsorsakerna i städerna.

År 1871 upphörde af obekant anledning dessa Sundhetskollegiets öfversikter, och för åren 1871—1874 finnas inga tryckta redogörelser för dödsorsakerna i städerna.

Sedan 1875 hafva, som nämdt, dylika redogörelser årligen lämnats af städernas helsovårdsnämder; dessa upptaga likasom de förut nämda genom stadsläkarne upprättade i allmänhet blott de dödsfall, som faktiskt inträffat i de resp. städerna oberoende af de aflidnes kyrkoskrifningsort.

Det hade varit högeligen önskvärdt att kunna utsträcka denna undersökning angående städerna så långt tillbaka som till och med 1861. Man hade då fått två lika långa perioder, hvilkas gräns betecknades genom det betydelsefulla året 1875, då den nya helsovårdsstadgan för riket af den 25 sept. 1874 började tillämpas; och det hade naturligtvis varit af största intresse att undersöka, i hvad mån tyfoidfeberns förhållande i städerna påverkats af nämda stadgas genomförande.

Jag hade också hoppats att genom forskningar i de i Statistiska centralbyrån förvarade dödboksutdragen erhålla material för en behandling af tyfoidfebern i

[1]) I läkarerapporterna nämnas ej sällan vissa socknar och byar såsom »härdar» för tyfoidfebern, men ofta förklaras det omöjligt att finna någon orsak till detta förhållande. Att här helt enkelt *uppräkna* en mängd på sådant sätt utpekade ställen vore meningslöst. Det torde blifva tillfälle att återkomma till några af dessa härdar i den specielt etiologiska afdelningen.

städerna i nämda utsträckning. Det visade sig likväl, att resultaten af dessa påbörjade forskningar voro alltför osäkra för att med fördel kunna användas för en statitistisk behandling af tyfoidfebern.

Det är den beklagliga sammanblandningen af fläcktyfus och tyfoidfeber, som äfven här lägger de största hindren i vägen.

I dödboksutdragen 1861—1874 förekomma utom benämningarne tyfoidfeber, abdominaltyfus, ileotyfus etc., dessutom närvfeber, typhus, gastrisk feber och typhus exanthematicus, petechialis etc. Då det är omöjligt att i hvarje fall afgöra, huruvida med »närvfeber» och »typhus» menas tyfoidfeber eller fläcktyfus, kunna sällan några säkra siffror vinnas. — Såsom exempel härpå kan nämnas, att de siffror angående båda sjukdomarne, jag erhöll för Stockholm för åren 1871—1872, ingalunda stämma med de, som för samma år anföras af Heyman[1]), hvilken likaledes försökt utgallra fläckfebern i och för en behandling af tyfoidfeberns förhållande.

Nu är det visserligen möjligt, kanske till och med sannolikt, att, om man undantager Stockholm 1870—1875, Göteborg 1866—1870 och några andra städer för enstaka år, fläcktyfus icke spelat någon mera betydande rol såsom dödsorsak i städerna vid sidan af tyfoidfebern under den tid, då båda sjukdomarne ännu officielt sammanfördes. Men någon säkerhet härutinnan finnes icke; den ledning, man kunde hafva af stadsläkarnes årsrapporter, är icke heller osviklig, då de endast mera sällan skilja mellan nämda sjukdomar.

Under sådana förhållanden synes det vara af föga värde att belamra dessa sidor med beräkningar på grund af siffror, för hvilkas tillförlitlighet ingen borgen finnes.

Undersökningen omfattar därför hufvudsakligen endast perioden 1876—1890[2]).

På grund af helsovårdsnämdernas uppgifter är följande tabell upprättad.

För hvarje stad äro dödstalen, beräknade på 1,000 invånare, bestämda dels för hela perioden 1876—1890, dels för hvar och en af 5-årsperioderna 1876—1880, 1881—1885 och 1886—90.

De absoluta tal, som användts för beräkning af 5-årsperiodernas dödstal, äro dels, som nämdt, de af helsovårdsnämderna uppgifna dödsfallen, dels medelfolkmängden för hvarje 5-årsperiod, uträknad på grund af den officiela statistikens uppgifter om folkmängden den 31 december hvarje år. Dödstalen för hela perioden 1876—1890 äro deremot beräknade såsom *medeltal* af de enskilda 5-årsperiodernas.

(För Göteborg har Almqvist[3]) genom revision af dödsattesterna erhållit siffror,

---

[1]) Anf. arb.

[2]) 1875 har uteslutits, då de återstående bilda 3 jämna 5-årsperioder. Det förstnämda årets uppgifter äro möjligen också mindre säkra, då detta år var det första under hvilket helsovårdsförordningen ägde gällande kraft.

[3]) Anf. arb. 1888, sid. 90—91.

något olika de af helsovårdsnämden uppgifna; dessa, som upptagits å tab. I, 14, hafva däremot för likformighetens skull här ej användts. De små olikheterna mellan mina dödstal för Stockholm och de af Linroth[1]) uppgifna bero på användandet af olika folkmängdssiffror: här den kyrkoskrifna, enligt L. den mantalsskrifna medelfolkmängden. Jfr äfven sid. 59, not. 3.)

Städerna äro ordnade efter storleken af dödstalen för hela perioden 1876—1890. I särskild kolumn upptages medelfolkmängden under den mellersta 5-årsperioden. De tal, som angifva en medelfolkmängd af minst 5,000 invånare, äro kursiverade.

Proportionen mellan de olika dödstalen för hvarje stad är åskådliggjord på samma sätt, som användts å tabellen sid. 35.

[1]) Dödlighet och dödsorsaker etc. sid. 28.

Döde af tyfoidfeber i medeltal årligen på 1,000 invånare i Sveriges olika städer under åren 1876—1890.

Stad.	Årlig medelfolkmängd 1881—1885	Dödstal åren				Om dödstalen för åren 1876—1880 = 100			
		1876—1890	1876—1880	1881—1885	1886—1890	1876—1890	1876—1880	1881—1885	1886—1890
1. Torshälla (13, 1, 4)	1,039	1,20	0,84	1,92	0,83	143	100	229	99
2. Åmål (1, 43, 75)	2,564	1,12	3,06	0,31	0,00	36	100	10	0
3. Köping (7, 9, 9)	3,167	0,99	1,29	0,88	0,61	76	100	68	47
4. Norrtelge (5, 3, 47)	2,029	0,89	1,33	1,18	0,17	67	100	89	13
5. Vadstena (23, 38, 1)	2,358	0,82	0,66	0,34	1,45	124	100	52	220
6. Skara (10, 13, 14)	3,306	0,81	1,21	0,73	0,49	67	100	60	40
7. Nyköping (16, 12, 6)	*5,086*	0,75	0,77	0,75	0,73	96	100	96	94
8. Visby (6, 10, 65)	*6,712*	0,74	1,29	0,83	0,09	57	100	64	7
9. Jönköping (9, 17, 17)	*18,002*	0,73	1,27	0,56	0,36	57	100	44	28
10. Vexiö (15, 6, 16)	*5,460*	0,71	0,79	0,92	0,41	90	100	116	52
11. Gefle (17, 31, 5)	*19,449*	0,66	0,75	0,40	0,82	88	100	53	109
12. Varberg (67, 2, 21)	3,334	0,66	0,21	1,50	0,32	314	100	714	152
13. Linde (43, 21, 2)	1,573	0,64	0,39	0,51	1,02	164	100	131	262
14. Falköping (11, 34, 31)	2,652	0,62	1,18	0,38	0,29	53	100	32	25
15. Eksjö (2, 65, 26)	2,938	0,60	1,36	0,14	0,31	44	100	10	23

Stad.	Årlig medelfolkmängd 1881—1885	Dödstal åren				Om dödstalen för åren 1876—1880 = 100			
		1876—1890	1876—1880	1881—1885	1886—1890	1876—1890	1876—1880	1881—1885	1886—1890
16. Mariestad (3, 56, 43)	2,746	0,59	1,36	0,22	0,20	43	100	16	15
17. Oskarshamn (8, 26, 71)	*5,488*	0,59	1,28	0,44	0,04	46	100	34	3
18. Engelholm (33, 5, 28)	2,081	0,59	0,50	0,96	0,30	118	100	182	60
19. Sigtuna (22, 4, 75)	576	0,57	0,67	1,04	0,00	86	100	155	0
20. Linköping (50, 11, 11)	*9,874*	0,55	0,37	0,77	0,52	149	100	208	141
21. Sölvesborg (65, 8, 13)	1,576	0,55	0,25	0,89	0,51	220	100	356	204
22. Borås (4, 72, 59)	*5,208*	0,52	1,35	0,11	0,11	39	100	81	81
23. Örebro (18, 61, 8)	*12,290*	0,52	0,73	0,20	0,62	71	100	27	85
24. Ronneby [1] (—, 15, 25)	1,852	0,50	—	0,67	0,32	—	—	—	—
25. Vaxholm (73, 29, 3)	1,401	0,50	0,17	0,43	0,89	294	100	253	524
26. Karlstad (14, 18, 58)	*7,800*	0,50	0,81	0,56	0,12	62	100	79	15
27. Östhammar (56, 7, 30)	665	0,50	0,31	0,99	0,29	161	100	293	94
28. Sundsvall (31, 32, 15)	*9,543*	0,47	0,55	0,40	0,47	85	100	73	85
29. Helsingborg (19, 36, 36)	*13,134*	0,44	0,73	0,35	0,24	60	100	48	33
30. Upsala (29, 28, 32)	*17,535*	0,43	0,57	0,43	0,29	75	100	75	51
31. Söderhamn (39, 24, 23)	*8,495*	0,41	0,45	0,47	0,32	91	100	104	71
32. Sala (45, 14, 61)	4,905	0,41	0,38	0,73	0,11	108	100	192	29
33. Eskilstuna (21, 48, 35)	*8,663*	0,40	0,67	0,28	0,26	60	100	42	39
34. Mariefred (61, 51, 7)	836	0,39	0,27	0,24	0,65	144	100	89	241
35. Kalmar (35, 23, 46)	*11,437*	0,38	0,48	0,47	0,18	79	100	98	38
36. Vesterås (37, 35, 34)	*6,398*	0,37	0,47	0,38	0,27	79	100	81	57
37. Enköping (20, 46, 56)	2,757	0,37	0,69	0,29	0,13	54	100	42	19
38. Kristinehamn (30, 33, 73)	*5,177*	0,33	0,55	0,39	0,04	60	100	71	7
39. Karlskrona (25, 44, 69)	*19,771*	0,33	0,64	0,30	0,06	52	100	47	9
40. Öregrund (12, 83, 75)	847	0,33	0,99	0,00	0,00	33	100	0	0
41. Sköfde (60, 16, 63)	3,666	0,32	0,27	0,60	0,10	118	100	222	37
42. Hernösand (51, 55, 68)	*5,538*	0,32	0,36	0,22	0,07	89	100	61	19
43. Piteå (24, 77, 40)	2,460	0,32	0,65	0,08	0,23	46	100	12	35
44. Norrköping (54, 41, 27)	*27,684*	0,31	0,32	0,31	0,31	97	100	97	97
45. Lund (28, 69, 45)	*14,462*	0,31	0,60	0,14	0,19	52	100	23	32
46. Ystad (70, 22, 44)	*7,250*	0,30	0,20	0,50	0,20	150	100	250	100
47. Falun (36, 58, 39)	*7,461*	0,30	0,47	0,21	0,23	64	100	45	49

[1]) Endast för åren 1882—1890.

Stad.	Årlig medelfolkmängd 1881—1885	Dödstal åren				Om dödstalen för åren 1876—1880 = 100			
		1876—1890	1876—1880	1881—1885	1886—1890	1876—1890	1876—1880	1881—1885	1886—1890
48. Hudiksvall (27, 68, 57)	4,325	0,29	0,61	0,14	0,12	48	100	23	20
49. Kungelf (38, 59, 41)	968	0,29	0,45	0,21	0,22	64	100	47	49
50. Luleå (68, 40, 19)	3,205	0,29	0,21	0,31	0,34	138	100	148	162
51. Söderköping (79, 20, 42)	1,850	0,29	0,11	0,54	0,21	264	100	491	191
52. Uddevalla (34, 57, 49)	*7,194*	0,29	0,49	0,22	0,16	59	100	45	33
53. Kungsbacka (82, 45, 12)	668	0,27	0,00	0,30	0,51	∞	100	∞	∞
54. Landskrona (46, 47, 53)	*10,423*	0,27	0,38	0,29	0,14	71	100	76	37
55. Stockholm (41, 52, 50)	*190,780*	0,27	0,41	0,24	0,15	66	100	59	41
56. Vestervik (48, 74, 18)	*6,482*	0,27	0,37	0,09	0,36	73	100	24	97
57. Skeninge (44, 71, 33)	1,501	0,26	0,38	0,13	0,28	68	100	34	74
58. Grenna (58, 25, 75)	1,316	0,25	0,29	0,46	0,00	86	100	159	0
59. Malmö (40, 50, 70)	*41,239*	0,25	0,42	0,27	0,06	60	100	63	143
60. Skanör o. Falsterbo (82, 63, 10)	1,106	0,24	0,00	0,18	0,55	∞	100	∞	∞
61. Simrishamn (78, 42, 29)	1,959	0,24	0,11	0,31	0,30	218	100	282	273
62. Venersborg (26, 80, 72)	*5,363*	0,24	0,63	0,04	0,04	38	100	6	6
63. Borgholm (66, 54, 38)	908	0,23	0,23	0,22	0,23	100	100	96	100
64. Karlshamn (47, 60, 69)	*6,526*	0,23	0,38	0,21	0,11	61	100	55	29
65. Laholm (75, 19, 74)	1,487	0,23	0,14	0,54	0,00	164	100	386	0
66. Trosa (82, 37, 22)	579	0,22	0,00	0,35	0,32	∞	100	∞	∞
67. Halmstad (77, 30, 62)	*8,887*	0,21	0,13	0,41	0,10	162	100	315	77
68. Kristianstad (71, 39, 52)	*9,450*	0,21	0,18	0,32	0,14	117	100	178	78
69. Arboga (32, 81, 75)	3,880	0,20	0,55	0,55	0,00	36	100	9	0
70. Hedemora (74, 27, 75)	1,385	0,20	0,16	0,43	0,00	125	100	169	0
71. Strengnäs (49, 83, 37)	1,599	0,20	0,37	0,00	0,24	54	100	0	65
72. Göteborg (69, 62, 51)	*82,193*	0,18	0,20	0,19	0,15	90	100	95	75
73. Södertelje (53, 79, 55)	3,638	0,17	0,32	0,05	0,14	53	100	16	44
74. Alingsås (52, 76, 67)	2,468	0,17	0,35	0,09	0,08	49	100	26	23
75. Falkenberg (63, 53, 75)	1,726	0,16	0,26	0,23	0,00	62	100	88	0
76. Trelleborg (72, 64, 66)	2,258	0,15	0,18	0,18	0,08	83	100	100	44
77. Säter (42, 83, 75)	538	0,13	0,40	0,00	0,00	33	100	0	0
78. Strömstad (82, 78, 24)	2,370	0,13	0,00	0,08	0,32	∞	100	∞	∞
79. Nora (62, 83, 54)	1,482	0,13	0,26	0,00	0,14	50	100	0	54
80. Umeå (81, 49, 75)	2,841	0,13	0,08	0,28	0,00	150	100	350	0
81. Haparanda (82, 83, 20)	1,141	0,11	0,00	0,00	0,32	∞	100	100	∞

Stad.	Årlig medelfolkmängd 1881—1885	Dödstal åren				Om dödstalen för åren 1876—1880 = 100			
		1876—1890	1876—1880	1881—1885	1886—1890	1876—1890	1876—1880	1881—1885	1886—1890
82. Hjo (59, 67, 75)	1,402	0,11	0,28	0,14	0,00	39	100	50	0
83. Lidköping (55, 82, 75)	4,817	0,11	0,31	0,02	0,00	35	100	6	0
84. Marstrand (57, 83, 75)	1,319	0,10	0,30	0,00	0,00	33	100	0	0
85. Filipstad (76, 66, 75)	2,955	0,09	0,14	0,14	0,00	64	100	100	0
86. Skellefteå (64, 83, 75)	965	0,08	0,25	0,00	0,00	32	100	0	0
87. Ulricehamn (82, 83, 48)	1,195	0,06	0,00	0,00	0,17	∞	100	100	∞
88. Motala [1]) (—, 83, 64)	2,112	0,05	—	0,00	0,09	—	—	—	—
89. Östersund (82, 73, 74)	3,632	0,05	0,00	0,11	0,04	∞	100	∞	∞
90. Askersund (82, 70, 75)	1,571	0,04	0,00	0,13	0,00	∞	100	∞	100
91. Vimmerby (80, 83, 75)	1,991	0,03	0,10	0,00	0,00	30	100	0	0
Alla städerna	743,281	0,34	0,49	0,31	0,22	69	100	63	45

[1]) Endast för åren 1882—1890.

Hvad ofvanstående jämförelse i sin helhet angår, torde böra erinras därom, att de största och de minsta städerna knappast äro med hvarandra i allo jämförliga; vi måste beträffande de senare bortse från växlingar, som kunna vara mera tillfälliga, ehuru de på grund af de absoluta talens litenhet åstadkomma ett stort utslag, då dödstalen uträknas. Låtom oss taga ett exempel. Vi hafva två städer, en stor och en liten. I den förra inträffar något år 20 dödsfall, i den senare 1. Nästa år få vi i den förra 40, i den senare 2 dödsfall. Denna fördubbling af dödstalen (om folkmängden i hvardera staden tänkes oförändrad) torde vi väl knappast i de båda fallen kunna tillmäta samma betydelse.

Med afseende på dessa små städer, i hvilka kanske under en hel 5-årsperiod ett eller två dödsfall i tyfoidfeber inträffar, måste man också, då det gäller att af dödstalen bedöma sjukdomsfrekvensen, taga större hänsyn till växlingarne i den relativa mortaliteten (förhållandet mellan döde och insjuknade), än beträffande de större städerna, där förhållandena åtminstone om man räknar med så långa tidrymder som 5-årsperioder, torde utjämnas så mycket, att den relativa mortaliteten kan betraktas som konstant och dödstalen sålunda kunna tjena som mått på morbiditeten.

Med denna reservation erbjuder ofvanstående tabell åtskilligt af intresse.

Skilnaden mellan de främst och sist på tabellen stående städerna är allt för påtaglig för att vara endast tillfällig.

Orsaker måste således finnas; och närmast till hands ligger naturligtvis att söka dessa i olikheter mellan städerna i hygieniskt afseende, en fråga på hvars närmare utredning jag dock för tillfället ej ingår..

Endast såsom en antydan i denna riktning må i förbigående nämnas, att t. ex. den andra staden i ordningen, Åmål, redan i de första berättelserna af helsovårdsnämderna framstår såsom utmärkt genom i ögonen fallande sanitära missförhållanden. Så heter det t. ex. 1875: »vattnet i brunnarne är obrukbart, det egentliga vattenhemtningsstället är vid ån, ehuru dess vatten förorenas genom hvarjehanda tillflöden; begrafningsplatsen ligger högre än stadens nivå, dess vattenaflopp rinner genom staden till ån». 1877 skrifves: »Afloppen äro högst dåliga; i alla gårdar och rännstenar stå vattenpölar och, då nederbörd inträffar, sköljes all smutsen ned i ån; alla orenligheter utkastas på gårdar eller i rännstenar; då samlingen blir värd att afyttra, säljes den till någon landtbrukare för 80 à 90 öre lasset; marken insuper den flytande delen, så långt den förmår, resten nedrinner i ån; det händer, att man i trånga gårdar får se på ett ställe svinhus, på ett annat afträde, på ett tredje stallar och på ett fjärde sopor och smutsvatten; i *bästa* fall samlas allt afflödet i en gödselgrop». Och så vidare. Först 1879 skymtas en ljusning. Ett afloppsdike är nu gräfdt genom ett kvarter, och gödselstäderna äro i lagligt skick. 1884 äro rännstenar bygda i större delen af staden, vattensjuka platser dränerade. 1886 äro afloppen fullt reglerade i gårdarne; staden täckdikad. Dessa nu nämda »epoker» i den lilla stadens sanitära utvecklingshistoria motsvaras, som å tabellen synes, af betydande sänkningar af dödstalen för tyfoidfebern.

På samma sätt kan man för en del andra städer få fram en parallelism mellan sanitära förbättringar och aftagande af dödligheten i tyfoidfeber. Dock må det anmärkas, att detta förhållande i det hela taget är svårt att ådagalägga genom exakta siffror, då dels de nämda sanitära åtgärderna i allmänhet vidtagas successivt år efter år, dels dödstalen förete ganska stora växlingar, om man jämför enskilda år med hvarandra. För en hel del små städer torde knappast 5-årsperioderna vara tillräckligt långa tidrymder för att med hvarandra jämföras. Och hela den här behandlade perioden 1876—1890 är nog också för kort, för att man skall kunna anse de funna resultaten säkert bestående. Det måste öfverlemnas åt framtiden, att bekräfta eller vederlägga desamma.

Om emellertid tyfoidfeberns förhållande, såsom man sagt, kan tjena som måttstock för bedömande af en stads sanitära tillstånd, så torde ofvanstående tabell härutinnan vara af ett visst intresse och innehålla en del fingervisningar, som för vederbörande kunna blifva en sporre till »ädel täflan» i berörda hänseende. Så bör t. ex. Åmål kunna blifva ett föredöme för sin granne på tabellen, Torshälla, o. s. v.

Vi se vidare af tabellen, att städernas storlek icke står i något samband med deras plats å rangskalan, åtminstone icke i den riktningen, att de små städerna skulle utmärka sig genom någon särskildt låg frekvens af tyfoidfebern. Tvärtom intagas de främsta rummen af några bland de mindre och minsta städerna. Medeltalet för alla städerna under hela perioden 1876—1890 öfverskrides af flera af de minsta städerna. Hufvudstaden kommer ett godt stycke nedanför midten af rangskalan och likaledes under alla städernas medeldödstal. Ännu längre ned på listan finna vi Göteborg, rikets andra stad i folkmängd.

Under de olika 5-årsperioderna intaga städerna följande ordning från högsta till lägsta dödstal.

1876—1880. Åmål, Eksjö, Mariestad, Borås, Norrtelje, Visby, Köping, Oskarshamn, Jönköping, Skara, Falköping, Öregrund, Torshälla, Karlstad, Vexiö, Nyköping, Gefle, Örebro, Helsingborg, Enköping, Eskilstuna, Sigtuna, Vadstena, Piteå, Karlskrona, Venersborg, Hudiksvall, Lund, Upsala, Kristinehamn, Sundsvall, Arboga, Engelholm, Uddevalla, Kalmar, Falun, Vesterås, Kungelf, Söderhamn, Malmö, Stockholm, Säter, Linde, Skeninge, Sala, Landskrona, Karlshamn, Vestervik, Strengnäs, Linköping, Hernösand, Alingsås, Södertelje, Norrköping, Lidköping, Östhammar, Marstrand, Grenna, Hjo, Sköfde, Mariefred, Nora, Falkenberg, Skellefteå, Sölvesborg, Borgholm, Varberg, Luleå, Göteborg, Ystad, Kristianstad, Trelleborg, Vaxholm, Hedemora, Laholm, Filipstad, Halmstad, Simrishamn, Söderköping, Vimmerby, Umeå, (Askersund, Skanör och Falsterbo, Haparanda, Kungsbacka, Strömstad, Trosa, Ulricehamn, Östersund).

1881—1885. Torshälla, Varberg, Norrtelje, Sigtuna, Engelholm, Vexiö, Östhammar, Sölvesborg, Köping, Visby, Linköping, Nyköping, Skara, Sala, Ronneby, Sköfde, Jönköping, Karlstad, Laholm, Söderköping, Linde, Ystad, Kalmar, Söderhamn, Grenna, Oskarshamn, Hedemora, Upsala, Vaxholm, Halmstad, Gefle, Sundsvall, Kristinehamn, Falköping, Vesterås, Helsingborg, Trosa, Vadstena, Kristianstad, Luleå, Norrköping, Simrishamn, Åmål, Karlskrona, Kungsbacka, Enköping, Landskrona, Eskilstuna, Umeå, Malmö, Mariefred, Stockholm, Falkenberg, Borgholm, Hernösand, Mariestad, Uddevalla, Falun, Kungelf, Karlshamn, Örebro, Göteborg, Skanör och Falsterbo, Trelleborg, Eksjö, Filipstad, Hjo, Hudiksvall, Lund, Askersund, Skeninge, Borås, Östersund, Vestervik, Alingsås, Piteå, Strömstad, Södertelje, Venersborg, Arboga, Lidköping (Haparanda, Marstrand, Motala, Nora, Skellefteå, Strengnäs, Säter, Ulricehamn, Vimmerby).

1886—1890. Vadstena, Linde, Vaxholm, Torshälla, Gefle, Nyköping, Mariefred, Örebro, Köping, Skanör och Falsterbo, Linköping, Kungsbacka, Sölvesborg, Skara, Sundsvall, Vexiö, Jönköping, Vestervik, Luleå, Haparanda, Varberg, Trosa, Söderhamn, Strömstad, Ronneby, Eksjö, Norrköping, Engelholm, Simrishamn, Östhammar, Falköping, Upsala, Skeninge, Vesterås, Eskilstuna, Helsingborg, Strengnäs, Borgholm, Falun, Piteå, Kungelf, Söderköping, Mariestad, Ystad, Lund, Kalmar, Norrtelje, Ulricehamn, Uddevalla, Stockholm, Göteborg, Kristianstad, Lands-

krona, Nora, Södertelje, Enköping, Hudiksvall, Karlstad, Borås, Karlshamn, Sala, Halmstad, Sköfde, Motala, Visby, Trelleborg, Alingsås, Hernösand, Karlskrona, Malmö, Oskarshamn, Venersborg, Kristinehamn, Östersund (Arboga, Askersund, Falkenberg, Filipstad, Grenna, Hedemora, Hjo, Laholm, Lidköping, Marstrand, Sigtuna, Skellefteå, Säter, Umeå, Vimmerby, Åmål, Öregrund) [1]).

Ordningen mellan städerna har sålunda varit ganska växlande; med andra ord, tyfoidfebern har med afseende på till- eller aftagandet från en period till en annan inom de skilda städerna förhållit sig ganska olika.

Om vi uppställa städerna efter den minskning, dödstalen för tyfoidfebern undergått, då vi jämföra den första och den sista 5-årsperioden, blir ordningen dem emellan följande (från största till minsta minskning, fr. o. m. Gefle från minsta till största förstoring).

Åmål, Sigtuna, Öregrund, Grenna, Laholm, Arboga, Hedemora, Falkenberg, Säter, Umeå, Hjo, Lidköping, Marstrand, Filipstad, Skellefteå, Vimmerby, Oskarshamn, Venersborg, Visby, Kristinehamn, Karlskrona, Norrtelje, Mariestad, Karlstad, Enköping, Hernösand, Hudiksvall, Eksjö, Alingsås, Falköping, Jönköping, Karlshamn, Sala, Lund, Helsingborg, Uddevalla, Piteå, Landskrona, Sköfde, Kalmar, Eskilstuna, Skara, Stockholm, Södertelje, Trelleborg, Köping, Falun, Kungelf, Upsala, Vexiö, Nora, Vesterås, Engelholm, Strengnäs, Söderhamn, Skeninge, Göteborg, Halmstad, Kristianstad, Borås, Örebro, Sundsvall, Nyköping, Östhammar, Norrköping, Vestervik, Torshälla, Ystad, Borgholm, Askersund, — Gefle, Linköping, Malmö, Varberg, Lulea, Söderköping, Sölvesborg, Vadstena, Mariefred, Linde, Simrishamn, Vaxholm (Kungsbacka, Skanör och Falsterbo, Trosa, Strömstad, Haparanda, Ulricehamn, Östersund).

I alla städerna tillsammantagna har, såsom synes, dödstalet från första till andra 5-årsperioden minskats med 37 proc., från första till tredje perioden med ej mindre än 55 proc.; häraf framgår således, att ett märkligt aftagande af tyfoidfeberns frekvens eller absoluta betydelse såsom dödsorsak i städerna ägt rum under den gångna perioden 1876—1890. Aftagandet är störst från den första till den andra 5-årsperioden (37 proc.), något mindre från den andra till den tredje, nämligen ungefär 29 proc. [2]).

[1]) Siffrorna inom parentes efter städernas namn å tabellen visa ordningsföljden för hvarje stad under de olika 5-årsperioderna.

[2]) Till jämförelse anföras här dödstalen i närv- resp. tyfoidfeber för samtliga städerna under hvarje 5-årsperiod 1861—1890. De voro:

1861—65: 0,64 ‰; 1871—75: 0,81 ‰; 1881—85: 0,31 ‰;
1866—70: 1,09 » 1876—80: 0,49 » 1886—90: 0,22 »

Häraf framgår en betydande ökning af dödligheten i »närvfeber» för perioden 1866—1875, hvilken kan misstänkas till stor del bero på uppträdandet af fläcktyfus. Äfven om Stockholm och Göteborg frånräknas (beträffande Göteborg är detta utfördt för år 1870, då tyfoidfeber och fläcktyfus uppgåfvos särskildt i stadsläkarens redogörelse), så återstår dock för de öfriga städerna en betydande ökning. Emellertid synes, att död-

För att de nu med stöd af olika slags sifferuppgifter anstälda jämförelserna mellan länen, läkaredistrikten och städerna skola kunna anses nagorlunda tillförlitliga fordras tydligen, att de ej skola förete någon uppenbar motsägelse mot hvarandra, att således t. ex. den ordning, i hvilken länen komma i förhållande till hvarandra, ej märkbart bör rubbas genom den, som tillkommer de i vederbörliga län ingående distrikten och städerna. Om vi granska de olika tabellerna, så torde vi kunna säga, att denna fordran är något så när uppfyld.

Af de län, som stå främst på sin tabell, finna vi sålunda ett eller flere distrikt högt uppe på motsvarande tabell, och äfven städerna, där de äro af någon betydenhet, tyckas intaga en mot länets rang svarande plats. Se t. ex. Gefleborgs län jämte dit hörande distrikt och städer! Detsamma kan sägas om de sistkommande länen o. s. v. Det synes därför, att de använda sifferuppgifterna, hvar i sitt slag, i relativt hänseende äro någorlunda tillförlitliga. Såsom absoluta värden äro de, som förut är påpekadt, alla mer eller mindre bristfälliga. De pålitligaste siffrorna torde väl härvidlag helsovårdsnämdernas vara.

Beträffande tyfoidfeberns olika förhållande på landsbygd och i städer [1]) lämna redan siffrorna å tabellerna sid. 33 och 51 en antydan, då vi se att för hela perioden 1876—1890 dödstalet, uträknadt på 10,000 invånare, för samtliga städerna utgör 3,4 och motsvarande tal för hela riket, landsbygd och städer, är blott 2,5. Då uppgifterna för städerna af helsovårdsnämderna ingalunda kunna anses fullständigare motsvara det värkliga antalet inträffade dödsfall än de senare enligt den officiela statistiken för hela riket angifna, torde den häraf framgående skilnaden ingalunda vara för stor utan snarare motsatsen. Vidare framgår af de båda sifferserierna, att minskningen af dödligheten i tyfoidfeber är mycket betydligare i städerna än i riket i sin helhet. Dödstalen för de olika 5-årsperioderna och deras »mätare», om första periodens = 100, äro nämligen:

	för städerna:		för hela riket:	
1876—80:	4,9	= 100;	2,8	= 100.
1881—85:	3,1	= 63;	2,6	= 93.
1886—96:	2,2	= 45;	2,2	= 79.

ligheten i tyfoidfeber betydligt aftagit, äfven om man jämför perioderna 1876—1890 och 1861—1865. Under dessa sistnämda år synes icke fläcktyfus spelat någon väsentlig rol. Minskningen är så mycket större, som dödssiffrorna för 1861—65 säkert mera understiga det värkliga antalet dödsfall än motsvarande siffror för 1876—90. Under hela 1860-talet plägade nämligen alltid dödsattester fattas för 14—15 proc. af samtliga dödsfallen, men denna brist har småningom minskats, så att för dödsfallen i städerna t. ex. år 1882 attester fattades blott i 4,4 proc., år 1890 blott i 3 proc. af samtliga, faktiskt inträffade.

[1]) För en sådan jämförelse kunna läkarerapporternas uppgifter ej alls användas, då stadsläkarnes, så vidt det rör *antalet* insjuknade och döde, säkert äro långt fullständigare än landsbygdsläkarnes.

Dödligheten i tyfoidfeber har sålunda enligt denna jämförelse minskats så mycket mera i städerna än i hela riket, att dödstalet för de förra från att åren 1876—80 hafva varit ej långt från dubbelt så stort som dödstalet för hela riket nedgått till samma storlek som det senares för åren 1886—90.

Man kan nu invända, att siffrorna för städerna och hela riket, såsom härledande sig från olika källor, ej äro med hvarandra jämförliga. Särskildt bör det märkas, att för åren 1876—80, såsom förut är nämdt, möjligen en hel del dödsfall af tyfoidfeber i den officiela statistiken rubricerats såsom hjärnfeber, i synnerhet för landsbygden, där fallens diagnos varit mindre tillförlitlig än i städerna, hvarest den vida oftare stödts på läkares attester; från och med 1881 äro däremot, såsom ock påpekats, närvfeber och hjärnfeber sammanslagna, och vid uträknandet af dödstalen för de följande åren hafva endast de fall af hjärnfeber frändragits, som särskildt uppgifvits såsom *epidemisk* hjärnfeber. Härutaf följer, att minskningen af dödligheten i tyfoidfeber (»närvfeber») för landsbygden från perioden 1876—80 till perioden 1881—86 möjligen synes obetydligare, än den i sjelfva värket varit.

För att eliminera de nu antydda oegentligheterna har jag här nedan för en jämförelse mellan städerna, landsbygden och hela riket dels användt *endast* den officiela statistikens siffror, dels gjort två olika sammanställningar, den ena upptagande dödstalen för »närv- och hjärnfeber» tillsamman, den andra endast dödstalen för »närvfeber», [1]) alla beräknade på 10,000 inv.

För *närv- och hjärnfeber* tillsammantagne voro dödstalen och deras »mätare» (om första 5-årsperiodens dödstal = 100)

	f. städerna		f. landsbygden		f. hela riket	
	dödstal	»mätare»	dödstal	»mätare»	dödstal	»mätare»
1876—80:	5,3	= 100;	3,1	= 100;	3,4	= 100.
1881—85:	3,4	= 64;	2,6	= 84;	2,7	= 79.
1886—90:	2,4	= 45;	2,2	= 71;	2,3	= 68.
1876—90:	3,6;		2,6;		2,8.	

För *närvfeber* ensamt voro motsvarande tal

	f. städerna		f. landsbygden		f. hela riket [2])	
	dödstal	»mätare»	dödstal	»mätare»	dödstal	»mätare»
1876—80:	5,2	= 100;	2,5	= 100;	2,9	= 100;
1881—85:	3,2	= 62;	2,5	= 100;	2,7	= 93.
1886—90:	2,3	= 44;	2,2	= 88;	2,2	= 76.
1876—90:	3,4;		2,4;		2,6.	

[1]) »Gula febern» är här medräknad, hvilket dock ej märkbart invärkar på siffrorna.

[2]) Olikheten mellan dessa och förut uppgifna dödstal för hela riket beror (frånsedt gula feberns med resp. frånräknade) därpå, att de här angifna talen uträknats *direkt* genom de absoluta talen för 5-årsperioderna, då de förra däremot äro *medeltal* af de särskilda årens dödstal.

Af ofvanstående små tabeller finna vi, att dödstalen för städerna, uträknade för hela perioden 1876—90, med omkring 40 % öfverstiga de för landsbygden angifna.

Vi se vidare, att dödstalen för hjärnfeber ensamt, beräknade såsom *skilnad* mellan båda tabellernas siffror icke öfverstiga 0,2 *med undantag för perioden 1876—80*, som visar ett dödstal af resp. 0,6 och 0,5 för landsbygden ensamt och för hela riket.

Detta åstadkommer, såsom nyss antyddes, att *minskningen* af de båda slagen dödstal, å ena sidan för närv- och hjärnfeber tillsammans, å andra sidan för närvfeber ensamt, beträffande landsbygden och riket i sin helhet i de båda fallen sinsemellan visa en betydligt större skilnad än beträffande städerna, för hvilka dödstalen i båda fallen aftagit i nästan samma proportion.

Hvad nu den officiela statistikens »hjärnfeber» angår, finnes i de medicinska källorna, läkarerapporterna, intet, som antyder, att frekvensen af värklig, epidemisk hjärnfeber under perioden 1876—90 skulle varit större å landsbygden, jämfördt med städerna under samma tid eller med landsbygden under de båda följande 5-årsperioderna.

Det ligger därför nära till hands att tillskrifva detta relativt höga dödstal för hjärnfeber å landsbygden under nämda period en oriktig rubricering af tyfoidfeberfall, beroende på bristfällig diagnos.

I alla händelser torde man, då det gäller att jämföra landsbygd och städer med afseende på tyfoidfeberns *aftagande*, göra rättvisast uti att därvidlag räkna med *närv- och hjärnfeber* tillsammantagna.

Äfven om vi tillämpa detta, finna vi emellertid, att minskningen af dödligheten i tyfoidfeber [1]) gått ojämförligt mycket hastigare i städerna än på landsbygden, i det dödstalet för närv- och hjärnfeber för de förra under perioden 1876—90 minskats från 5,3 till 2,4 eller med 55 %, för den senare från 3,1 till 2,2 eller med 29 %. *Minskningen för städerna är således nära dubbelt så stor som för landsbygden.*

Om vi taga närvfebern ensam, blir skilnaden, såsom synes, ännu betydligare. Minskningen är då för städerna 56 %, för landsbygden endast 12 %.

Enligt båda beräkningarne var *tyfoidfeberns frekvens under den sista 5-årsperioden föga större i städerna än på landsbygden*, under det att den under den *första 5-årsperioden* enligt den ena beräkningen var rätt *nära dubbelt*, enligt den andra mera än dubbelt *så stor i städerna som på landsbygden*, allt under förutsättning, att hjärnfebern förhållit sig ungefär lika i städer och på landsbygd och

[1]) Vi få naturligtvis ihågkomma, att »närvfeber» i den officiella statistiken innefattar utom tyfoidfeber, äfven fläcktyfus och möjligen andra, origtigt diagnosticerade sjukdomar. Tyfoidfebern är dock under den tid, hvarmed vi här sysselsätta oss, så öfvervägande, att man bör vara berättigad att hänföra dylika beräkningar, som ofvanstående, till tyfoidfebern ensam.

under olika perioder. (Äfven om härutinnan någon växling skulle förefinnas, betyder det föga i anseende till hjärnfeberns i jämförelse med tyfoidfeberns så obetydliga frekvens.)

Att man här kan använda dödstalen såsom mätare af frekvensen, är väl knappast tvifvel underkastadt; ty någon olikhet i förhållandet mellan döde och sjuke, d. v. s. den relativa mortaliteten i städer och på landsbygd eller under de olika perioderna har man väl ej skäl att antaga, åtminstone ej i stort sedt.

Såsom resultat af denna jämförelse mellan städer och landsbygd beträffande tyfoidfeberns förhållande kunna vi således fastställa,

att tyfoidfebern, för hela perioden 1876—90 räknadt, varit allmännare i städerna än på landsbygden (ungefär 40 %),

att tyfoidfeberns frekvens under samma tid minskats i riket i sin helhet (med högst 32 %, minst 21 %),

att denna minskning varit vida betydligare i städerna än å landsbygden (minskningen i städerna högst 4,7 gånger, minst 1,9 gånger så stor, som å landsbygden).

En sådan olikhet mellan städerna och landsbygden med afseende på tyfoidfeberns förhållande kan naturligtvis ej vara tillfällig.

Att sjukdomen för hela den nämda perioden räknadt borde vara allmännare i städerna än på landsbygden, är ju a priori antagligt, då efter all erfarenhet städerna i synnerhet erbjuda en för tyfoidfebern lämplig jordmån.

Att sjukdomen i dessa aftagit så mycket mera än på landsbygden, visar otvifvelaktigt, att de för tyfoidfeberns uppkomst och utbredning gynsamma vilkoren i städerna rönt en vida starkare inskränkning än å landsbygden.

Detta står åter säkerligen i samband med den olika effekt, som den sedan 1875 tillämpade helsovårdsstadgan haft på städernas och på landsbygdens sanitära utveckling.

För de förra har den sedan nämda år gångna perioden i allmänhet varit en tid af raskt framåtskridande.

På landsbygden däremot torde hygienen i många hänseenden ännu stå på samma ståndpunkt som vid tiden för helsovårdsstadgans utfärdande. — Huru litet de första 10 åren af stadgans tillvaro lämnat i behållning för landsbygdens räkning, har visats af Selling[1]), som också anför en del tragikomiska exempel på

[1]) *Selling, A. M.* Om gällande Helsovårdsförfattningars betydelse och tillämpning i rikets landskommuner åren 1875—1884. Stockholm 1887.

det sätt, hvarpå en del kommunalnämder i början uppfattade sina nya, genom helsovårdsstadgan tillkomna åligganden [1]).

För öfrigt är det tydligt, att resultatet af sanitära åtgärder måste blifva mera påtagliga i samma mån missförhållandena från början varit svåra.

Redan häruti ligger väl till en del orsaken till tyfoidfeberns hastigare aftagande i städerna än på landsbygden.

Ty att de sanitära missförhållandena i städerna äro eller åtminstone från början varit större än på landsbygden, kan väl ej betviflas.

---

[1]) Anf. arb. sid. 75 o. följ.

Tyfoidfeberns betydelse som dödsorsak. Relativ mortalitet.

Om den absoluta dödligheten är redan i det föregående taladt, då vi hittills i allmänhet rört oss med *dödstal*, hvilka, då det gält jämförelser, äfven fått tjena såsom mått på sjukdomsfrekvensen.

För att här på sin plats upprepa det viktigaste, utgjorde *dödstalet för närvfeber* (med frånräknande af hjärnfeber och gula febern) enligt den officiela statistikens uppgifter under perioden *1876—1890 för hela riket 2,5*, beräknadt på 10,000 invånare. Under de särskilda 5-årsperioderna: 2,8; 2,6; 2,2 [1]).

Af skäl, som förut sidd. 33, 56 o. s. v. omnämts, torde talet för 5-årsperioden 1876—80 och därigenom det för hela perioden 1876—90 kunna anses något för lågt. — Om vi sammanräkna alla uppgifna dödsfall af epidemisk hjärnfeber och gula febern under hvar och en af 5-årsperioderna 1881—85 och 1886—90 och under antagande, att ett lika stort eller något större antal dödsfall i nämda sjukdomar ägt rum 1876—80, draga detta ifrån summan af dödsfall i närv- och hjärnfeber för sistnämda period, så erhålla vi i stället för ofvanstående dödstal följande:

	Dödstal.	Om dödst. 76—80 = 100
1876—80:	3,3	= 100
1881—85:	2,6	» 79
1886—90:	2,2	» 67
1876—90:	2,7.	

Dessa dödstal för 1876—80 och 1876—90 äro åter möjligen något för höga, relativt till de öfriga, då fläcktyfus (som ju ingår i *alla talen*), att döma af läkarerapporterna varit *något* mera frekvent 1876—80 än sedermera.

[1]) Uträknadt direkt medelst de absoluta talen för resp. perioder. Siffrorna blifva sålunda äfven på detta sätt de samma, som de på något olika sätt erhållna, å tab. sid. 35 angifna.

Sanningen ligger sålunda mellan dessa båda talserier, men säkerligen vida närmare den *sist angifna*, som sålunda bäst torde uttrycka den *absoluta mortaliteten för tyfoidfebern* under i fråga varande tidrymd.

Om förhållandet mellan städer och landsbygd i denna punkt se föregående kapitel.

Vi skola nu undersöka, hvilken rol tyfoidfebern spelat för den allmänna dödligheten och i förhållande till dödligheten i andra sjukdomar.

Enligt officiela statistiska uppgifter aflcdo under åren 1876—90 i närvfeber (med frånräknande af hjärnfeber och gula febern) 17,524 personer, hvilket utgör 1,46 % af samtliga under dessa år inträffade dödsfall. Under de enskilda 5-årsperioderna voro de procentiska förhållandena följande:

1876—80 = 1,53 %, 1881—85 = 1,49 %, 1886—90 = 1,34 %.

Om vi efter nyss nämnda grunder approximativt korrigera föregående tal, få vi som absolut antal dödsfall i tyfoidfeber 1876—90: 18,665.

I enlighet härmed få vi följande *procentförhållanden mellan dödsfall i tyfoidfeber och samtliga dödsfall* jämte motsvarande jämförelsetal, om det första af de nämda förhållandena sättes lika med 100:

1876—80:	1,81 =	100,
1881—85:	1,49 =	82,
1886—90:	1,34 =	74,
1876—90:	1,55.	

Vi se häraf, att *dödligheten i tyfoidfeber minskats* icke blott, såsom förut är visadt, i proportion till en gifven folkmängdssiffra utan äfven *i förhållande till den allmänna dödligheten*, som äfven under i fråga varande period visat ett aftagande, ehuru endast i förhållandet 100 : 96 : 89.

Aftagandet af dödligheten i tyfoidfeber kan därför icke anses blott och bart såsom ett uttryck för denna minskning af dödligheten i allmänhet.

Man är med andra ord berättigad att säga, antingen att aftagandet af dödligheten i tyfoidfeber icke kan vara betingad ensamt af de omständigheter, som öfvat sitt inflytande på dödligheten i allmänhet, eller också, att tyfoidfebern visat sig på ett särskildt sätt känslig för dessa inflytelser.

Med afseende på förhållandet mellan städer och landsbygd härutinnan, visar sig samma skilnad, som beträffande den absoluta mortaliteten i föregående kapitel är påvisad, i det att städerna gå framför landsbygden å ena sidan med hänsyn till storleken af talet för hela perioden 1876–90, å andra sidan i fråga om minskningen från en 5-årsperiod till en annan.

Om vi nämligen efter samma korrektion af siffrorna för 1876–80 och följaktligen för hela tiden 1876—90, som här ofvan är gjord [1]), uträkna dödsfallen af närvfeber i procent af samtliga dödsfallen i städer och på landsbygd, få vi följande lilla tabell:

	Städer:		Landsbygd:	
	Dödsfall af närvf. i proc. af samtliga	Om talet f. 1876—80 = 100	Dödsfall af närvf. i proc. af samtliga	Om talet f. 1876—80 = 100
1876—80.....	2,31 proc.	100	1,72 proc.	100
1881—85.....	1,45 »	63	1,57 »	91
1886—90.....	1,22 »	53	1,40 »	81
1877—90.....	1,67 proc.	—	1,55 proc.	—

Dödligheten i tyfoidfeber har sålunda, likasom den i det hela är i förhållande till en viss folkmängdssiffra större i städerna än på landsbygden och har minskats mera i de förra än på den senare, äfvenledes företett samma förhållande relativt till den allmänna dödligheten, och detta, ehuru den senare i städerna rönt ett ansenligt starkare aftagande än på landsbygden. (Den var nämligen under våra tre 5-årsperioder i städerna resp. 22,7, 20,8 och 18,8 på 10,000 inv. och har sålunda minskats i proportion af 100 : 92 : 82; på landsbygden resp. 17,5, 16,9 och 15,8 med en minskning i proportion af 100 : 97 : 90, allt i runda tal såsom medeltal af de enskilda årens totala mortalitet.)

Det torde ej sakna sitt intresse att äfven undersöka tyfoidfeberns betydelse såsom dödsorsak i förhållande till öfriga infektionssjukdomar eller, såsom rubriken i den officiela statistiken lyder, farsoter. Hit räknas: smittkoppor, skarlakansfeber, elakartad halssjuka, strypsjuka, kikhosta, närvfeber (och) hjärnfeber, frossa, rödsot, diarré, inhemsk kolera, dragsjuka, skörbjugg, påssjuka.

I procent af samtliga dödsfall i »farsoter» utgjorde *dödsfallen i »närvfeber»* (hjärnfeber och gula febern frånräknade och korrektion i enlighet med föregående beräkningar) för hela riket:

1876—80.....	10,09 proc.	= 100
1881—85.....	9,96 »	= 99
1886—90.....	10,87 »	= 101
1876—90.....	10,21 proc.	—

[1]) Gula febern är dock ej frånräknad, då jag ej antecknat dödsfallen i denna särskildt för städer och landsbygd. De följande talen äro därför såsom absoluta värden för tyfoidfebern möjligen en eller annan hundradedel för höga.

I detta afseende har således ingen minskning ägt rum; då, såsom ofvan är visadt, en minskning af dödligheten i tyfoidfeber i förhållande till en bestämd folkmängd och till den allmänna dödligheten försiggått, innebära de sista siffrorna ingenting annat, än att *äfven öfriga »farsoter»* förete en minskning af dödligheten i samma hänseenden och detta i ungefär samma proportion som tyfoidfebern.

Detta gäller emellertid endast riket i sin helhet. Mellan landsbygd och städer förefinnes äfven härvidlag en högst väsentlig skilnad. Detta framgår af nedanstående tabell, som anger det procentiska förhållandet mellan dödsfall i närvfeber och i samtliga »farsoter» för städer och landsbygd [1]).

	Städer:		Landsbygd:	
	Dödsfall i närvfeber i proc. af alla dödsf. i farsot	Om talet för 1876—80 = 100	Dödsfall i närvfeber i proc. af alla dödsf. i farsot	Om talet för 1876—80 = 100
1876—80.....	8,66 proc.	100	10,79 proc.	100
1881—85.....	6,48 »	75	11,68 »	108
1886—90.....	5,73 »	66	13,63 »	126
1876—90.....	7,02 proc.	—	11,79 proc.	—

Den andel, »närvfebern» tager i dödsfallen af samtliga »farsoter», är sålunda större på landsbygden än i städerna och har å den förra under perioden något ökats, i de förra däremot aftagit. Med hänvisning till näst föregående jämförelse mellan städer och landsbygd beträffande dödligheten i närvfeber kunna vi alltså af den sista tabellen medelbart sluta, att »farsoterna» i sin helhet på landsbygden orsaka ett relativt mindre antal af samtliga dödsfall än i städerna, och att deras betydelse för den allmänna dödligheten på landet minskats något mera än enbart närvfeberns enligt tabellen sid. 62, under det att däremot i städerna farsoternas relativa betydelse såsom dödsorsak visserligen minskats men ej på långt när i lika hög grad som detta varit fallet beträffande närvfebern ensam.

Om vi med ledning af helsovårdsnämndernas uppgifter undersöka förhållandet mellan dödligheten i »tyfoidfeber» och alla »infektionssjukdomar» (hvartill räknas den officiela statistikens »farsoter» utom diarré och strypsjuka, med tillägg i stället af varfeber, barnsängsfeber, syfilis och mjältbrand m. m.), så få vi procenten vida högre än den här ofvan anförda för »närvfeber» och »farsoter», nämligen för de olika 5-års perioderna resp. 15,98, 11,86, 10,10 samt för hela perioden 1876—90: 12,68. Proportionen mellan de 3 förstnämnda talen är som 100 : 74 : 63, sålunda utvisande en minskning af den andel, tyfoidfebern tager bland alla dödsfall i infektionssjukdomar, som tämligen väl öfverensstämmer med den å sista tabellen visade, som rör statistikens »närvfeber» och »farsoter».

Beträffande tyfoidfeberns förhållande till de enskilda akuta infektionssjukdomarne må nämnas, att enligt den officiella statistiken närvfebern (utan hjärn- och gula febern) med hänsyn till absolut mortalitet under åren 1876—85 var den

[1]) Äfven här är gula febern medräknad och gäller om talens *absoluta* värde hvad å sid. 62 not. är sagdt.

3:dje i ordningen. Bland samtliga dödsfall dessa år förorsakades: af difteri och strypsjuka 4,8 proc., af skarlakansfeber 4,7 proc., af närvfeber 1,7 proc., af kikhosta 1,1 proc., af mässling 1,0 proc. o. s. v.

Om vi nu i korthet sammanfatta, hvad vi funnit angående *tyfoidfeberns relativa betydelse som dödsorsak* i vårt land, *för så vidt* man får antaga, att *den officiela statistikens närvfeber* efter frånräknande af epidemisk hjärnfeber och gula febern hufvudsakligen *är tyfoidfeber,* så komma vi till följande resultat:

Tyfoidfebern är i vårt land bland de akuta sjukdomarne såsom dödsorsak en af de främsta.

Tyfoidfeberns betydelse i detta hänseende för riket i sin helhet har under perioden 1876—90 ej obetydligt minskats (med 26 proc.), mest i städerna (med i det närmaste 47 proc.) mindre på landsbygden (med blott omkring 19 proc.) och var under perioden 1886—90 mindre i städerna än på landsbygden.

Tyfoidfeberns betydelse såsom dödsorsak i jämförelse med »farsoter» i allmänhet har icke minskats i riket i sin helhet, på landsbygden tvärtom ökats (med omkring 26 proc.), men däremot minskats i städerna (med omkring 34 proc.).

Jag öfvergår nu till den relativa mortaliteten i inskränktaste mening d. v. s. *förhållandet mellan* antalet i tyfoidfeber *döde* och *insjuknade.*

Härom kan den officiela statistiken, såsom innehållande endast dödssiffror, naturligtvis icke lämna någon upplysning.

Lika litet äro de i läkarerapporterna förefintliga siffrorna i allmänhet taget för detta ändamål användbara.

Ofta uppgifvas, såsom förut är nämndt, antalet sjuke enligt läkarens enskilda anteckningar, under det antalet döde anföras enligt helsovårds- resp. kommunalnämdernas redogörelser. Äfven om både sjukdoms- och dödsfallen tillhöra läkarens praktik, är det tydligt, att i synnerhet på landsbygden företrädesvis de svåra, dödligt förlöpande fallen komma under läkarens behandling eller till hans kännedom, under det att en mängd lindriga fall gå förlorade för statistiken.

Den relativa mortaliteten, sådan den skenbart framstår enligt Tab. I, 1—26, är därför nästan utan undantag mycket för hög.

Däremot finnas i läkarnes årsberättelser en del specialrapporter öfver epidemier, hvilka rapporter, som det synes, i allmänhet på ett tillförlitligt sätt angifva antalet i de enskilda epidemierna inträffade sjukdoms- och dödsfallen, de förra fördelade efter ålder och kön, de senare i allmänhet blott efter kön.

Huruvida dessa uppgifter nu värkligen gifva ett troget uttryck för den relativa mortaliteten, är naturligtvis omöjligt att säga. Man kunde möjligen invända, att sjukdomen kanske är mera dödande, då den uppträder som epidemi, än då den förekommer sporadiskt, att epidemirapporterna innehålla en allt för liten del af samtliga fall för att det i dem angifna förhållandet mellan döde och sjuke skall kunna vara det riktiga uttrycket för detta förhållande i stort sett o. s. v.

Emellertid äro dessa uppgifter enligt min tanke de i detta hänseende tillförlitligaste, som stå oss till buds, ja tillförlitligare än sådana, som härröra från de större sjukhusen och som för detta ändamål oftast användas.

Genom sammanräkning af uppgifterna för 94 större och mindre epidemier under åren 1874—1890 erhöllos 4,309 sjuke och 385 döde, d. v. s. en *mortalitet af 8,9 proc.*

Å ömse sidor om detta tal finnas naturligtvis en mängd växlingar. För att sammanställa några ytterligheter må nämnas epidemien i Ronneby stad och socken 1882 med 269 sjuke, 9 döde eller en mortalitet af 3,3 proc. (om epidemien inom R. distrikt för öfrigt medräknas, 339 sjuke, 16 döde, mortalitet = 4,7 proc.), å andra sidan epidemien i Malmö stad 1881 med 151 sjuke, 19 döde eller en mortalitet af 12,6 proc. För *mindre* epidemier kunna naturligtvis ännu större växlingar i mortaliteten erhållas, från 0 till 20 proc. och däröfver.

För de olika könen ställer sig förhållandet på följande sätt:

män: 2,186 sjuke, 186 döde ..... 8,5 proc.,
kvinnor: 2,123 sjuke, 199 döde ..... 9,4 » .

I enlighet härmed skulle sjukdomen vara något mera dödande för kvinnor än för män. De absoluta talen äro dock måhända för små för att tillåta en generalisering af de funna procentförhållandena.

För de olika åldrarne finnas endast enstaka uppgifter, som därför icke kunna gifva något tillförlitligt uttryck för värkliga förhållandet i stort sedt [1]).

Den här funna mortalitetssiffran är något lägre än de flesta andra från olika håll anförda. Bland äldre författare uppger t. ex. *Murchison* [2]) för 23 år på London Fever Hospital en medelmortalitet af 16,7 proc. för män och 17,7 proc. för kvinnor; *Zuelzer* [3]) fick som resultat af en sammanställning af material från tyska sjukhus åren 1872—74 11,8 proc. för män och 9,9 proc. för kvinnor. Enligt Warfwinges uppgift angående förhållandet på prov. sjukhuset vid Hornsgatan i Stockholm var mortaliteten där under förra hälften af 1870-talet 10,8 proc., för män 12 proc., för kvinnor 9 proc.

---

[1]) För något äldre tider (före 1874) finnas härom en stor mängd uppgifter, samlade i Sundhetskollegiets årsberättelser. Dessa äro dock af mestadels förut angifna skäl odugliga för vårt ändamål.

[2]) *Murchison*, Die typhoiden Krankheiten. Deutsch herausgag. von Zuelzer. Braunschw. 1867.

[3]) Zuelzer. Beitr. z. Aetiol. u. Path. d. typhoid. Krankheit. Berlin 1870.

Bland nyare, vanligast begagnade handböcker anger t. ex. *Strümpells* en medelmortalitet af 10 proc. (*Eichhorsts* 5—15—20 proc.) o. s. v.

Alla dessa och flera dylika uppgifter grunda sig likväl på sjukhusstatistiker och äro för den skull strängt taget ej jämförliga med de här framlagda siffrorna.

Rörande den relativa mortalitetens förhållande i vårt land under olika tider, förr och nu, kunna vi icke på grund af materialet komma till några slutsatser. I rapporterna före 1851 finna vi endast mera allmänna uttryck om sjukdomens beskaffenhet, att den visade sig »mild, föga dödande» eller »elakartad och mycket dödande» o. d., under det att vi för tiden efter 1851 äfven hafva de numeriska uppgifterna på antalet sjuke och döde att rätta oss efter, ehuru dessa beträffande tyfoidfebern blott för tiden efter 1874 kunna utan reservation användas.

För så vidt man af rapporterna kan döma, synes emellertid sjukdomen i allmänhet knappast hafva varit mera elakartad och dödande i äldre tider än i våra dagar. Mycket ofta påträffar man i äldre rapporter sådana uttalanden som t. ex., att »sjukdomen var mycket allmän och, då den väl inkommit i ett hus, gärna gick laget rundt bland dess invånare men däremot icke var mycket svår och dödande» o. s. v.

En mängd enstaka fall och epidemier af svårare art anföras naturligtvis emellanåt men, så vidt man kan se, icke just oftare än i rapporter från senare tider.

Till några säkra slutsatser härutinnan kan man emellertid som sagdt ej komma.

Tyfoidfeberns förhållande till olika årstider samt till de angripnes ålder och kön.

Att tyfoidfebern i sitt uppträdande är till viss grad beroende af årstiderna, är allmänt erkändt. Den årstid, på hvilken den största sjukdomsfrekvensen faller, är olika på olika ställen; men på det öfvervägande stora flertalet af iakttagelseorter inträffar maximum af sjukdomsfall under sensommaren och hösten.

Från Sverige föreligger angående denna fråga ett ganska storartadt material. Redan från 1850-talet äro de af läkarne uppgifna sjukdoms- och dödsfallen i allmänhet fördelade på de olika månaderna. Huru noggrann denna fördelning i de enskilda rapporterna är, kan ej med säkerhet afgöras. På senare tider — och man får väl antaga, att förhållandet varit det samma äfven något längre tillbaka — synas dock läkarne så vidt möjligt uppföra de enskilda fallen under de respektiva månader, då de värkligen *inträffat* och icke under den, då de *anmäldes*, i hvilket senare fall statistiken naturligtvis skulle blifva af föga värde.

Af 83,188 under åren 1875—1890 rapporterade fall, för hvilka månaden (då de inträffat) finnes angifven, kommo på de olika månaderna följande antal:

Januari	8,035	fall	eller	9,7	proc.
Februari	6,290	»	»	7,6	»
Mars	5,921	»	»	7,1	»
April	5,436	»	»	6,5	»
Maj	5,125	»	»	6,2	»
Juni	4,929	»	»	5,9	»
Juli	5,661	»	»	6,8	»
Augusti	7,766	»	»	9,3	»
September	9,091	»	»	10,9	»
Oktober	8,889	»	»	10,7	»
November	8,584	»	»	10,3	»
December	7,461	»	»	9,0	»

Maximum faller således på September, minimum på Juni.

För de olika årstiderna vintern (Dec.—Febr.), våren (Mars—Maj), sommaren (Juni—Aug.) och hösten (Sept.—Nov.) blir förhållandet följande:

Vintern	26,2 proc.
Våren	19,8 »
Sommaren	22,1 »
Hösten	31,9 »

Hösten—vintern = 58,1 proc.; våren—sommaren = 41,9 proc.; oktober—mars = 54,3 proc.; april—september = 45,7 proc.

Dessa tal öfverensstämma i hufvudsak med flertalet sammanställningar i större skala, som af andra meddelats, och gifva icke något för vårt land egendomligt vid handen.

(Det förtjenar påhända anmärkas, att fördelningen af sjukdomsfallen af »tyfösa och gastriska febrar» åren 1868—1870 ej oväsentligt skiljer sig från den här för tyfoidfebern visade. Förhållandet var nämda år följande: vintern 26,4 proc., våren 26,9 proc., sommaren 21,8 proc., hösten 24,9 proc.

Skilnaden är i synnerhet beträffande våren anmärkningsvärd och talar ytterligare därför, att bland de »tyfösa febrarne» under dessa år ingått en ej ringa del fläcktyfus, hvilken som bekant vanligen har sin största frekvens under senvintern och våren.)

De af mig antecknade *epidemiernas* fördelning på olika årstider erbjuder icke något af särskildt intresse. Utom årstidens inflytande kan man för öfrigt härvidlag urskilja så många andra samverkande omständigheter, att jag icke ansett den lika statistik, jag i detta afseende sammanbragt, på detta ställe böra anföras.

Beträffande tyfoidfeberns förhållande till de olika åldersklasserna uppgifves med stor öfverensstämmelse ynglinga- och den tidigare mannaåldern såsom den för sjukdomen mest disponerande.

En undersökning på grund af de förut nämnda epidemirapporternas uppgifter lämnar ett liknande resultat. Af 4,597 ur dessa hemtade sjukdomsfall, för hvilka åldern finnes angifven, kommo på åldern

0—10 år	912 = 19,8 proc.	31—40 år	711 = 15,5 proc.
11—20 »	1,235 = 26,9 »	41—50 »	331 = 7,2 »
21—30 »	1,175 = 25,5 »	öfver 50 »	233 = 5,1 »

Enligt denna sammanställning träffar sålunda sjukdomen i absolut mening oftast personer mellan 10 och 20 år, minst ofta personer öfver 50 år gamla.

Tabellen uttrycker naturligtvis dock ej de olika åldrarnes morbiditet. Härför fordras ju, att man sätter antalet insjuknade i förhållande till den inom olika

åldrar befintliga folkmängden. Då emellertid det på åldrar fördelade sjukantalet är en så ringa del af samtliga sjukdomsfallen under samma tid, är det icke möjligt att beräkna den värkliga morbiditeten för hvarje ålder för att sedan med hvarandra jämföra de så funna talen. Däremot kan man på en omväg finna ett under vissa förutsättningar i alla fall något så när tillförlitligt uttryck för åldrarnes inbördes förhållande i detta hänseende. Förutsättningarna äro naturligtvis, att den fördelning af folkmängden på ålderklasser, hvilken man använder för sin beräkning, kan anses i stort sedt gällande för de tider och orter, från hvilka de på åldrar fördelade sjukdomsfallen äro hemtade, samt att dessa senare äro så pass många, att de kunna anses representera hela sjukantalet.

Om man dividerar sjukantalet för hvarje upptagen ålder eller den procent af samtliga åldrarnes sjukdomsfall, som det utgör, med det tal, som anger medelfolkmängden inom samma ålder eller den procent, denna utgör af samtliga medelfolkmängden, och uträknar förhållandet mellan de så erhållna kvoterna, får man naturligtvis ett uttryck för de olika åldrarnes relativa morbiditet.

Om vi för detta ändamål betjäna oss af den nyss anförda fördelningen af de 4,597 fallen på åldersklasser och liknande fördelning af rikets folkmängd, erhållen såsom medeltal af folkräkningarna 1870, 1888 och 1890,[1]) så få vi följande »mätare» af morbiditeten i tyfoidfebern för de olika åldrarne, om den för åldern 21—30 år funna sättes lika med 100:

0—10 år	11—20 år	21—30 år	31—40 år	41—50	öfver 50 år.
51	81	100	72	40	16

Enligt dessa siffror visar sålunda åldern 21—30 år den största, åldern öfver 50 år den minsta morbiditeten icke blott absolut taget, såsom den näst föregående lilla tabellen visar, utan äfven relativt till folkmängden inom de olika åldersklasserna. Åldern under 10 år har en morbiditet, som är ungefär hälften så stor som den för åldern 21—30 år men mera än 3 gånger så stor som den, åldern öfver 50 år visar.

De absoluta talen, som användts för beräkningen, äro dock måhända för små för att resultatet skall vara allmängiltigt. Men de äro de största, jag kunnat få, och torde såsom samlade från olika orter och tider till viss grad uttrycka det riktiga förhållandet härutinnan i stort sedt.

De enskilda epidemierna visa ganska stora olikheter med afseende på den andel, de särskilda åldrarne hafva i hela sjukantalet. Af särskildt intresse äro sådana epidemier, där *barnaåldern* lämnar en ovanligt stor kontingent.

Exempelvis må nämnas epidemien i Visby oktober—november 1876, under hvilken bland 125 insjuknade voro 53 barn under 10 år eller 42,4 proc. af samt-

---

[1]) Denna var följande: 0—10 år 23,16 %, 11—20 år 19,49 %, 21—30 år 15,07 %, 31—40 år 12,60 %, 41—50 år 10,99 %, öfver 50 år 18,69 %.

liga; mellan 11 och 20 år voro 44 eller 35,2 proc. och endast 28 eller 22,4 proc. voro öfver 20 år[1]).

I Oskarshamn voro under en epidemi 1878 bland 73 insjuknade 29 eller 38 proc. under 10 år, i Göteborg (Tjörbostaden) 1884 bland 158 sjuke 49 eller 31 proc. under 10 år (häraf 15 proc. under 5 år), i Ronneby stad och socken 1882 af 269 sjuke 78 eller 29 proc. under 10 år o. s. v.

För undersökning af frågan angående tyfoidfeberns relativa frekvens under smärre perioder eller de enskilda åren af första decenniet föreligger endast ett ytterst ringa material, som icke kan berättiga till några allmängiltiga slutsatser.

Angående den absoluta *dödligheten* inom de olika åldrarne lämna uppgifterna från helsovårdsnämderna i städerna ett rätt ansenligt material; det första åldersdecenniet är i dessa uppgifter deladt i tre perioder, 0—1 år, 2—5 år, 6—10 år.

Af 3,894 af tyfoidfeber aflidne i Sveriges städer åren 1875—1890 voro i åldern

0—10 år	649 = 16,7 proc.,		41—60 år	615 = 15,8 proc.,	
11—20 »	768 = 19,7 »		öfver 60 »	253 = 6,5	»
21—40 »	1,609 = 41,3 »				

Af de i åldern under 10 år aflidne voro under 1 år 26 = 0,7 proc., 2—5 år 272 = 7,0 proc., 6—10 år 351 = 9,0 proc.

Då emellertid den relativa mortaliteten inom de olika åldrarne ej framgår af materialet, är man ej berättigad att använda de sista siffrorna som mått på den olika frekvensen inom åldersklasserna. Däremot skulle man, om den ofvan anförda fördelningen af de sjuke på åldersklasserna är giltig för städerna under berörda period, genom sammanställning af denna med fördelningen af dödsfallen kunna komma till en approximativ uppskattning af den relativa mortaliteten (förh. mellan döde och sjuke) inom åldersklasserna, jämförda med hvarandra. — Sålunda skulle den relativa mortaliteten vara minst i åldern 11—20 år, då antalet döde i denna ålder i procent af samtliga dödsfall *mest understiger* antalet sjuke i samma ålder i procent af samtliga sjukdomsfallen.

Därnäst skulle åldern 0—10 år hafva den lägsta mortaliteten, så åldern 21—40 år, och åldern öfver 40 år den allra största.

Detta sätt att räkna är dock måhända allt för vanskligt för att lämna några pålitliga resultat.

Om vi i stället för dödsfallens fördelning på åldrarne enligt helsovårdsnämdernas sammandrag använda den i vår officiela statistik befintliga, blir resultatet af en dylik sammanställning också ett annat.

I vår officiela statistik äro de döde från och med 1874 fördelade i två ålders-

[1]) Orsaken till det öfvervägande antalet barn bland de insjuknade antogs vara, att barnen skulle fått nöja sig med det som anledning till epidemien misstänkta brunnsvattnet till dryck, under det de äldre drucko svagdricka.

perioder, barn och äldre; gränsen är 10 år. Under åren 1881—1890 voro af de 11,400 personer, som aflidit i »närvfeber» (jämte gula febern), 3,017 barn och 8,383 äldre; förhållandet mellan barn under 10 år och äldre utgjorde således 26,5 proc. och 73,5 proc. Om vi, i enlighet med hvad vi funnit sidan 68, antaga, att antalet insjuknade under 10 år utgör 19,8 proc. af samtliga insjuknade, så framgår af de nyss anförda siffrorna, att den relativa dödligheten inom barnaåldern skulle vara större än inom de öfriga åldrarna tillsammantagna.

Vi måste således lämna därhän frågan, huruvida tyfoidfebern inom olika åldrar är i någon nämnvärdt olika grad dödande.

Hvad de olika könens mottaglighet för tyfoidfeber beträffar, uppgifves i allmänhet, att någon tydlig skilnad i detta hänseende ej kan påvisas.

Enligt mitt material förefinnes i detta hänseende en liten öfvervikt på mankönets sida.

Af de ofvan nämda, ur epidemirapporterna hemtade 4,597 fallen voro 2,326 män och 2,271 kvinnor, således 50,6 proc. af de förre, 49,4 proc. af de senare.

Om vi härjämte taga hänsyn till förhållandet mellan antalet män och kvinnor, hvilket under åren 1876—1890 var som 100 till 106, så få vi enligt samma metod, som användts för bestämmande af åldrarnes relativa morbiditet, följande tal som uttryck för könens inbördes ställning härvidlag.

För mankönet ..... 100.
» kvinkönet ..... 92.

Huruvida detta förhållande riktigt uttrycker könens olika mottaglighet *i stort sedt*, vågar jag på grund af de kanske väl små absoluta talen icke afgöra.

Emellan mankön och kvinkön i de olika åldrarne är förhållandet enligt nämda 4,597 fall ungefär det samma, som det nyss anförda, om man undantar åldern öfver 50 år med 85 insjuknade män och 148 kvinnor.

I frågan om den individuela dispositionen för tyfoidfeber påträffas i läkarerapporterna en del uttalanden och uppgifter. Som dessa i statistiskt hänseende äro utan värde men däremot höra nära tillsamman med etiologien, lämnas de här å sido.

I denna afhandlings plan ingick från början såsom ett väsentligt moment en historisk-kritisk framställning af frågor, som röra tyfoidfeberns etiologi, för så vidt dessa frågor i läkarnes embetsberättelser och den öfriga svenska litteraturen varit föremål för behandling. Yttre omständigheter hafva emellertid föranledt mig att för tillfället afbryta de redan påbörjade undersökningarna i denna riktning och att sålunda framlägga ett endast halfgjordt arbete, som, oaktadt det varit ansenligt tidsödande, icke förmått åstadkomma annat än hufvudsakligen negativa resultat för det syfte, som egentligen var mitt hufvudsakliga. Jag hoppas dock att inom en icke alltför långt aflägsen framtid kunna i den mån, omständigheterna det medgifva, få fortsätta de antydda studierna och sålunda infria det löfte, som denna afhandlings titelblad indirekt uttalar.

Tabeller I.

1—26.

Tyfoidfeberns förekomst i Sveriges län och läkaredistrikt 1861—1890 enligt läkarerapporter till Medicinalstyrelsen.

Anmärkningar till tab. I. 1—25.

Tabellerna upptaga alla i läkarerapporterna till Medicinalstyrelsen angifna sjukdoms- och dödsfall af tyfoidfeber.

Härvid måste då först och främst ihågkommas, att tyfoidfebern, såsom flere gånger är påpekadt, först 1874 förekommer under egen rubrik i rapporterna. Åren 1861—1873 sammanfördes den med fläcktyfus och »gastrisk feber» under rubriken »tyfösa och gastriska febrar». För sist nämnda år äro därför tabellernas siffror resultat af en detaljerad textgranskning och äro därför på grund af textens otydlighet mången gång mer eller mindre osäkra. De tal, hvilka jag ansett sannolikt omfatta ett mera betydande antal fläcktyfusfall, äro satta inom parentes eller klammer. Då fläcktyfusfallen varit särskildt nämda till antalet, hafva de å tabellerna antecknats genom små kursiverade siffror, som vanligen stå likasom »exponenter» till de tal, som utvisa tyfoidfeberfall. Hvad beträffar den »gastriska febern», hafva de för densamma angifna talen i allmänhet helt och hållet uteslutits, enär med »gastrisk feber», som i äldre tider ofta betecknade lindrig tyfoidfeber, på senare tider vanligen menats akut gastro-intestinalkatarr, och det är omöjligt att till tiden bestämma öfvergången från det ena till det andra uppfattningssättet.

Dock hafva på några ställen, i synnerhet i början af 1860-talet, en del fall af gastrisk feber, som af ett eller annat skäl ansetts som säker tyfoidfeber, inräknats i de för den senare angifna siffrorna [1]).

Fallens inrangering under de olika distrikten har på grund af dessas under tiden skedda förändringar i anseende till gränserna emellanåt varit förenad med svårigheter.

På tabellerna äro under särskilda kolumner i allmänhet alla de distrikt och städer upptagna, från hvilka rapporter för en längre följd af år förelegat. Några distrikt, som endast några få år funnits till och sedan upphört eller först på de

[1]) Den »gastriska febern» var på god väg att alldeles försvinna ur läkarerapporterna; men 1887 erhöllo läkarne *tryckta* blanketter, på hvilka bland andra sjukdomar äfven den »enkla gastriska febern» ånyo förekom. Detta år utvisar också för den »gastriska febern» en *högst anmärkningsvärd* stegring. (»Språkets makt öfver tanken?»)

allra sista åren tillkommit, äro dock ej särskildt upptagna, utan äro uppgifterna från dessa, där sådana förelegat, sammanförda med uppgifterna från det provinsialläkaredistrikt, till hvilket distriktet i fråga hört. Vidare äro de distrikt (med samma namn som provinsialläkaredistriktet), där distriktsläkaren haft ungefär samma värksamhetsområde som provinsialläkaren, (sådana äro t. ex. Arvika, Karlskoga, Ronneby distrikt), ej särskildt upptagna, ehuru naturligtvis sifferuppgifterna från dem äro medräknade på behörigt ställe.

Några af de minsta städerna, nämligen Säter, Vaxholm, Öregrund, Torshälla, Kungelf, Borgholm, Skanör och Falsterbo, från hvilka rapporter icke alls eller blott tidtals ingifvits, äro ej särskildt nämda; uppgifterna därifrån, då sådana förefunnits, äro sammanräknade med uppgifterna från vederbörliga distrikt, där nämda städer äro belägna.

Därjämte är ett mindre antal af de smärre städerna, från hvilka såsom saknande egen stadsläkare särskilda rapporter ej förr än på de sista åren finnas, sammanförda med de lika benämda distrikten.

Hvad själfva siffrornas tillförlitlighet angår, är härom på flere ställen förut ordadt.

Slutsummorna i de olika tabellerna stämma sällan, om ens någonsin, med de siffror, hvilka finnas uppgifna i Medicinalstyrelsens tryckta årsberättelser. Detta beror för tiden före 1874 naturligtvis därpå, att rubriken tyfoidfeber då ännu icke förekom i dessa årsberättelser; för öfrigt har den granskning af texten i läkarerapporterna, som jag måst företaga, samt mången gång obestämdheten och tvetydigheten af rapporternas uppgifter vållat denna skiljaktighet mellan mina och Medicinalstyrelsens siffror.

I tabellerna äro för de distrikt, som tillkommit efter 1861, det årtal angifvet, då de inrättades.

En tom kolumn för dessa distrikt *utvisar*, att de ännu ej funnos till såsom sådana utan ingingo i något annat distrikt. Endast undantagsvis, då detta varit möjligt genom tillfälligtvis noggranna uppgifter om de ställen, där sjukdomen med ett gifvet antal fall förekommit, hafva sjukdoms- eller dödsfall antecknats för ett distrikt *före* den tid, då det enligt tabellen inrättats.

Ett streck (—) i en kolumn *utvisar*, att, så vidt af rapporten framgår, *intet* sjukdoms- resp. dödsfall i fråga varande år förekom i distriktet.

Ett × *betyder*, att rapport för året saknas eller att, om rapport finnes, *sifferuppgift* för hela eller en del af året eller distriktet saknas.

Ett ! antyder, att siffrorna i några anmärkningsvärda fall enligt rapporten torde vara exakta.

Ett ? antyder i allmänhet tvekan med afseende på den omtalade sjukdomens riktiga diagnos.

( ) om ett tal betyder, att enligt *min* uppfattning talet omfattar både tyfoidfeber och fläcktyfus, *men öfvervägande* tyfoidfeber.

[ ] = föregående med undantag däraf, att *fläcktyfus* här ansetts *öfvervägande.*

*En * hänvisar* till texten i 2:a kap. för i fråga varande år och distrikt.

Ett ——— tvärs öfver kolumnen *antyder*, att distriktet bytt om läkare eller eljest undergått någon förändring, som synes stå i sammanhang med en ändring af sifferuppgifternas utseende.

p. d.	*betyder*	provinsialläkaredistrikt.
d.	»	distriktsläkaredistrikt.
st.	»	stad.
Sj.	»	sjuke.
D.	»	döde.
enst.	»	enstaka fall.
spr.	»	spridda fall.
allm.	»	allmän.
ep.	»	epidemi.
p. e.	»	partiel epidemi.
p. e. e.	»	partiela epidemier.

De små, kursiverade siffrorna betyda som nämdt *fläcktyfus.* Så vidt möjligt, äro alla såsom sådana *uppgifna* eller af mig *uppfattade*, till antalet bestämda fall å tabellerna utsatta (ej i slutsummorna).

Norrbottens län.

Folkmängd 1865: 74,576; 1890: 104,783.

Tab. I, 1.

År.	Pajala p. d. (1864).		Haparanda p. d. och st.		Öfver-Kalix' p. d. (1873).		Neder-Kalix' p. d.		Råneå p. d.		Luleå st.		Öfver-Luleå p. d.		Piteå p. d. (1861) och st.		Piteå st.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861			×				—	—	9	1	×		8+	—					17	1
1862			3	—			2		22	3	×		×		—	—			27	3
1863			13	4			10	2	—	—	×		—	—	1	—			24	6
1864			70	29			10^{2}	1^{1}	—	—	×		—	—	16	1			96	31
1865	×		spr.	2			8	—	×		×		13	3	10	1			31	6
1866	9	3	61	2			$19^{1\,5?}2^{2}$		53	5	×		2	—	29	5			173	17
1867	—	—	213	26			357	43	9×		×	1	15	2	27	3			(621	75)
1868	$—^{50?}$	$—^{9}$	172	39			476	62	64	6	12	2	227	20	$30^{7\,0}$	4^{5}			(981	133)
1869	×		83	17			111	5	73	6	11	1	101	5	[455	21]			(834	55)
1870	50	9	47+	9			28	5	3	—	9	—	42	5	60	3			239	31
1871	1	—	48	2			38	3	2	1	4	—	61	1	53	2			207	9
1872	×		23	2			18	2	14×	3	1	—	5	1	48	4			109	12
1873	—	—	33	2			38	8	2	1	—	—	19^{2}	$—^{1}$	15	2			107	13
1874	—	—	23	5			18	3	10×—		44	4	18^{1}	4	31	1			144	17
1875	13	×	20	1			37	7	×		7	2	(37	9)	16	1			130	20
1876	36	×	19	—			5×—		×		—	—	13^{1}	2	—×—		23	4	96	6
1877	—	—	6	—			5	2	×		3	—	2	—	—	—	25	3	41	5
1878	—	—	12	—			3×	1	9×—		—	—	—	—	—	—	4	—	28	1
1879	—	—	—	—			10	1	11	1	—	—	—	—	—	—	—	—	21	2
1880	—	—	15	2	—	—	4	—	—	—	3	×	—	—	11	1	—	—	33	4
1881	—	—	1	—	—	—	13	—	—	—	2	—	14	×	—	—	1	—	31	—
1882	—	—	111	9	15		115	9	12	2	×		9	2	8	1	—	—	270	23
1883	1	—	44	3	45	5	30	4	—	—	—	—	6	1	21	2	1	1	148	16
1884	×		5	—	20	5	6	1	1	—	9	1	106	26	27	3	—	—	174	36
1885	4	2	5	—	—	—	—	—	12	—	2	—	12	5	32	7	3	—	70	14
1886	—	—	17	—	—	—	39	×	10	1	1	1	36	1	26	4	—	—	129	7
1887	18	1	10	—	10	—	10	×	16	—	2	—	24	2	19	3	—	—	109	9
1888	6	—	35	4	20	—	33	×	2	—	16	2	43	5	49	5	15	3	219	19
1889	242	23	165	18	154	13	45	×	22	—	17	2	20	11	23	2	5	—	441	46
1890	33	3	63	7	29	9	15	—	1	—	15	—	4	3	13	4	10	1	183	27

Vesterbottens län.

Folkmängd 1865: 88,763; 1890: 122,784.

Tab. I, 2.

År.	Skellefteå p. d. och st.		Nysätra p. d.		Umeå p. d.		Umeå st.		Nordmalings p. d. (1867).		Lycksele p. d.		Åsele p. d. (1871).		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861	—	—	32	2	4	1	17	1			21	2			74	6
1862	24	5	—	—	15	2	14	1			2	2			55	10
1863	8	1	—	—	3	1	6	—			—	—			17	2
1864	spr.	—	—	—	2	1	19	2			16	2			37	5
1865	—	—	—	—	12	4	3	1			27	7			42	12
1866	40	6	9	1	27	2	1	—			14	5			90	14
1867	(106	14)	(663	72)	[193	22]	22	1			2	—			(986	109
1868	(1 000	×)	(ep.	457)	[577	38]	[96	9]	[185	25]	—	—			(1,858	529)
1869	[134	× 3]	74	9	[206	30]	50	5	[111	16]	(109	4)			351	67)
1870	101	16	32	3	50	—	3	—	7	1	37	1			(1,230	21
1871	7	1	20	3	118	7	11	×	2	—	28	1			186	12
1872	10	×	4	1	42	4	—	—	×		10	—			66	5
1873	24	1	14	2	53	2	15	1	—	—	23	2			129	8
1874	—	—	—	—	22	—	5	—	17	3	10	× 1			54	2
1875	—	—	—	—	17	1	—	—	11	2	6	× —			34	3
1876	2	—	—	—	41[3]	5[2]	8	—	5	—	16	4	20	6	92	15
1877	—	—	—	—	57[1]	4[1]	—	—	12	2	—	—	—	—	69	6
1878	5	—	1	1	33	5	—	—	6	—	—	—	1	—	46	6
1879	1	—	—	—	3	—	—	—	1	1	1	1	—	—	6	2
1880	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
1881	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	19	—	—	—	22	1
1882	—	—	—	—	11	×	—	—	—	—	21	—	—	—	32	—
1883	5	1	—	—	7	×	19	2	—	—	5	—	—	—	36	3
1884	16	1	—	—	12	×	3	1	—	—	—	—	—	—	31	2
1885	—	—	—	—	15	×	—	—	—	—	4	—	—	—	19	—
1886	—	—	—	—	10	×	—	—	—	—	—	—	—	—	10	—
1887	4	1	—	—	36	1	—	—	9	—	7		—	—	56	2
1888	10	2	—	—	×	2	×		9	—	14	1	—	—	33	5
1889	4	2	—	—	1	1	5	—	4	—	—	—	1	1	15	4
1890	5	1	—	—	5		—	—	—	—	—	—	3	—	13	1

Jemtlands län.

Folkmängd 1865: 68,071; 1890: 100,455.

Tab. I, 3.

År.	Ströms p. d. (1864).		Östersunds p. d.		Östersunds st.		Undersåkers p. d.		Ragunda p. d. (1864).		Bergs p. d. (1873).		Svegs p. d.		Hede p. d. (1871).		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861			15	2			6	—					2				23	2
1862			21	4			2	—					—	—			23	4
1863			12	—			15	3					29	—			56	3
1864			—	—			27	—					—	—			27	—
1865			spr.	—	—	1	p. ee.	×	4	—			17	4			21	5
1866	4	×	110	10	—	3	20	7	21	1			9	1			164	22
1867	12	×	75	11	—	—	13	4	27	—			8	×			135	15
1868	32	—	spr.	—	×	2	51	4	19	1			enst.	—			102	7
1869	24	1	207	20	ep.	9	11	1	27	—			26	×			295	31
1870	105	4	126	23	—	—	9	2	22	3			5	1			267	33
1871	14	2	35	6	—	—	8	1	1	—			35	2			92	11
1872	×		allm.?*		—	—	26?*	—	1	—			65?*	4			91	5
1873	5	× 1	45	8	—	—	11		59	6			21	1			141	16
1874	4	1	23	13	—	—	8	× —	36	3			—	× —	1	1	72	18
1875	—	—	—	× —	—	—	×		4	—			—	—	—	× —	4	—
1876	×		2	1	3	—	—	—	—	—			—	—	×		5	1
1877	×		—	—	—	—	×		×		—	—	1	—	×		1	—
1878	×		—	—	—	—	3	1	2	2	1	—	4	—	2	—	12	3
1879	—	—	3	—	—	—	10	1	13	2	×		11	1	×		37	4
1880	—	—	6	1	—	—	25	6	15	3	—	—	—	—	—	—	46	10
1881	—	—	×		—	—	7	—	—	—	1	—	2	—	—	—	10	—
1882	—	—	4	—	1	1	11	4	12	2	—	—	—	—	—	—	28	7
1883	2	—	—	—	—	—	3	—	3	1	—	—	—	—	2	—	10	1
1884	—	—	3	1	2	1	23	4	—	—	—	—	—	—	—	—	28	6
1885	—	—	4	—	—	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	—
1886	—	—	34	7	3	1	17	2	—	—	4	—	—	—	—	—	58	10
1887	1	—	17	3	2	—	1	—	2	—	—	—	—	—	1	—	24	3
1888	10	1	15	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	28	2
1889	—	—	19	—	5	1	5	—	—	—	—	—	—	—	20	3	49	4
1890	—	—	20	—	1	—	1	—	10	2	—	—	—	—	9	1	41	3

Vesternorrlands län.

Folkmängd 1865: 127,524; 1890: 208,763.

Tab. I, 4.

År.	Örnsköldsviks p. d.		Bodums p. d.		Sollefteå p. d.		Ytter-Lännäs' d. (1870).		Skogs p. d. (1861).		Hernösands p. d.		Hernösands st.		Vifstavarfs d. (1870).		Sundsvalls p. d.		Sundsvalls st.		Torps p. d.		Summa sjuke.	Summa död
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861...	108	7	—	—	9	2			—	—	—	—	16	2			26	3	—	—	3	—	162	
1862...	45	8	1	—	—	—			×		9	3	—	—			39	6	—	—	4	×	98	
1863 ..	12	3	2	1	—	—			—[10]	—[1]	29	4	—[63]	—[3]			20	5	—	—	18	—	81	
1864...	31	5	1	1	4	1			23	1	45	6	—[7]	—[1]			10	1	spr.	×	8	—	122	
1865 ..	ep.	×	4	1	13	1			6	—	27	3	13	1			11	1	spr.	3	57	6	131	
1866...	17	2	7	1	6	—			—	—	26	2	2	—			17	—	×	3	44	4	119	
1867...	p.ee.	×	1[1?]	—[1]	19	—			13	1	85	4	10	1			20	2	10	2	12	×	170	
1868...	[575	125]	2	—	48	2			[51	8]	[123	17]	7[62?]	1[3]			[190	13]	[247	32]	32	—	[1,243	19
1869...	67	1	—	—	382	33			allm.	×	40	2	44[46]	—[1]			[112	9]	79	14	29	—	753	
1870...	41	×	15	3	150	8	[36	× 3]	11	—	64	6	42[25]	4	8	—	5	3	spr.	3	5	1	377	
1871...	24	2	11	2	44	1	[41	2]	66	6	32[8]	5[3]	5	—	8	2	enst.	—	spr.	2	13	1	244	
1872...	18	—	1	1	15	—	24	—	14	1	22	2	—	—	4	—	22[5]	3[2]		×	37	3	157	
1873...	41	5	4	1	28	1	23	1	10	1	30[5]	3[3]	8	2	20	2	29[28]	4[7]	10	—	2	× —	205	
1874...	19	—	3	—	17	1	24	—	13	2	47[8]	4[1]	5	1	20	—	29[21]	5[6]	2	—	31	2	210	
1875...	9	2		×	4	—	20	—	15	1	29[6]	4[1]	15	1	29	3	25[4]	4[1]	23	1	8	1	177	
1876...	11	—	—	—	7	1	63	3	—	—	34[5]	6[2]	8	4	60	8	44[5]	7[2]	7	2	4	—	238	
1877...	1	—	11	1	6	—	15	—	—	—	35	3	6	—	30	1	×		6	—	—	—	110	
1878...	21	1	2	—	2[6]	—[1]	15	5	—	—	19	2	1	—	44	3	28	6	18	1	15	2	165	
1879...	2	—	—	—	2[1]	—	13	3	—	—	13	2	5	1	16	—	19	1	4	—	14	—	88	
1880...	27	2	2	—	7	—	16	1	—	—	7	1	1	—	—	—	20	4	46	—	5	—	131	
1881...	66	6	1	—	—	—	—	—	×		12	3	2	—	1	—	7	1	—	—	×		88	
1882...	49	2	1	—	—	—	10	—	2	× —	25	9	9	—	14	1	×		—	—	22	1	132	
1883...	5	1	—	—	4	—	21	1	—	—	22	4	35	5	17	2	27	× 1	32	9	23	3	186	
1884...	100	3	11	1	24	1	16	1	—	—	30	7	5	1	6	1	51	2	7	×	14	—	264	
1885 ..	28	1		×	13	2	10	—	—	—	9	2	2	—	3	—	63	1	11	×	5	—	141	
1886...	67	1	5	1	—	—	6	—	—	—	9	1	3	—	16	1	39	2	13	×	8	2	166	
1887...	132	5	1	—	2	—	1	—	—	—	11	2	5	2	2	—	44	6	9	2	18	2	225	
1888...	33	3	—	—	16	2	—	—	8	—	9	1	6	—	6	—	39	1	5	—	9	2	131	
1889...	80	7	8	1	11	4	6	—	—	—	4	—	3	—	8	—	80	8	44	6	16	4	260	
1890...	106	11	9	—	27	3	21	1	—	—	16	4	1	1	2	—	196	14	63	7	15	—	456	

Gefleborgs län.

Folkmängd 1865: 147,793; 1890: 206,924.

Tab. I, 5.

	Gefle p. d.		Gefle st.		Gysinge d.		Hofors d. (1861).		Söderhamns p. d.		Söderhamns st.		Alfta p. d. (1861).		Bollnäs d.		Jerfsö p. d.		Hudiksvalls p. d.		Hudiksvalls st.		Delsbo d.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
...	61	16	22	1	×				26	2	6	—			×		p.e.	12	16	1	—	—			131	32
.	46	10	18	3	×		—	—	10	5	17	4	—	—	8	6	80	13	80	×	4	—			263	41
...	77	5	43	7	4	2	spr.	—	p.e.	11	4	1	2	—	17	11	p.ee.	22	29	—	23	2			198	61
...	106	8	354	18	3	1	60	6	9	—	22	5	—	—	8	5	83	30	45	3	15	1			707	77
...	85	9	124	13	14	3	39	5	7	—	21	3	9	1	5	2	ep.	26	70	1	21	3			394	66
...	61	6	22	—	8	2	31	4	39	12	13	4	8	—	7	4	spr.	17	60	3	7	—			256	52
...	27	5	12	—	—	—	18	2	25	3	19	5	27	4	112^{22}	8^{7}	62	10	106	5	33	3			441	45
...	187	23	337	15	66	11	135	14	272^{8}	36^{1}	135	19	230	21	499^{43}	47^{21}	17	4	341	5	139	7			2 378	182
...	209	29	160	13	70	5	119	16	66	5	22	4	62	7	145^{22}	11^{18}	229	2	186	3	51	5			1 319	100
...	105	16	75	4	19	3	29	3	47	3	70	4	8	1	35^{5}	4^{3}	55	2	70	1	35	7			550	48
...	32	7	51	2	12	2	17	3	3	—	8	1	9	1	31^{4}	2^{3}	50^{2}	2	70	2	38	4			321	26
..	21	1	35	3	17	1	43	4	66	5	32	2	14	1	57^{10}	3^{5}	79	3	90	4	47	4			501	31
...	50	7	215	19	41	2	30	3	100	11	50	5	—	—	4	×	75	7	122	?	78	1			775	55
...	101	16	108	13	6	1	74	7	146^{3}	9	53	3	3	—	6	—	38	1	138^{5}	3^{1}	19^{6}	3^{6}	5	—	691	62
...	48	9	130^{1}	7	13	1	47	4	25	—	52	7	9	1	8	1	28	3	79	2	9^{1}	$-^{1}$			448	35
...	17	5	148	12	44	4	64	2	50	2	×	8	2	—	4	—	44	6	73^{1}	—	2	1	2	—	449	40
...	37	5	65	2	9	1	41	3	37	2	29	6	—	—	10	2	50	6	73	×	19^{3}	3^{1}	3	—	373	30
...	13	1	19	2	4	1	33	3	64	10	20	1	1	—	10	—	35	×	58	1	17	5	9	1	282	25
...	13	2	17	2	×		25	2	50	11	22	3	4	× —	—	—	34	×	32	—	1	—	-	—	198	20
...	9	2	54	11	×		41	2	38	6	7	1	35	2	4^{1}	$-^{1}$	56	×	95	2	36	4	32	5	407	35
...	3	—	7	4	×		30	3	33	11	47	4	23	4	6	—	49	×	12	1	13	2	24	4	227	33
...	185	9	68	5	×	1	21	1	73	15	40	4	148	6	×		43	×	24	—	13	6	13 ×	1	628	48
...	106	5	53	4	1	1	24	2	83	14	45	3	43	4	×		26	×	48	×	—	—	16 ×	3	445	36
...	33	2	43	8	7	2	13	1	29	7	47	5	31	6	×		32	×	17	×	2	—	18	3	272	34
...	38	—	58	12	9	—	15	1	34	5	27	4	12	3	×		20	×	12	×	3	—	8	1	236	26
...	78	10	202	27	75	11	28	4	34	3	33	6	5	2	6 ×	1	28	×	11	×	2	—	6	1	508	65
...	11	1	69	8	28	3	13	3	16	3	11	1	1	—	4	—	20	×	18	—	1	1	—	—	192	20
...	40	4	125	9	18	3	9	1	11	2	5	2	2	—	—	—	25	×	6	×	5	1	—	—	246	22
...	59 ×	1	148	23	8	1	29	2	24	2	8	1	44	4	15	—	26	×	48	×	51	3	4	—	467	37
...	27	5	36	7	—	—	14	—	37	3	8	—	17	—	14	1	18	—	12	1	2	—	3	—	188	17

Kopparbergs län.

Folkmängd 1865: 174,758; 1890: 197,449.

Tab. I, 6.

År.	Grangärde p. d.		Hedemora p. d. och st.		Faluns p. d.		Faluns st.		Leksands p. d.		Mora p. d. (1861).		Lima d. (1880).		Nås' p. d.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861.....	51	2	20	4	10	×	9	1	344	43					×		434	50
1862.....	116	4	25	—	46	3	25	1	119	27	spr.	×			16	1	347	36
1863.....	30	4	13	1	8	×	13	1	46	1	22	3			22	—	154	10
1864.....	59	6	17	×	40	1	39	2	3	—	—	—			17	5	145	14
1865.....	76	7	24	3	32	4	22	—	50	7	—	—			22	1	226	22
1866.....	95	6	43	5	19	1	25	3	33	2	24	3			10	3	249	22
1867.....	80	8	39	5	42	4	10	4	20	12	9	2			33	4	233	39
1868.....	93	10	231	29	193	8	59	11	351	67	65	5			61	× 7	(1,053	137)
1869.....	81	9	179	15	48	3	17	3	363	43	119	18			51	2	858	93
1870.....	64	4	9	—	22	4	7	× 3	41	× ×	16	1			—	—	159	12
1871.....	106	10	14	1	25	4	6	1	36	7	31	1			—	—	218	24
1872.....	110	12	141	16	37[12]	4	101	13	43	4	—	—			33	3	465	52
1873.....	226	34	125	13	27	—	59	8	171	19	100	9			42	2	730	85
1874.....	21	3	104	× 10	22	2	26	4	209	23	15	2			27	3	424	47
1875.....	3	—	74	11	26	—	22	1	157	31	—	—			2	—	284	43
1876.....	2	—	178	18	40	1	15	5	153[6]	17[1]	×				23	7	411	48
1877.....	—	—	23	2	10	1	4	1	43	5	2	1			×		82	10
1878.....	8	—	33	3	13	—	60	4	8	2	27	3			5	—	154	12
1879.....	—	—	22	2	8	1	10	2	54	9	9	1			20	2	123	17
1880.....	—	—	42	5	2	—	17	1	60	6	21	5	2	—	18	2	162	19
1881.....	—	—	34	3	5	1	2	—	58	2	9	1	1	—	6	1	115	8
1882.....	2	—	18	3	33	12	7	6	24	3	2	—	1	—	5	—	92	19
1883.....	2	—	14	3	49	9	51	5	42	2	—	—	—	—	12	—	170	19
1884.....	5	—	26	3	52	5	5	1	169	7	18	3	3	1	8	1	286	21
1885.....	—	—	14	1	37	2	2	—	61	5	13	6	2	—	2	2	131	16
1886.....	—	—	8	—	30	2	7	2	124	7	85	16	—	—	8	—	262	27
1887.....	14	2	4	—	14	—	6	1	118	12	17	14	—	—	—	—	173	29
1888.....	—	—	7	—	8	—	4	2	9	—	48	14	—	—	10	1	86	17
1889.....	47	3	3	—	23	—	9	3	113	×	46	5	—	—	6	—	247	11
1890.....	—	—	55	1	8	2	5	2	20	—	×	1	—	—	2	—	90	6

Värmlands län.

Folkmängd 1865: 259,612; 1890: 253,326.

Tab. I, 7.

Filipstads p. d. och st.		Udde-holms d.		Visnums p. d.		Kristine-hamns st. *)		Karlstads p. d.		Karlstads st.		Näs' p. d.		Silbodals p. d.		Arvika p. d.		Gillberga d.		N. Fryks-dals d.		Ö. Fryks-dals d. (1865).		Dalby d. (1861).		Summa sjuke.	Summa döde.
Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
27^{5}	3^{1}	4	—	—	—	15	2	65	6	10	2	×		×		spr.	—	30	3	1	—					152	16
3^{32}	—	4	2	—	—	101	6	×		55	2	11	2	4	1	—	—	11	1	17	1					206	15
81	7	3	—	spr.	—	89	1	?	?	spr.	—	5	2	10	2	—	—	3	—	14	1			—	—	205	13
280	14	50	13	—	—	230	9	39	—	4	—	2	—	7	—	ep.	—	5	—	14	2			11	—	642	38
86	7	30	6	63	×	160^{12}	5^{2}	10	4	24	7	6	—	43	3	44	7	42	8	12	1			—	—	520	48
36	3	19	×	22	1	116^{2}	5^{8}	2	1	30	—	5	—	32	4	—	—	14	1	×		9	—	—	—	285	15
30	2	13	1	57	—	161^{5}	3^{3}	—	—	4	1	14	2	43	6	40	×	11	1	21	5	26	5	6	1	426	27
107^{7}	5^{2}	111	13	12	1	138^{1}	1	—	—	23	3	9	1	31	5	10	—	38	1	18^{2}	3^{1}	6	2		—	503	35
127^{3}	11^{1}	132	26	99	2	238^{2}	5^{2}	—	—	10	1	3	1	2	—	18	—	32	3	22	2	8	1	—	—	691	52
157	9	63	10	120^{6}	9	158^{3}	9^{2}	1	—	3	—	—^{36}	—^{10}	10	3	22^{1}	—	3	1	12	3	1	—		—	550	37
1	—	4	3	53^{3}	—	42^{1}	1^{1}	—	—	—	—	—	—	5	1	3	—	7	—	19^{7}	3	2	—	5	2	131	9
4^{2}	—	6	2	63	3	30	×	—^{34}	—^{6}	18^{8}	1^{2}	—	—	26	2	3	× —	6	1	2	1	11	1	1	1	170	12
7	—	22	—	69^{1}	—	33^{5}	1^{3}	3	1	48	5	—	—	2	—	6	—	14	2	14	3	—	—	—	—	218	12
8^{1}	1	3	—	65	3	34	×	—	—	18	—	4^{2}	1^{2}	68	7	p. ee.	×	×		9	1	3	1	—	—	212	14
31	6	×		88^{13}	2	52^{2}	2	—	—	×		—^{6}	—^{2}	52	5	78	×	×		10	3	2	1	2	—	315	19
14^{1}	1^{1}	2	1	55^{1}	—	32	2	5	2	5	4	—	—	5	1	16	—	5	× —	4	—	2	—	—	—	145	11
1	1	—	—	92	1	17	2	—	—	9	1	13	—	1	—	25	×	×		2	—	1^{1}	—	—	—	161	5
20^{2}	4^{1}	11	2	36	2	28^{1}	4^{1}	46	17	84	15	53	7	—	—	14	×	22	× 2	11	—	—	—	—	—	325	53
22	5	2	—	20	4	51	3	16	4	22	3	5	1	26	2	15^{16}	, ^{6}	19	3	20	2	—	—	—	—	218	27
46	11	—	—	21	—	17	1	×	17	13	3	4	—	26	4	15^{1}	$?^{1}$	13	1	63	9	4	2	—	—	222	48
13	× 4	5	2	—	—	8	—	×	2	3	—	6	1	13	—	33	5	3	—	19	4	30	3	—	—	133	21
6	1	8	1	×		68	6	×	2	18	2	1	—	17^{1}	—	26	1	11	1	28	3	21	3	—	—	204	20
1	1	—	—	×		1	×	—	? —	75	8	4	—	3	1	10	×	3	1	20	2	19	1	1	—	137	14
11	3	×	1	20	4	8	—	—	? —	4	4	6	1	16	1	18	1	26	1	40	3	38	4	—	—	187	23
2	1	5	1	12	—	14	2	15	4	3	2	—	—	21	—	19	2	6	2	30	2	8	4	1	1	136	21
2	2	—	—	4	1	20	—	19	1	—	—	1	—	2	—	14	×	2	—	22	2	26	—	—	—	112	6
3	2	—	—	—	—	21	1	59	5	—	—	—	—	2	—	9	· 2	6	—	30	4	—	—	—	—	130	14
—	—	—	—	—	—	6	—	14	2	11	1	—	—	34	3	6	—	17	5	16	1	—	—	—	—	104	12
1	1	4	—	—	—	14	—	12	—	7	1	—	—	105	6	8	—	8	1	26	5	—	—	—	—	185	14
5	3	2	—	—	—	4	—	7	1	13	1	—	—	55	—	6	—	3	—	2		—	—	—	—	97	5

*) Uppgifterna under Kristinehamns stad omfatta t. o. m. 1873 äfven »kringliggande socknar».

Örebro län.

Folkmängd 1865: 162,717; 1890: 182,557.

Tab. I. 8.

År.	Ramsbergs d.		Lindesbergs d. och st.		Nora p. d. och st.		Örebro p. d.		Örebro st.		Boo d.		Edsbergs d. (1868).		Askersunds p. d.		Askersunds st.		Ämmebergs d. (1868).		Karlskoga p. d.		Grythytte p. d.		Ljusnarsbergs d. (1863).		Summa sjuke.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	
1861	4	1	—	—	11	4	7	—	4	3	48	—			6	2	—	—			6	1	—	—			86
1862	11	1	—	—	6	—	2	—	—	—	62	2			enst.	—	1	1			—	—	8	—			90
1863	1	×	—	—	5	—	—	—	—	—	53	2			—	—	—	—			22	2	—	—			81
1864	13	1	1	1	7	2	7	—	—	—	17	2			—	—	—	—			48	× 4	26	7	×		119
1865	10	3	—	—	5	—	—	—	4	1	83	5			—	—	—	—			×		1	—	2	—	105
1866	8	3	27	3	8	4	—	—	—	—	48	4			5	—	×	1			5	—	4	—	4	1	109
1867	9	1	9	1	17	4	6	2	×	4	20	3			—	—	—	—			—	—	5	1	7	—	73
1868	17	4	2	1	69[2]	23[2]	14	1	×	10	27	4			8	—	8	2			—	—	43	8	—[6?]	—	169
1869	24	1	39	6	106	67	44	6	40	5	22	2	65	×	38	18	26	1	5	1	25	2	5	2	10	—	449
1870	10	2	spr.	1	9	5	25	3	(63[1]	4)[1]	12	1	14	—	×	9	12	2	—	—	11	1	(15	3)	16	—	187
1871	10	1	7	2	12	4	—	—	2	×	9	1	12	—	×	3	5	—	—	—	22	1	9	2	17	—	105
1872	16	1	30	3	89	7	4	—	2[2]	× —	38	5	17	1	×	14	7	2	—	—	39	3	24	3	9	—	275
1873	30	1	152	14	77	25	24	3	4	×	37	5	17	1	ep.	11	5	1	—	—	3	—	87	10	167	5	603
1874	36	2	31	1	80	20	23	4	4	×	6	1	10	3		×	9[2 5]	2[5]	—	—	9[2]	1[1]	41	4	131[8]	3	380
1875	53	1		×	9	× 10	25	4	30	1	8	—	3	2	16	2	—	—	—	—	10	—	14	2	17	1	603
1876	2	—		×	20	3	18	1	28	2	8	—	6	—	48	7	—	—		×	6	1	18	3	27	2	181
1877	93	7		×	5	—	5	1	16	2	—	—	×	3	32	3	—	—		×	4	1	12	1	44	—	211
1878	109	11	34	2	9	1	56	10	14	1	11	2	—	—	24	4	5	—	—	—	7	—	18	3	25	—	312
1879	49	5	67	9	41	—	56	18	59	5	—	—	—	—	26	7	5	—	2	—	20	—	35	2	26	2	386
1880	14	2	68	4	24	2	34	7	152	13	—	—	1	—	22	8	—	—	6	—	30	—	24	2	67	—	442
1881	—	—	34	1	4	2	41	11	55	6	21	4	3	—	8	1	3	1	27	6	×		3	—	13	—	212
1882	3	—	61	1	24	3	19	5	24	—	76	5	6	1	21	2	4	—	4	—	5	×	23	2	14	1	284
1883	8	—	19	—	31	1	13	4	25	2	61	—	5	1	10	1	—	—	—	—	4	× 1	69	2	10	1	255
1884	13	—	49	4	3	—	27	16	16	—	4	—	—	—	14	3	—	—	—	—	3	1	47	2	30	—	206
1885	3	—	11	—	1	—	14	9	17	2	2	—	3	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	19	1	72
1886	1	—	4	—	25	2	85	15	66	8	1	—	17	3	13	2	11	—	—	—	6	2	—	—	28	1	257
1887	—	—		×	10	—	18	17	112	8	3	2	4	—	17	3	2	—	—	—	3	—	—	—	74	2	263
1888	3		12	1	1	1	15	+ 5	26	3	—	—	—		8	2	1		4	1	5	1	3	2	33	3	111
1889	enst.	—	22	2	1	—	155	15	406	3	4	—	17	1	2	1	4	—	1	1	16	—	1	1	32	1	664
1890	5	1	14	3	1	—	35	2	17	—	1	—	3	—	1	1	5	—	1	—	4	—	—	—	7	—	94

Vestmanlands län.

Folkmängd 1865: 108,859; 1890: 137,453.

Tab. I. 9.

År.	Vesterås' p. d.		Vesterås' st.		Strömsholms d.		Köpings st.		Arboga st		Ramnäs' d.		Norbergs p. d.		Sala st.		Våla p. d. (1862).		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861	6	—	8	—	45	7	25	2	13	—	7	2	3	1	14	5			121	17
1862	—	—	7	—	23	1	21	1	4	1	2	—	12	—	—	—			69	3
1863	—	—	8	—	32	3	×		4	—	9	2	21	—	1	—	×		75	5
1864	—	—	7	—	18	—	×		2[1]	—[1]	4	—	10	—	3	1	4[5]	—	48	1
1865	—	—	20	—	13	4	17	2	11	3	×		14[2]	—	6	1	spr.[2]	—	81	10
1866	—	—	25	3	8	1	19	3	20	5	—	—	19	—	—	—	1	—	92	12
1867	4	1	27	3	17	1	12	2	13	2	—	—	14	×	—	—	1	1	88	10
1868	53	4	126	12	37	7	23	2	73	6	32	5	33	—	21	1	6	—	404	37
1869	196	12	5	1	×		14	2	135	10	—	—	46	17	157	16	20	4	573	62
1870	—	—	6	—	10	—	—	—	20	1	6	2	—	—	22	2	10	4	74	9
1871	11	5	1	—	2	1	16	2	7	1	1	—	20	3	4	1	2	1	64	14
1872	17	2	83[1]	11	—	—	16	2	29	3	3	—	15	2	32	6	2	—	197	26
1873	7	—	23	3	26	×	×		11	3	3	—	72	7	45	7	10	2	197	22
1874	8	—	8	—	×		×		17	1	29	5	58	7	16[2]	1[1]	18	2	154	16
1875	—	—	6	1	37	×	×		6[1]	2	—	—	13	3	31	5	2	—	95	11
1876	36	5	9	4	6	—	×		48	2	—	—	29	9	31	3	—	—	159	23
1877	5	2	2	—	14	—	×		14	—	3	1	17	3	18	2	5	—	78	8
1878	7	3	—	—	—	—	×		48	2	4	1	10	2	×		14	1	83	9
1879	14	—	7	—	7	—	—	—	28	4	2	—	13	2	—	-	13	1	84	7
1880	72	—	2	1	—	—	2	1	11	2	—	—	24	5	14	×	3	—	128	9
1881	77	—	14	2			2	—	2	—	4	2	9	—	19	×	—	—	127	4
1882	84[1]	—	20	3			124	5	21[1]	1[1]	8	—	35	7	21	×	3	—	316	16
1883	115[1]	×	12	2			22	6	13	—	10	—	enst.	—	50	×	1	—	223	8
1884	63	×	26	—			13	—	19	1	84	11	16	×	106	×	38	11	365	23
1885	×	12	6	1			4	—	5	—	25	3	×		24	×	7	1	71	17
1886	—	—	12	—			6	2	11	—	10	—	3	—	15	×	16	2	73	4
1887	21	5	23	1			13	1	1	—	19	4	—	—	12	×	6	—	89	17
1888	3	—	1	—			4	—	2	—	15	—	1	—	4	—	—	—	30	—
1889	36	—	82	2			svår epid.		—	—	18	—	—	—	32	—	4	1	172	3
1890	6	2	6	3			46	—	2	—	6	3	—	—	2	1	9	1	77	10

Upsala län.

Folkmängd 1865: 96,766; 1890: 121,091.

Tab. I, 10.

År.	Tierps p. d. (1868).		Elfkarleö d. (1873).		Löfsta d.		Dannemora d.		Upsala p. d.		Upsala st.		Tibble p. d.		Enköpings p. d.		Enköpings st.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861					14	—	14	—	spr.	×	spr.	12			?		—	—	40	12
1862					—	—	—	—	spr.	×	×				47	—	—	—	47	×
1863					—	—	—	—	spr.	×	spr.	×			11	—	6	1	17	1
1864					14	3	—	—	13	1	63	×			enst.	—	—	—	90	4
1865	4	1			21	5	—	—	18	4	115	13	×		—	—	5	—	159	22
1866	×				12	2	22	1	8	1	118	13	8	1	19	4	×		187	32
1867	—	—			55	12	3	1	126	13	7		6	—	57	3	×	1	247	37
1868	×				11	2	21	3	4	2	94	6	64	10	47	6	×	4	241	33
1869	×				27	4	32	2	97	3	×	6	18	2	12	2	6	1	192	18
1870	68	11			38	7	9	3	40	8	×		5	—	35	—	—	—	195	29
1871	5	3			13	3	1	—	4	—	35	×	7	2	25	—	6	—	96	8
1872	28	6			12	1	11	1	11	—	30	×	12	2	38	1	6	—	148	11
1873	16	2			27^{1}	4^{1}	1	—	7	2	77		21	2	12	1	13	—	174	11
1874	—	—	11	1	8	3	—	—	6	1	7^{4}	—	27	3	24	1	18	2	101	11
1875	22	1	25	1	13	1	9	2	5	1	23^{2}	2	40^{2} ?	4^{1}	44^{10}	1	23	—	204	13
1876	2	—	9	2	5		5	1	7	1	32	7	5	—	10	—	11	1	86	12
1877	7	5	2	—	5	1	17	2	8	1	9^{1}	5^{1}	3	1	14	—	6	1	71	16
1878	6	—	7	—	27	4	12	1	25	10	34	7	25	2	46	3	13	1	189	28
1879	8	1	10^{1}	1	6	—	1	—	12	7	99^{1}	9^{1}	11^{2}	—	11	2	—		158	20
1880	6	1	7	—	13	1	2	—	34	11	50	5	9	—	26	5	75	3	222	26
1881	5	3	2	—	24	—	1	—	6	2	16	5	4	2	23	9	18	—	99	21
1882	4	2	6		10		5		21	6	54	5	1		58	8	28	—	189	21
1883	41	3	4	—	14	1	1	—	5	—	34	3	2	—	33	6	2	1	136	14
1884	34	2	3	2	8	1			17	8	70	6	16	5	22	1	6	1	176	29
1885	48	8	3	—	1	—	—	—	35	6	49	10	4	—	4×	×	5	1	149	25
1886	13	6	109	3	33	8	—	—	16	2	105	6	6	2	12	2	9	1	303	30
1887	27	7	32	3	5	1	—	—	18	2	67	—	5	2	23	2	3	—	180	17
1888	7	—	6	—	1	—	—	—	19	2	79	9	7	3	19	2	2	—	140	16
1889	19	2	12	3	11	1	9	1	14	2	100	7	3	—	20	2	2	1	190	19
1890	7	2	14	2	—	—	—	—	14	2	75	5	2	1	15	2	1	—	128	14

Stockholms län.

Folkmängd 1865: 128,458; 1890: 152,715.

Tab. I. 11.

r.	Östhammars p. d. (1861) och st.		Norrtelje p. d.		Norrtelje st.		Österåkers d. (1874).		Sigtuna p. d. och st.		Stockholms p. d.		Vermdö d.		Drottningholms d. (1871).		Botkyrka d.		Södertelje d. och st.		Sotholms p. d. (1862).		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
51...	×		28	9	—	—			?		?		?				?		67	—			95	9
52...	enst.	—	29	6	4	2			spr.	×	6	1	—	—			13	2	spr.	×			52	11
53...	7	2	126	24	—	—			—	—	16^{26}	2^{3}	—	—			18	5	25	1	5	—	197	32
54...	9	—	140	13	4	1			×		9	1	1				×		11	1	—	—	174	16
55...	—	—	130	10	4	—			—	—	3	—	$—^{1?}$				×		10	—	5	—	152	10
56...	3	—	138	30	13	1	6	—	—	—	14	1	—	—			5	3	10	2	14	1	203	38
57...	12	1	100	32	3	—	19	3	16	2	14	2	2	1			9^{2}	1^{1}	10	—	22	3	207	45
58	26	3	88	11	2	—	10	1	—	—	3	—	1	—			13	2	53	4	19	1	215	22
59...	35	8	155	23	5	2	8	1	4	1	14	3	21	5			13	2	×		27	2	282	47
60...	136	26	89	8	6	2	6	—	11	4	9	—	×				10	1	spr.	×	24	4	291	45
61...	9	1	102	16	2	—	×		21	5	11^{1}	—	17	1			7	1	×	1	23	3	193	28
62...	17	4	165	14	12	2	1	—	18	2	5	—	—	—	24 ?	3	37	1	16	—	74	7	369	33
63...	41	4	221	25	14	1	×		42	7	9	—	×		7	1	20	1	23	—	42	6	419	45
64...	52	9	183	15	57^{2}	4^{1}	1	—	41	8	16^{11}	1^{3}	4	1	$—^{13}$	$—^{3}$	13	2	30	2	22	5	419	47
65...	45	10	169^{2}	20^{1}	10	1	27	6	6	2	5^{2}	—	13	4	2^{3}	$—^{1}$	8	1	68^{43}	4^{12}	39^{2}	3^{1}	392	51
66...	14	1	81	18	91	6	14	3	5	1	×	6	×		—	—	25	—	9^{3}	^{3}	23	2	268	37
67	9	3	52	11	20	4	17	1	16	2	×	9^{1}	1	× —	3	—	36	7!	72	5	14	1	249	43
68...	38	4	spr.	×	17	2	3	—	31	9!	×	5^{2}	17	2	—	—	12	—	25	2	31	1	179	25
69...	48	7	59	12	18	—	9	—	10	3	×	4	55	1	21	2	11	1	—	—	6	1	241	31
70...	33	—	103	10	24	2	32	2	17	3	75	14	9	—	10	1	6	—	40	3	2	—	346	35
71...	21	5	27	3	10	—	11	1	3	2	2	—	3	—	3	1	11	—	16	1	—	—	107	13
72...	29	4	101	3	55	5	6	1	8	1	48	21	2	1	3	1	4	—	23	—	—	—	279	37
73	28	6	120	4	19	1	2	—	11	4	×	8	16	2	2	1	2	—	64	4	—	—	272	30
74...	28	1	14	6	25	3	5	1	15	5	×	6	—	—	2	2	4	—	23	6	4	1	126	31
75...	28	3	30	6	26	2	11	1	13	6	27	6	3	—	3	—	2	1	13	3	2	—	158	28
76...	122	9	94	13	22	1	4	—	51	8	×	4	10	5	6	1	2	—	12	2	—	—	337	43
77...	11	—	36	8	9	—	3	—	2	—	×	4	—	—	4	1	4	—	5	—	—	—	78	13
78...	18	—	20	2	2	—	16	1	6	3	×	2	2	1	—	—	2	—	2	—	3	—	83	9
79...	3	—	37	4	4	—	3	2	5	1	35	7	7	1	1	—	—	—	18	2	2	—	115	17
80...	18	3	12	4	—	—	23	2	40	2	18	7	17	—	—	—	5	1	5	—	—	—	136	18

Stockholms stad.

Folkmängd: 1865: 133,361; 1890: 246,454.

Tab. I. 12.

År.	Constit. epid.		Fattige.		År.	Constit. epid.		Fattige.	
	Sj.	D.	Sj.	D.		Sj.	D.	Sj.	D.
1861			584	24	1876	420^{59}	74^{10}	170^{7}	7
1862			116	18	1877	621^{17}	78^{2}	115^{8}	8
1863			128	17	1878	497^{1}	61	130	8
1864	223^{8}	91	95	21	1879	524^{11}	64^{2}	156^{2}	7
1865	113^{4}	82	76	17	1880	453^{14}	62^{2}	108^{1}	9
1866	106^{2}	92	110^{6}	13^{3}	1881	392^{7}	40^{2}	70	5
1867	102^{1}	67	136	10	1882	705^{11}	66	135^{5}	8
1868	209^{6}	75	366	18	1883	556^{25}	42^{1}	121^{6}	4
1869	143	86	179	10	1884	566^{1}	48	93	5
1870	62 / 108	/ 166	240 / 442	23	1885	443^{9}	33^{1}	89^{2}	4
1871	48 / 151	/ 137	113 / 216	4 / 11	1886	452^{22}	40^{4}	107^{2}	7
1872	994 / 934	/ 255	417 / 525	/ 33	1887	443^{14}	38	90^{3}	5
1873	131 / 1,258	42 / 224	83 / 559	8 / 29	1888	271^{8}	34^{2}	59^{2}	—
1874	1,124 / 917	239 / 139	427 / 553	31 / 18	1889	455^{2}	23	79	1
1875	1,417 / 786	275 / 139	530 / 477	38 / 17	1890	467	43	111	3

Obs. Sjukdomsfallen äro upptagna under 2 olika rubriker: Constitutio epidemica och Fattige. Under den förra äro upptagna de af stadens läkare till Svenska läkaresällskapet uppgifna sjukdomsfallen samt dödsfallen i 1:e stadsläkarens årsberättelse. Under den senare äro de af fattig- sedan distriktsläkarne anmälda sjukdoms- och dödsfallen upptagna. Huruvida det senare slaget uppgifter, hvad sjukdomsfallen beträffar, till någon del ingå i de förstnämda, finnes aldrig angifvet. De äro derför här ställda jämsides.

Södermanlands län.

Folkmängd 1865: 133,900; 1890: 154,991.

Tab. I, 13.

	Nyköpings p. d.		Nyköpings st.		Stora Malms p. d.		Vingåkers p. d.		Malmköpings p. d.		Eskilstuna p. d.		Eskilstuna st.		Strengnäs' p. d. (1876).		Strengnäs' st.		Mariefreds st.		Daga p. d.		Trosa p. d. och st.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1...	63	5	—	—	126	2	37	7	67	13	56	9	19	1			15	—	enst.	—	64	7	23	6	470	50
2...	×		6	2	33	9	16	12	29	10	73	17	6	—			14	2	—	—	32	5	enst.	×	209	57
3...	144	36	11	6	51	6	17	5	36	6	85	18	11	2			12	3	13	—	24	4	8	×	412	86
4...	142	48	64	18	38^{12}	4^{5}	13	7	1^{6}	—^{6}	85	16	9	—			29	—	22	1	40	4	5	—	448	98
5...	143	28	66	11	79^{7}	7^{2}	13	7	—	—	97	13	46	6			21	1	×	1	13	4	14	1	493	79
6...	91	25	11	2	127^{8}	12^{1}	10	7	24	8	78	13	7	3			—	—	—	—	31	1	12	—	391	71
7...	128	27	19	5	101	11	57	16	×	14	51	8	12	—			7	—	10	—	10^{3}	×	85^{32}	9^{2}	494	90
8...	92	17	51	10	21	3	158	18	×	6	66	11	20×	10			9	—	16	1	2	—	53^{1}	1^{1}	494	77
9...	47	11	13	3	30	6	42	7	5^{7}	2^{4}	56	9	18	4			19	5	4	—	7	1	26	×	267	48
10...	89	25	12	1	14	—	36	11	15	7	35	7	14	1			19	3	2	—	8	1	28	1	273	57
11...	82	20	19	5	53	1	19	2	18	1	52	10	25	1			12	2	4	—	3	1	81	3	368	46
12...	77	12	17	3	13	1	24	9	10	1	108	17	145	13			6	1	6	1	11	1	28	—	445	59
13...	99	20	17	2	17	2	16	2	10	2	101	16	83	4			2	—	2	—	16	1	35	3	398	52
14...	96	19	—^{1}	—^{1}	32	5	×	5	22	3	114	21	73	10			8	1	2^{9}	—^{1}	2	—	37	2	391	66
15...	72	21	2	1	×		20^{1}	8^{1}	42	6	106	15	98^{56}	10^{11}			—	—	4^{8}	—^{1}	8^{1}	2	35^{1}	2^{1}	387	65
16...	47	9	4	2	6	2	×	4	10	1	45	11	52	5			1	1	—	—	3	—	4	—	176	35
17...	42	6	15	7	23	3	8	2	19	2	21	7	37^{3}	1^{2}	×		—	—	—	—	11	3	—	—	176	31
18...	50	12	15	5	24	2	13	6	13	2	10	3	23^{2}	4	×		1	1	—	—	13	2	11	2	173	39
19...	49	5	21	3	18	1	7	6	2×	2	spr.	×	51	9	×		—	—	—	—	12	—	—	—	160	26
20...	32	4	8	1	6	—	21	3	4	×	18	1	31^{2}	2	2	1	1	1	—	—	8	—	—	—	129	12
21...	28	3	19	5	27	4	8	2	4	2	25	1	38^{4}	1^{1}	6	1	—	—	—	—	13	—	—	—	162	18
22...	30	3	30	8	26	7	17	6	34	8	77	1	36	2	17	1	—	—	—	—	30×	2	8	—	288	37
23...	36	5	5	—	23	3	8	3	5	2	91	8	72	1	10	2	2	—	1	—	14	—	5	—	257	24
24...	22	2	13	2	spr.	6	3	—	—	—	29	2	47	1	—	—	1	—	3	1	—	—	17	2	141	16
25...	38	×	42	4	×		12	1	2	1	126	5	94^{3}	1^{1}	7	1	10	2	2	—	11	2	—	—	337	16
26...	120	×	35	9	×		2	1	—	—	45	3	49	1	9	1	10	3	—	—	6	—	—	—	267	17
27...	42	×	14	2	×		3	1	8	1	41	1	110	4	7	1	1	—	1	—	6	—	2	1	228	10
28...	65	2	12	3	2	2	—	—	—	—	15	1	20	—	4	—	—	—	—	—	1	—	2	1	117	9
29...	31	×	15	3	3	1	10	4	—	—	42	8	26	1	8	1	—	—	1	—	—	—	16	2	144	19
30...	17	3	31	4	1	—	5	2	5	2	11	1	18	3	3	—	—	—	7	2	—	—	2	1	97	18

Göteborgs län.

Folkmängd 1865: 232,181; 1890: 297,824.

Tab. I. 14.

År.	Göteborgs p. d.		Göteborgs st.		Fässbergs d. (1862).		Marstrands st.		Jörlanda p. d.		Orousts p. d.		Lysekils d. (1867).		Uddevalla p. d.		Uddevalla st.		Håby p. d.		Tannums p. d.		Strömstads st.		Kungelfs st.		Summa sjuke.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	
1861	26	—	120^{17}	25^{5}			3				$?^{52}$	$?^{2}$			50	10	24	3	58	5	×		6	6	8	—	339
1862	108	8	128	24	—	—	1	—			34	2			43	9	4	1	94	8	×		1	1	4	—	417
1863	p.ee.	21	152	24	19	1	—	—			45	2			138	13	11	—	72	4	3	1	4	1	15	2	480
1864	spr.	18	130^{5}	16^{2}	29	1	—	—			208	8			51	10	2	—	27	5	14	8	1	1	6	—	488
1865	×	10	216	33^{1}	74	3	13	—			350	27			138	12	118	4	36	2	17	2	9	—	4	—	985
1866	×	29	220	52	26	1	15	2			230	17			128	13	28	1	270	20	133	19	—	—	×		1,078
1867	39	1	265	50	29	—	—	—			202	19	$7^{30\ 3}$		[303	48]	11	—	524	20	456	31	—	—	4	—	1,840
1868	90	1	$566^{?}$ ×	92^{1} 20	226 8	16 ?	[enst.	]	[39 ×	3]	115 16 ×	9 2	117^{30} 7	—^{4} 2	[549	47]	30	1	199	4	×		—35?	—11	—	—	1,931
1869	[132	9]	[1624 2699	85, 193	81 102	4 12	[28	3]	583	105	218	19	35 3	—	[145	25]	51	6	248	6	125	7	[16 10	2] 4	7 2	1 1	3,293 3,816
1870	[84	8]	557 76	69 7	37	1	×		(349	71)	[133 12—	12] 4	4 ?	— +	[116	13]	[124	9]	216	16	(124	7)	7	—	20	1	1,821
1871	44	5	181	22	17	—	—	—	107	28	355 12—	28 4	43	41	312	41]	(107	11	108	6	201	12	13^{5}	—	5	—	1,493
1872	48	6	132^{466}	14	83^{10}	6^{1}	2	—	33	9	×		49	4	$53^{enst.}$	5	6	—	100	3	63	4)	8	2	1	—	578
1873	120	7	85^{34}	14^{9}	62	3	2	—	13	4	6	2	37	4	55^{2}	5	30	2	82	7	12	2	—	—	1		505
1874	72	4	93^{58} 119	21^{13} 26	15 1	1 1	—	—	3		7 42	2 ?	17 1	1	65^{78} 11	5^{7} 2	22	2	66	1	84	7	—	—	3	—	447
1875	7 ×	—	117	18	18	1	1	1	29	7	48	3	43	3	58	9	8	—	82	4	37	5	3	—	1	—	452
1876	7^{2}	—	71^{38}	22^{13}	6	—	—	—	41	9	68	1	33	3	49^{10}	5^{2}	3	1	48	5	27	1	—	—	—	—	321
1877	25	7	91^{30}	10^{5}	—	—	1	1	22	3	31	5	47	2	65	8	6	1	45	2	40	5	—	—	—	—	352
1878	13	—	153^{7}	19^{2}	—	—	—	—	14	1	117	9	102	2	132	12	17	1	123	5	37	1	3	—	—	—	674
1879	54	3	62^{5}	19^{4}	1	—	1	1	16	—	53	2	47	1	108	12	9	—	75	4	26	9	5	—	2	—	429
1880	7	2	119^{1}	21^{1}	41	2	—	—	23	2	—	—	42	8	76	10	9	1	23	2	35	4	2	1	1	—	347
1881	28	4	121^{3}	18	13	3	—	—	42	3	42	2	11	5	86	10	48	2	51	1	×	4	6	1	4	—	413
1882	122	17	137^{6}	22^{1}	×		1	—	82	7	15	2	64	3	93^{17}	7^{5}	36	1	70	3	37	2	7	—	5	1	616
1883	20^{14}	1	129^{19}	16^{1}	×		—	—	36	1	2	1	—	—	36	2	—	—	37	3	18	6	4	—	3	—	269
1884	253^{26}	22	141^{10}	20	49	6	—	—	28	1	15	1	4	—	30	2	13	1	33	1	35	4	1	—	1	—	590
1885	55	10	188	18	20	3	1	—	24	1	32	1	18	1	29	5	1	—	2 ×	1	30	4	4	—	1	—	394
1886	41	2	179	18	4	2	—	—	36	2	37	1	21	×	24	1	3	—	11	—	33	7	—	—	1	—	390
1887	62	8	285	22	1	—	1	—	36	7	39	3	24	×	29	1	4	2	6	2	19	1	16	3	—	—	522
1888	41	9	107	10	3	—	3	—	31	1	49	—	3	—	18	1	2	1	9	2	16	—	4	—	—	—	286
1889	64	10	199	10	53	7	—	—	53	5	68	2	5	—	39	3	8	—	156	16	57	—	9	—	1	—	712
1890	16	8	148	8	8		—	—	30	4	33	2	19	—	12	—	13	2	31	2	55	2	1	—	—	—	366

Skaraborgs län.

Folkmängd 1865: 236,775; 1890: 247,074.

Tab. I, 15.

	Lidköpings p. d.		Lidköpings st.		Mariestads p. d.		Mariestads st.		Skara st.		Hofva p. d.		Hjo p. d.		Sköfde st.		Falköpings p. d.		Falköpings st.		Naums p. d.		Hjo st.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1.	21	11	—	—	11	—	—	—	—	—	—	—	38	4	—	—	—	—	—	—	9	2	10	1	89	18
2...	117	26	3	—	—	—	—	—	4	2	3	1	79	15	2	—	allm.	9	×		52	6	6	1	266	60
3..	76	19	7	—	7	1	6	1	—	—	3	—	14	2	13	—	spr.	2	—	—	17	1	5	1	143	27
4...	enst.	—	5	1	16	2	7	2	—	—	1	—	11	1	18	—	20	4	—	—	27	2	—	—	105	12
5...	spr.	—	5	—	4	—	13	3	—	—	69	17	23	4	—	—	13	8	—	—	—	—	1	1	128	33
6...	×		10	3	—	—	21	3	6	2	39	13!	23	5	17	1	63	14	7	1	4	—	14	5	204	47
7...	67	11	17	2	—	—	5	1	—	—	3	—	57	15	11	1	44	11	—	—	×		11	3	215	44
8...	123	11	18	—	41	8	1	1	45	7	11	1	86	9	13	2	29	7	6	2	77^{3}	7	36	9	486	64
9...	31	4	13	2	20	2	36	2	×	2	13	6	32	2	7	—	107	14	23	7	82^{16}	3	16	8	380	52
10...	×		15	—	48	7	19	3	×		12	2	29	5	×		38	6	2	—	29^{1}	5	5	1	197	29
11...	69	8	23	4	38	3	38	4	×		35	2	11	—	1	—	23	4	7	1	6^{2}	—	2	1	253	27
12...	29	4	5	1	12	2	3	—	25	5	—	—	45	2	11	—	54	5	36	6	22^{8}	4^{2}	15	2	257	31
13...	10	2	4	4	19	—	3	—	—	—	1	—	50	6	45	1	28	3	11	2	13	1	12	2	193	24
14...	33	1	1	1	69	6	7^{1}	2^{1}	—	—	15^{1}	1	70	6	141	15	21	3	31	9	21^{2}	1	9	2	419	47
15...	27	2	3	1	—	—	7	2	28	4	63	7	31	2	13	1	31	3	×		14^{2}	—	6	2	223	24
16...	15	7	1	1	7	2	—	—	8	3	11	1	56	2	18	2	10	2	5	2	2	1	14	1	147	24
17...	63	6	4	1	p.c.	×	6	1	×		—	—	12	2	4	2	5	1	8	5	18	3	9	1	129	22
18...	36^{7}	6^{1}	3	2	30	6	66	9	46	7	3	1	200^{5}	10^{2}	13	—	79	18	36	4	41	9	10	—	563	72
19...	7	—	—	—	1	—	30	6	16	1	3	—	107^{8}	11^{2}	17^{1}	1^{1}	14	3	2	1	56	7	—	—	253	29
20...	10	2	5	3	6^{7}	2^{2}	7	1	8	2	5	1	129	7	13	3	5	—	22	3	31^{1}	7^{1}	—	—	241	31
21...	71	10	—	—	33	5	4	—	22	4	22	2	262	21	11	4	26	—	36	3	42^{1}	5	—	—	529	54
22...	37	8	15	7	39	4	6	1	31	1	11	2	100	10	×		15	2	8	1	83	9	6	—	351	45
23...	33	2	—	—	27	2	4	2	14	3	6	5	167	11	3	—	32	4	3	—	91^{1}	7	3	—	383	36
24...	2	—	1	—	62	1	2	—	10	3	12	1	248	9	×		30	3	—	—	37	6	1	—	405	23
25...	3	—	—	—	30	2	8	—	10	1	18	2	193	12	×		16	2	7	—	54	4	—	—	339	23
26...	3	1	—	—	42	3	4	—	7	1	8	—	183	11	×		122	8	24	—	84	5	—	—	477	29
27...	10	4	—	—	29	3	4	1	5	—	16	2	102	8	×		80	15	3	1	41	4	—	—	290	38
28...	10	2	—	—	16	1	3	1	9	—	14	1	35	3	×		24	24	1	—	202	10	—	—	214	22
29...	22	—	5	—	6	—	2	—	117	16	18	1	19	2	×		60	11	11	—	379	23	—	—	639	53
30...	—	—	—	—	3	—	1	—	5	1	26	3	14	1	15		14	1	3	1	44	—	—	—	125	7

Elfsborgs län.

Folkmängd 1865: 279,159; 1890: 275,780.

Tab. I, 16.

År.	Norra Dalslands p. d.		Åmåls st.		Gunnarsnäs' p. d. (1865).		Venersborgs p. d.		Venersborgs st.		Trollhättans d.		Alingsås' p. d.		Alingsås' st.	
	Sj.	D.	Sj.	D	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.
1861	32	3	4	—			127	19	8	4	2	—	39	5	24	3
1862	37	2	28	2			78	20	3	1	13	—	35	6	3	—
1863	spr.	×	1	—			27	1	10	2	—	—	15	1	15	1
1864	36	10	—	—			21	5	14	—	4	3	?		3	1
1865	11	1	1	—	3	× 1	38	2	28	6	—	—	203	28	spr.	2
1866	48	5	8	1	30	9	allm.	×	63	20!	16	2	p.ee.	54	36	—
1867	243	62	×		18^{21}	$—^{6}$	37	13	12	1	168	9	76	16	17	2
1868	80	9	59^{2}	13^{2}	×		340	45	12	—	93	3	p.ee.	15	59	8
1869	p.e.	—	17	4	×		[649	83]	25	—	38	3	167	24	4	—
1870	39	7	5	3	×		[226	17]	×		70	2	[110	11]	$—^{10}$	$—^{2}$
1871	15	3	—	—	34	8	28	—	28	3	104^{enst}	7	$—^{249}$	$—^{28}$	14	—
1872	40^{3}	3^{1}	—	—	70	5	90	4	47	3	56	—	20	3	—	—
1873	10	—	1	—	—	—	58	4	21	1	85	3	[86	17]	3	—
1874	66	7	14	1	8^{14}	2^{2}	67	3	38	3	97	3	37	3	46	9!
1875	[56	7]	19	3	5^{3}	$—^{2}$	44	3	33	1	194	2	26^{1}	4	9	—
1876	23	2	45	10	3	1	40	3	36	3	99	1!	29	3	6	1
1877	40	5	49	4	30	—	94	8	47	—	103	2	22	6	13	1
1878	76	8	153	21	53	3	160	10	220	9	82	1	51	7	5	1
1879	31	6	11	—	13	—	26	3	11	—	14^{1}	1^{1}	26	4	2	—
1880	16	1	9	1	3	—	59	2	5	2	4	—	15	—	2	—
1881	23	6	10	—	8	+ 6	54	3	12	—	12	1	16	—	6	—
1882	32	6	3	—	32	6	56	1	14	—	2	× 1	35	—	2	—
1883	2	—	4	—	12	4	47	1	4	—	5	—	56	4	2	—
1884	21	9	20	3	×		58	—	7	—	13	—	33	2	2	—
1885	23	4	12	2	23	4	8	1	12	—	9	—	13	2	4	—
1886	2	1	1	—	3	1	3	?	6	1	112	5	21	×	2	—
1887	5	1	—	—	13	—	5	3	5	1	2	1	21	×	1	—
1888	5	—	—	—	1	—	20	2	4	—	3	—	10	×	4	—
1889	13	1	—	—	3	—	79	5	5	—	77	5	49	1	2	1
1890	×	6	3	—	—	—	26	1	2	—	15	3	—	—	—	—

Elfsborgs län.

Folkmängd 1865: 279,153; 1890: 275,780.

Tab. I, 16. (Forts.)

År.	Borås' p. d.		Borås' st.		Ulricehamns p. d.		Ulricehamns st.		Svenljunga p. d.		Marks p. d. (1862).		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861	9	1	—	—	4	—	3	—	10	1			262	36
1862	15	2	10	—	88	8	×		11	1			302	40
1863	8	1	3	—	14	4	—	—	5	—	6 ×	5	104	16
1864	15	1	4	2	7	—	1	—	spr.	—	—[15]	—[3]	105	22
1865	49	4	6	3	14	—	1	—	spr.	—	—[15?]	—[13]	354	47
1866	35	4	10	5!	112	22	—	—	×		66[2]	23	424	145
1867	36	7	19	5	2	—	—	—	×		155	27	783	142
1868	60	3	16	3	47	4	1	—	24	5	86	48	877	156
1869	×		14	3	19	—	×		47	8	[204	109]	(1,159	235)
1870	70	17	3	—	60	9	×		21	5	[231	73]	(835	145)
1871	90	20	—	—	34	—	—	—	14	1	16[99]	28	377	42
1872	68	8	6	1	×		×		7	2	(49	5)	453	34
1873	60	5	2	1	25 ×	4	3	—	3	1	[34	2]	391	38
1874	×		×		10 ×	2	3	—	1 ×	—	3[27]	1[2]	390	33
1875	×		75	13	×		—	—	53	3	10[152]	1[39]	524	27
1876	× ×	4[2]	26	5	22	4	—	—	×		40[5]	6	369	43
1877	39	6	16	6	3	1	—	—	×		1[1]	—	457	39
1878	65	4	56	9	62	5	—	—	12	2	34	6	1.029	86
1879	76	5	44	7	43	8	—	—	53	7	×		350	41
1880	41	3	49	4	40	3	—	—	35	6	26	3	304	25
1881	27	1	10	—	6	1	—	—	22	1	20	5	226	24
1882	52	1	22	2	14	2	—	—	50	4	51	3	365	26
1883	21	4	8	—	36	9	1	—	23	3	32	5	253	30
1884	8	1	7	1	65	4	—	—	6	2	24	6	264	28
1885	—	—	5	1	38	4	5	—	2	—	1 ×	—	155	18
1886	9	—	17	—	28	7	2	1	3	—	6	1	215	16
1887	5	1	6	—	34	9	—	—	9	3	7	3	113	22
1888	7	2	3	1	17	4	—	—	4	—	10	—	88	9
1889	7	2	9	1	62	8	1	—	18	5	29	—	354	29
1890	13	4	8	2	15	—	—	—	—	—	10	2	92	9

Östergötlands län.

Folkmängd: 1865: 253,148; 1890: 266,619.

Tab. I, 17.

År.	Tjellmo p. d. (1867).		Reijmyre d. (1860).		Finspongs d.		Norrköpings st.		Söderköpings p. d.		Söderköpings st.		Valdemarsviks d.		Åtvidabergs d.		Kisa p. d.	
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.
1861			—	—	×		297	4	—	—	—	—	×		—	—	17	5
1862			1	—	×		160	6	17	—	10	—	×		27	2	17	2
1863			4	—	—	—	138	21	9	—	13	—	×		9	3	13	—
1864			3	—	l. c.	—	16	7	29	1	21	1	×		26	5	4	—
1865			10	—	?		23	5	17	1	3	11	1	—	5	—	29	1
1866			6	—	—	—	56	11	18	1	19	1	20[1?]	1	6	—	66	4
1867			4	—	—[6]	—	8	1	6	×	2	—	7	—	9	1	17	5
1868	9	1	13	2	—	—	61	11	24	4	9	—	29	2	—	—	14	2
1869	65	7	12	3	—	—	18	3	13	6	1	—	29	2	—	—	14	2
1870	11	—	40	6	—	—	7	1	5	—	4	1	35	1	2	—	17	2
1871	18	1	15	—	9	—	51	9	5	1	19	1	17	2	—	—	10	2
1872	21	1	23	1	150	18	137	20	69	1	71	5	25	1	1	—	45	6
1873	87	7	16	2	—	—	19	1	8	—	70	2	64	2	×		25	3
1874	34	2	—	—	—	—	11[1?]	1[1]	17	—	106	11	24	—	5	—	4	1
1875	17[12]	2[1]	—	—	11	—	46	15	44	3	131	12	58	4	—[1]	—	1	—
1876	×		6	—	80	2	6	—	2	—	7	—	27	1	27	4	9	1
1877	6	1	2	—	12	1	5	—	8	—	13	—	11	1	31	8	96	11
1878	5	1	2	—	61	6	25	5	2	—	18	2	13	—	22	1	116	22
1879	3	—	17	1	71	5	13	1	6	8	1	—	23	—	66	5	51	2
1880	3	1	—	—	115	16	18	3	—	—	3	—	26	3	×	1	36	3
1881	—	—	—	—	26	2	10	2	19	4	4	—	18	—	6	—	20	2
1882	18	2	—	—	9	—	12	2	43	5	1	—	3×	1	5	1	28	2
1883	1×	—	7	2	9	1	15	1	33	2	29	2	6	—	3	1	31	—
1884	—	—	12	—	29	3	12	1	12	1	5	2	3	—	26	1	18	1
1885	5	—	2	—	25	4	2	—	44	—	7	1	9	—	12	—	—	—
1886	—	—	1	—	21	1	9	2	38	11	12	—	15	×	8	3	9	1
1887	—	—	10	1	11	—	6	—	34	1	5	1	6	1	6	2	14	4
1888	—	—	—	—	2	—	5	—	3	—	1	—	20	1	13	5	—	—
1889	—	—	14	1	×		12×	7	9	6	5	1	4	—	6	—	7	3
1890	—	—	3	—	×		61	12	8	4	3	—	5	—	3	—	—	—

Östergötlands län.

Folkmängd: 1865: 253,148; 1890: 266,619.

Tab. I, 17. (Forts.)

Å r.	Boxholms p. d. (1861).		Skeninge st.		Ödeshögs p. d. (1862).		Vadstena st.		Motala d. o. st.		Linköpings p. d.		Linköpings st.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861			30	2			—	—	—	—	spr.		spr.	—	344	11
1862	13	8	5	1			—	—	—	—	9	2	11	3	109	18
1863	22	7	12	×	spr	—	spr	—	—	—	spr.	8	5	1	233	40
1864	20	12	2	—	—	—	1	—	4	1	spr.	9	24	5	159	41
1865	21	6	1	1	—	—	—	—	60	3	50	3	6	1	226	22
1866	34	8	3	1	—	—	ep.	6	61	9	150	24	5	1	450	67
1867	18	7	4	—	×		ep.	2	202	24	100	12	×	7	386	59
1868	29	1	—	—	2	1	—	—	129	16	100	15	18	4	495	69
1869	53	18	19	3	—	—	2	—	50	6	200	2	26	2	502	56
1870	23	—	1	—	6	1	×		30	—	41^{51}	7^{5}	×		222	19
1871	6	1	—	—	19	2	1	—	6	—	100	10	33	4	311	33
1872	—	—	4	2	12	1	2	2	63	1	80	11	78	9	781	79
1873	—	—	—	—	—	—	6	2	30	3	160	21	81	2	566	25
1874	—	—	2	—	4	—	12	7	16	1	$\times^{1}$	13^{1}	23	1	255	36
1875	—	—	×		5	—	13	2	30	3	29	4	14	3	399	48
1876	$3^{1?}$	1	1	1	—	—	11	2	171	23	15	2	23	2	388	39
1877	2	—	3	1	8	—	1	1	19	1	16	1	8	3	241	29
1878	10	2	—	—	4	—	23	1	23	3	102	14	41^{4}	8^{1}	467	65
1879	10	2	2	1	7	—	6	2	11	1	34	9	5	2	328	39
1880	18	2	1	1	3	1	16	3	7	—	7	2	5	3	259	39
1881	5	—	1	—	1	—	15	2	12	—	24	6	13	7	174	25
1882	7+	1	—	—	10	3	4	—	36	5	113	13	61	12	350	47
1883	10	4	5	1	1	—	1	1	11	1	43	12	69	9	274	27
1884	—	—	2	—	12	1	—	—	13+	—	78	8	85	7	307	25
1885	—	—	—	—	1	—	3	—	5	1	6	2	4	2	125	11
1886	34	—	4	1	11	3	118	14	15	—	7	—	—	—	302	36
1887	9	3	2	1	6	2	36	1	8	1	67	5	43	2	263	25
1888	28	2	—	—	2	× 2	30	3	1	—	10	1	17	5	132	19
1889	36	4	2	—	7	—	4	—	8	—	20	2	77	12	211	26
1890	30	1	—	—	72	5	1	—	3	2	21	1	56	7	266	32

Kalmar län.

Folkmängd: 1865: 233,165; 1890: 232,847.

Tab. I. 18.

År.	Söderåkra p. d. (1864).		Kalmar p. d.		Kalmar st.		Stranda d.		Oskarshamns p. d.		Oskarshamns st.		Högsby p. d.	
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.
1861			5	—	9	1	—	—	?		?		×	
1862			41	1	5	—	—	—	12	1	12	—	×	
1863			44	5	16	1	—	—	14	2	—	—	3	1
1864	—	—	62	10	33	7	—[9]	—[2]	16	1	11	4	3	1
1865	12	—	19	1	30	4	21	4	52	8	×		7	2
1866	61	6	58	2	37	4	8	4	65	6	×	2	15	1
1867	29	1	—	—	3	1	5	1	3	1	—	—	12	—
1868	69	4	58	11	6	—	15	2	28	—	—	1	55	5
1869	(234	30)	157	82	57	5	22×	3	71	6	—	—	209 ?	14
1870	(471	46)	63	29	26	9	—[77]	—[5]	(58	31)	*allm.*	—	203 ?	15
1871	[333	33]	79	+40	19	5	—[28]	—[5]	2	—	47 ?	4	65	—
1872	[146	15]	44	14	29	5	11	2	—	—	31	3	27	—
1873	80	11	64	12	15	3	16	3	—	—	11	2	35	—
1874	28	1	×		10	3	—	—	—	—	6	—	11	1
1875	52	13	72	1	10	—	33	7	3	1	9	2	10	—
1876	56	10	81	4	8	—	18	1	13	2	40[3]	5[1]	23	1
1877	69	7	18	3	4	—	26	4	p.ce.	×	152[2]	12[1]	19	6
1878	13	2	34	2	5	1	5×	1	54	5	74	7	29	4
1879	3×	—	14	—	17	1	4	—	7	1	14	2	8	—
1880	66	14	61	9	274	15	—×	—	3	—	54	4	3	—
1881	37	3	27	5	8	1	—	—	10	1	11	1	32	5
1882	51	8	31	1	27	3	9	—	5	—	13	2	5	—
1883	23	×	41	8	11	3	19	4	18	1	41	3	17	—
1884	35	11	177	40	110	9	9	—	6	3	20	1	6	—
1885	24	×	80	25	52	7	84	12	×	3	21	5	8	—
1886	2	×	73	17	77	4	13	2	—	—	9	1	26	2
1887	3	—	67	11	12	1	10	2	—	—	—	—	—	—
1888	3	1	53	12	7	1	1	1	—	—	2	—	8	2
1889	14	2	53	14	30	5	3	2	1	1	6	—	16	1
1890	14	1	41	4	9	1	1	—	2	2	3	1	×	

Kalmar län.

Folkmängd: 1865: 233,165; 1890: 232,847.

Tab. I, 18. (Forts.)

År.	Målilla p. d. (1868).		Vimmerby p. d. o st.		Vesterviks st.		Tjusts p. d.		Ölands norra p. d.		Ölands södra p. d.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861			—	—	—	—	—	—	10	1	5	—	29	2
1862			17	—	85	4	—	—	—	—	2	—	174	6
1863			—	—	65	1	8	2	—	—	2	—	152	12
1864			23	4	—	—	11	9	13	1	—	—	172	37
1865			spr.	1	5	1	31	5	—	—	—	—	178	26
1866			37	7	—	—	29	9	12	1	6[28]	2	330	42
1867			24	5	8	—	24	6	—	—	7	1	116	16
1868			213	7	122	4	80	3	195	34	40	13	881	83
1869	54	× 6	174	15	89	10	39	23	157	29	39	14	(1,248	231)
1870	25	? 4	285	25	77	8	206	34	211	27	218	24	(1,843	252)
1871	6	1	84	6	22	2	48	15	74	11	8	—	787	117
1872	15	1	39	—	39	6	102	19	—	—	6	—	489	65
1873	18	2	45	4	4	3	138	26	18	1	2	—	446	67
1874	31[1]	—1	39	—	15	1	32	2	6	3	17	2	195	14
1875	25	2	3	× 1	8	—	162	14	26	2	33	1	446	44
1876	45[1]	3	8	1	11	3	165	17	12	4	31	7	511	48
1877		×	16	+ 15	7	2	164	37	12	6	8	1	495	93
1878	6	3	49	2	22	4	357	39	19	1	7	1	674	42
1879	25	× 2	6	1	10	1	137	31	17	6	6	1	268	46
1880	12	—	13	×	5	—	111	6	57	11	6	1	665	60
1881	11	2	17	2	14	1	116[1]	13	41	9	6	—	330	43
1882	23	2	9	—	13	—	69	3	43	8	73	2	371	29
1883	13	1	12	1	14	—	18	1	10	1	71	7	308	30
1884	19	1	14	3	11	1	94	20	17	2	21	2	539	93
1885	24	3	7	2	6	1	47	4	20	1	10	—	386	63
1886	20	3	19	4	9	5	141	12	15	3	6	×	410	53
1887	10	1	7	2	14	1	15	× 7	9	1	5	×	152	26
1888	59	5	21	4	8	2	3	1	21	—	11	—	197	29
1889	17	2	33	2	10	1	24	6	7	3	72	×	286	39
1890	11	2	10	1	6	2		×	8	4	37	—	142	18

Jönköpings län.

Folkmängd 1865: 183,851; 1890: 193,704.

Tab. I, 19.

År.	Jönköpings p. d.		Jönköpings st.		Grenna st.		Eksjö p. d.		Eksjö st.		Hvetlanda p. d.		Vrigstads p. d.		Vernamo p. d.		Gislaveds p. d. (1862).		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861	19	1	spr.	×			spr.	13	26	5	6	2	6	2	—	—			70	23
1862	27	6	45?	7			spr.	3	15	4	13	—	26	2	3	1			123	23
1863	9	1	25	3	—	—	spr.	5	3	1	40	×	×		12	2	×		94	12
1864	28	2	19	1	—	—	spr.	9	7	1	4	—	52	8	23	—	—	—	142	21
1865	spr.	×	60	10	enst.	1	5	—	14	3	—	—	spr.	×	19	3	16	1	115	18
1866	p.ee.	×	68	10	22	4	spr.	14	6	—	54 + 28		224	27	59	4	spr.	×	447	87
1867	34	9	13	—	—	—	3	—	21	1	×		p.ee.	21	25	3	31	3	148	37
1868	112	22	22	5	2	1	14	2	30	3	100	14	45	×	65	3	20	1	410	51
1869	17	4	26	2	—	—	59	10	18	2	49	5	37	5	26	1	28	3	260	32
1870	—	—	8	—	—	—	×	6	12	—	20	1	18	×	6	1	51	3	121	11
1871	—	—	—	—	—	—	×	13	8	1	8	—	24	11	—	—	20	2	73	37
1872	—	—	4	1	—	—	×	7	15	2	—	—	15	9	57	4	13	3	107	25
1873	15	1	4	1	13	4	×	12	17	2	5	1	43	14	42	6	9	—	160	41
1874	7	—	35	3	6	2	1	—	20	—	9	2	16	15	13	4	19	—	126	26
1875	1	1	65	6	7	—	6	1	12	2	4	1	13	10	12	2	9	—	129	23
1876	1	1	64	6	—	—	5	1	—	—	16	—	26	6	26[1]	3	4	—	142	17
1877	—	—	71	3	—	—	18	6	13	5	4	—	13	3	8	—	10	—	137	17
1878	7	—	449	60	—	—	5	—	16	7	10	3	8	1	15	1	4	—	514	72
1879	5	—	65	10	—	—	10	—	×		19	2	8	6	13	—	13	—	133	18
1880	×	8	37	7	7	1	4	—	1	—	8	1	16	6	1	—	34	1	116	24
1881	3	—	31	4	4	3	—	—	2	—	1	—	28	1	—	—	22	2	91	10
1882	×	2	54	5	—	—	6	3	—	—	7	1	7	—	6	2	62	8	144	21
1883	—	—	90	9	—	—	9	1	10	—	5	—	13	—	43	5	11	—	181	15
1884	13	1	153	14	—	—	16	×	5	—	5	—	12	1	7	—	11	2	222	18
1885	27	2	49	6	—	—	10	×	4	—	1	—	×		20	2	6	—	117	10
1886	—	—	54	5	—	—	11	—	7	1	33	5	6	—	8	—	18	2	137	13
1887	spr.	×	48	2	1	—	14	1	4	—	3	—	16	—	—	—	39	1	135	4
1888	4	2	35	7	1	—	12	1	enst.	×	3	—	16	1	8	—	13	—	92	11
1889	7	1	66	5	—	—	42	2+	8	—	15	2	13	1	80	7	23	—	254	18
1890	5	3	30	—	5	—	34	1	1	—	6	—	10	1	41	3	8	1	140	9

Kronobergs län.

Folkmängd 1865: 162,553; 1890: 160,835.

Tab. I. 20.

År.	Vexiö p. d.		Vexiö st.		Ekeberga p. d.		Tingsås p. d. (1864).		Ljungby p. d.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861	26	6			4	3			121	38	151	47
1862	17	2			9	2			13	—	29	4
1863	23	—			5	1			10	2	38	3
1864	23	—			9	1			22	3	54	4
1865	44	5			—	—	35	×	50	10	129	15
1866	71	15			18	3	13	—	77	21	179	36
1867	×	25			33	8	41	×	32	5	131	38
1868	301	62	×	7^{1}	186	32	ep.	×	81	15	(575	116
1869	382	124	×	18	115	19	296	×	170	18	(981	179)
1870	55	24	×		57	11	34	×	135	15	281	50
1871	×		12	4	16	2	11	×	76^{4}	12	115	18
1872	107	26	10	5	116	16	48	×	36	3	317	50
1873	67	4	6	1	55	6	53	×	35	5	216	15
1874	84	5	26	—	29	5	51^{4}	×	1	—	191	10
1875	42	—	13	2	28	2	41^{9}	×	43^{1}	4	147	8
1876	59	8	12	1	26	8	124	20	17	1	238	38
1877	109	27	81	9	22	2	114	19	32	7	358	64
1878	94	3	15	—	10	4	110	11	63	8	292	26
1879	enst.	×	28	×	5	3	52	13	41	11	126	27
1880	43	3	2	2	41	2	38	7	43	6	167	20
1881	34	3	15	4	26	2	16	4	32	10	123	23
1882	124	14	13	3	21	7	7	—	92^{1}	11^{1}	257	35
1883	35	× ×	85	15	15	1	11	4	56	6	202	26
1884	95	10	8	2	54	4	×	3	62	13	222	32
1885	87	4	15	1	24	—	64	17	39	5	229	27
1886	84	17	34	2	22	1	12	×	33	2	185	22
1887	59	5	35	4	6	—	106	18	27	2	233	29
1888	53	4	31	1	11	3	65	11	19^{10}	$—^{1}$	179	19
1889	119^{4}	7^{1}	27	2	14	—	15	4	56^{2}	4	231	17
1890	62	5	6	2	13	2	30	3	77	5	188	17

Hallands län.

Folkmängd 1865: 126,060; 1890: 136,106.

Tab. I. 21.

År.	Laholms st.		Halmstads p. d.		Halmstads st.		Falkenbergs p. d. (1862).		Falkenbergs st.		Varbergs st.		Kungsbacka p. d.		Kungsbacka st.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861	2	—	33	3	15	2					—	—	19	3			69	8
1862	3	—	3	—	16	3			1	1	4[1]	1	28	1			65	6
1863	15	—	—	—	13	2	11	3	—	—	2	—	10	1			51	6
1864	1[2]	—[2]	—	—	11	1	×		2	1	3	—	3	2			21	4
1865	15	—	l. ee.	×	15	2	—	—	11	2	×	1	41	3			83	8
1866	9	3	8	—	11	1	—	—	—	—	2	2	12	1			32	7
1867	—	—	ep.	×	20	—	43	8	14	—	7	2	19	5			103	15
1868	10	4	p. ee.	×	94	5	100	17	—	—	17	5	22	2	×	1	243	33
1869	1	—	p. ee.	×	148	18	131	14	11	1	36	6	62	2	1	—	390	41
1870	8	3	(103	8)	243	31	(103	13)	5	3	17	2	6	—	—	—	(485	60)
1871	2	1	allm.	×	34	5	26	2	14	4	24	—	—	—	—	—	106	12
1872	6	3	p. ee.	×	17	2	14		5	—	33	—	44[10]	4[2]	6	—	149	9
1873	4	—	p. ee.	×	22	2	21	1	9	1	49	8	56	6	—	—	161	18
1874	3	—	11	—	26	2	19	1	5	—	6	1	2	—	—	—	72	4
1875	3	1	16	5	54	1	×		×		24	6	14[8]	2[1]	—	—	111	15
1876	—	—	26	× 16	11	—	×		×		—	—	28	2	5	—	70	18
1877	—	—	×[9]	5[3]	20	—	4	—	×		—	—	124	6	1	—	149	11
1878	1	1	38	5	3	—	8	—	×		1	—	36	3	—	—	87	9
1879	12	—	×	13	—	—	4	3	3	—	2	2	18	2	1	—	53	20
1880	7	—	13	9	3	—	21	2	6	—	14	2	22	1	—	—	86	14
1881	4	—	55	13	10	—	51	6		×	6	3	17	2	4	—	147	24
1882	5	1	34	5	—	—	39	4	1	—	51	10	21	2	—	—	151	22
1883	2	—	5	+ 7	16	1	24	1	×	1	35	4	44	2	—	—	129	16
1884	11	1	3	3	3	1	63	10	1	1	30	6	40	4	2	1	153	26
1885	4	2	1	—	2	—	73	11	—	—	27	2	18	—	—	—	125	15
1886	7	1	23	1	3	—	24	—	—	—	1	—	17	1	—	—	75	3
1887	1	—	19	2	8	1	25	4	—	—	2	1	24	4	—	—	79	12
1888	4	—	21	2	7	—	23	3	—	—	3	2	22	3	—	—	80	10
1889	4	—	17	1	11	3	31	×	1	—	26	1	53	3	14	1	157	9
1890	—	—	25	—	1	—	25	1	1	—	3	2	34	5	8	1	97	9

Kristianstads län.

Folkmängd: 1865: 222,235; 1890: 221,691.

Tab. I, 22.

År.	Simrishamns p. d. o. st.		Brösarps p. d.		Kristianstads p. d.		Kristianstads st.		Broby p. d.		Hesslehólms p. d. (1862).		Engelholms p. d. o. st.		Klippans d. (1862).		Båstads d. (1883).		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861	34	5	spr.	×	2	—	—	—	19	4			×	25					80	30
1862	18	2	p.e.	—	2	1	—	—	81	18			spr.	15					116	36
1863	24	2	21	4	2	1	2	—	3	2	×		31	24	6	—			89	33
1864	19	3	71	17	6	3	4	2	spr.	2	33	11	p.e.e.	17	5	—			157	55
1865	53	9	63	16	137	13	121	8	×		68	7	38	25	5	—			485	78
1866	40	7	85	22	89	15	6	2	23	2	92	+32	p.e.e.	73	100	7+			508	160
1867	22	2	81	18	14	1	—	—	17	5	63	5	97	+51	20	5			314	87
1868	96	12	123	24	56	6	77	6	121	17	44	9	107	70	52	9			676	153
1869	54	7	102	18	53	5	39	2	40	6	15	—	33	23	13	5			349	66
1870	37	4	1	×—	13	—	66	6	64	9	14	2	×	30	29	1			259	52
1871	15	2	—	—	24	1	7	4	12	—	12	2	(83	29)	10	1			163	39
1872	77	13	5	2	5	—	—	—	69	13	34	3	115	50	46	10			351	91
1873	×		5	1	11	4	16	7	62	5	41	3	46	32	32	3			213	55
1874	×		4	1	34	4	119	13	57	6	112	16	24	14	11	3			361	57
1875	57	5	5	2	26	4	spr.	4	51	4	45	3	37	22	23	4			248	48
1876	17	×	7	—	25	2	5	1	45	5	9	—	33	7	30	5			171	20
1877	12	2	42	2	4	1	7	2	20	4	22	2	43	19	45	8			195	40
1878	44	3	23	1	15	2	—	—	42	—	42	6	×[8]	23[1]	36[11]	4[3]			225	39
1879	4	2	19	2	×		10	1	14	4	34	2	7×	1	22	6			110	18
1880	10	—	11	5	70	11	7	3	22	—	32	4	11	—	×				163	23
1881	6	3	53	2	20	2	13	1	62	8	19	2	45	5	8	2			226	25
1882	22	2	27	2	3	—	27	3	16	5	62	6	22	3	4	2			183	23
1883	51	1	22	2	—	—	39	6	25	3	6	1	42	5	5	—	13×	3	203	31
1884	17	4	22	1	7	4	5	1	19	3	11	—	49	4	39	7	34	7	203	31
1885	4	—	28	1	12	1	6	1	15	1	9	—	31	—	13	1	31	2	149	7
1886	7	2	14	1	7	2	7	4	13	2	33	2	26	6	22	4	56	7	185	30
1887	×	1	12	—	7	1	4	1	19	2	10	—	×	4	23	4	34	5	113	17
1888	9	1	22	2	4	—	5	—	36	3	10	1	24	5	17	2	22	1	149	15
1889	12	+10	12	6	17	2	11	1	6	1	24	2	41	2	62	3	31	1	216	28
1890	30	6	23	1	—	—	7	1	16	3	16	1	24	1	21	—	12	1	149	14

Malmöhus län.

Folkmängd 1865: 305,261; 1890: 368,817.

Tab. I. 23.

År.	Malmö p. d.		Malmö st.		Lunds st.		Eslövs d. (1866).		Skurups d. (1880).		Anders-lövs p. d. (1861).		Trelle-borgs d. och st.		Åsums p. d.	
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.
1861	44	21	110	8	39	2							22	8	17	2
1862	spr.	12	57	10	62	9					spr.	10	?		19	1
1863	31	10	37	2	33	2					4	2	2	—	42	2
1864	p.c.	26	69	12	56	9					?		24	5	44	4
1865	175	41	270	29	221	31	allm.	×			spr.	—	18	2	11	2
1866	135	× 34	313	52	186	30	93	13			125	22	85	10	37	4
1867	106	26	35	3	48	9	31	2			109	48	116	11	65	5
1868	412	38	375	77	126	15	45	3			93	× 23	180	18	115	14
1869	31	1	130	21	25	4	8	2			98	15	102	12	58	6
1870	45	1	75[2]	16	16	5	20	2			24	15	75	3	24	3
1871	19	3	94	6	16	2	25	4			50	15	31	2	9	—
1872	49	2	132	12	42	6	29	1			37	× 2	42	1	22	—
1873	60	2	114	15	47	3	70	3			47	× 2	11	2	36	3
1874	49	7	175	21	51	2	36	4			41	× 2	42	1	48	3
1875	39	6	158	21	31	4	46	5			24	3	30	3	14	1
1876	18	9	105	8	21	2	11	—			56	10	38	6	13	1
1877	48	12	57	13	14	3	13	1			73	3	35	1	31	—
1878	39	22	150	16	98	9	23	2			87	6	43	6	25	—
1879	33	12	48	11	73	11	13	3			218	13	33	1	30	—
1880	125	48	274	26	171	17	22	4	101	5	42	9	59	1	25	—
1881	31	9	151	19	21	—	25	1	31	2	41	17	48	8	50	1
1882	26	8	42	9	37	1	5	—	54	1	71	14	38	3	29	—
1883	43	19	24	4	26	6	12	1	23	2	24	3	18	5	57	3
1884	47	14	125	14	38	—	27	2	28	4	42	15	20	4	16	1
1885	14	5	19	5	29	3	97	8	24	1	15	4	3	—	4	—
1886	16	4	24	2	25	5	37	3	35	1	12	3	2	—	87	—
1887	17	8	33	6	14	4	17	—	32	1	12	1	7	1	76	1
1888	7	7	18	1	1	—	13	1	14	1	7	3	13	3	39	1
1889	42	10	54	5	16	5	16	2	40	1	25	4	14	—	76	6
1890	20	1	13	1	8	1	27	3	12	3	7	4	17	—	39	2

Malmöhus län.

Folkmängd 1865: 305,261; 1890: 368,817.

Tab. I, 23. (Forts.)

År.	Ystads st.		Hörby p. d. (1861).		Landskrona st.		Helsingborgs p. d.		Helsingborgs st.		Höganäs d.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861	17	2			8	2	11+	—	22	1	40	9	330	55
1862	13	1	3	—	13	4	13	1	64	2	—	—	266	50
1863	9	—	—	—	44	6	14	—	39	—	—	—	225	25
1864	(198	6)*	9	2	53	9	16	—	93	5	25	7	613	85
1865	681	31	59^{4}	3^{1}	301	27	16	2	188	5	12	2	(1,952	148)
1866	81	7	103	13	122	14	9	1	308	15	35	3	(1,632	218)
1867	56	8	$23^{42?}$	$—^{7}$	58	11	47	8	76	3	84	8	(854	142)
1868	117	12	$42^{36?}$	4^{7}	161	14	66	5	256	12	49	5	(2,037	240)
1869	79	5	10^{3}	$—^{1}$	48	8	66	7	(138	6)	44	4	(837	91)
1870	13	4	7^{1}	1^{1}	37	9	64	6	(99	6)	10	1	509	72
1871	—	—	5	—	35	3	47^{2}	6^{1}	(133	7)	$—^{47}$	$—^{7}$	464	48
1872	4	2	$45^{35?}$	$—^{7}$	61	6	84	10	206^{enst}	13	24	5	777	60
1873	7	3	3^{6}	$—^{1}$	35	5	104	14	155	13	14	3	703	68
1874	8	1	16^{1}	$—^{1}$	48	8	55^{3}	6	95	9	31	4	695	68
1875	7	1	14^{2}	3	45	5	69	8	78	3	23	1	578	64
1876	—	—	20	7	8	1	81	9	81	15	15	5	467	63
1877	1	—	13	3	17	—	44	6	36	8	10	3	392	53
1878	61	1	6	1	99	11	54	7	81	9	3	—	769	90
1879	4	—	14	—	28	3	57	5	46	7	9	1	592	67
1880	—	—	87	10	17	1	69	8	41 ×	10	5	—	1,038	145
1881	—	—	26	8	19	5	32	4	44	6	3	—	522	80
1882	—	—	7	3	21	1	92	5	38	4	40	7	500	56
1883	43	3	63	10	33	1	144	6	52	4	11	1	573	68
1884	62	7	21	4	21	4	98	8	42	5	11	3	598	75
1885	—	—	16	1	20	3	82	×	37	3	16	3	376	36
1886	—	—	39	9	19	4	36	4	33	4	5	—	370	39
1887	5	1	24	2	35	2	51	29	22	5	6	2	351	63
1888	18	2	4	1	14	—	12	9	24	3	8	2	192	34
1889	4	1	7+	—	18	2	37	6	66	5	50	9	416	56
1890	12	4	9	3	13	—	38	13	41	6	10	—	266	41

Blekinge län.

Folkmängd 1865: 125,436; 1890: 142,602.

Tab. I. 24.

År.	Karlskrona p. d.		Karlskrona st.		Ronneby p. d. och st.		Jemshögs p. d.		Karls-hamns st.		Sölves-borgs st.		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861	36	2	5	—	?		spr.	—	44	4			85	6
1862	2	—	spr.	6	37	20	spr.	—	30	4			75	30
1863	5	—	spr.	—	64	26	—	—	94	11			163	37
1864	22	7	2	—	18^{6}	7^{5}	2	1	89	8			133	23
1865	26	3	16	—	30	3	7	1	77	8	4	2	160	17
1866	169	16	139	22	11	3	42	2	41	6	3	—	405	49
1867	55	× 7	×	—[5]	10	1	17	1	$107^{10?}4$		3	—	192	13
1868	200	5+	20	3	32	4	177	13	297	16	5	—	731	41
1869	300	18	46	13	(393	60)	70	6	83^{4}	6^{1}	10	4	(922	107)
1870	(116	14)	(65	15)	(90	21)	13	3	42^{2}	7	—	—	(327	60)
1871	66^{3}	5	166	16	52	? 10	12	2	71^{1}	3^{1}	5	—	372	36
1872	189	22	141	14	×		70	8	$52^{13?}9^{1}$		7	1	459	54
1873	56	4	12	3	5	—	16	5	38^{3}	2^{2}	3	1	130	15
1874	147	25	17	5	6	2	43	6	75	5	×		288	33
1875	147	9	53	6	20	7	36	7	94	7	×		350	36
1876	101	23	49	14	16^{3}	2	×	24	72	3	1	—	263	66
1877	$116^{60}14^{18}$		18	4	$32^{?}$	×	4	—	13	2	11	1	194	21
1878	195	20	164^{1}	? 16^{*1}	56	× 1	34	3	13^{1}	1^{1}	8	—	470	41
1879	65^{7}	7^{2}	139^{48}	16^{8}	96^{4}	21	×		11	2	—	—	311	46
1880	$394^{37}153^{17}$		36	7	51	5	ep.	×	36	7	1	—	518	172
1881	×		52	3	32	5	47	13	52	3	5	1	188	25
1882	19	× 1	45	2	339	16	×	7	45	2	12	3	467	31
1883	23	5	28	1	74	2	13	3	28	1	1	—	167	12
1884	36	11	30	—	44	3	7	—	30	—	3	2	150	16
1885	32	4	18	—	34	2	16	1	18	—	3	—	121	7
1886	51	5	35	3	65	8	17	3	35	3	7	3	210	25
1887	13	—	20	—	109	17	30	1	20	—	11	1	203	19
1888	29	4	25	—	383	27	3	—	25	—	1	—	466	31
1889	35	× —	29	1	68	11	30	14	29	1	2	—	193	27
1890	9	—	43	—	27	6	×	13	43	—	—	—	135	19

Gotlands län.

Folkmängd 1865: 53,165; 1890: 51,337.

Tab. I, 25.

År.	Slite p. d.		Visby p. d.		Visby st.		Hemse p. d. (1861).		Summa sjuke.	Summa döde.
	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.	Sj.	D.		
1861	14	1	13	—	10	2			37	3
1862	enst.	2	17	—	17	2			36	4
1863	39	5	8		17	1			64	6
1864	62	4	53	—	33	3			148	7
1865	11	2	spr.	—	30	1	2	3	44	6
1866	14+	×	10	—	62	11	38	5	124	16
1867	13	—	—	—	73	3	27	2	113	5
1868	99	×	46	4	187	8	60	4	392	16
1869	88	×	15	—	46	5	17	1	166	6
1870	52	×	56	3	×		52	2	160	5
1871	29	×	56	4	ep.	×	57	3	142	7
1872	22	×	48	4	22	× 3	10	1	102	8
1873	60	×	39	3	30	1	22	2	151	6
1874	31	×	108	10	69[1]	3	50	4	258	17
1875	38	×	119	10	49	4	86	6	302	20
1876	20	2	60	5	169	15	39	4	288	26
1877	23	×	53	5	33	7	16	2	125	14
1878	16	×	22	1	33	5!	7	1	78	7
1879	14	×	14	1	34	4	p. ee.	×	62	1
1880	19+	6	12	—	33	1	108	7	172	14
1881	8	1	2	—	23	—	51	5	84	6
1882	85	7	8	—	31	2	141	3	65	12
1883	14	4	9	—	36	5	71	4	130	13
1884	9	2	21	×	20	3	41	3	91	8
1885	26	3	9	—	20	—	32	3	87	6
1886	43	1	19	1	17	—	27	—	106	2
1887	63	2	29	1	28	—	11	—	131	3
1888	20	—	5	—	40	—	14	—	79	—
1889	76	1	21	3	52	—	33	1	182	5
1890	64	3	19	1	52	2	87	1	222	7

Hela antalet

af läkare rapporterade fall af tyfoidfeber i Sverige åren 1861—1890 [1]).

(Summa summarum af Tab. I, 1—25.)

Tab. I, 26.

Å r.	Summa sjuke.	Summa döde.	Å r.	Summa sjuke.	Summa döde.
1861	4,274	524	1876	6,101	795
1862	3,488	537	1877	5,459	699
1863	3,481	537	1878	8,267	908
1864	5,175	781	1879	5,259	671
1865	(7,307	887)	1880	6,799	923
1866	(8,242	1,427)	1881	4,778	583
1867	(9,452	1,343)	1882	7,467	731
1868	(19,941	2,484)	1883	5,893	568
1869	(18,530	2,141)	1884	6,560	763
1870	(10,890	1,515)	1885	4,610	485
1871	(7,097	964)	1886	5,796	590
1872	(8,647	1,067)	1887	4,765	530
1873	(9,189	1,064)	1888	3,755	346
1874	7,866	882	1889	7,263	612
1875	7,767	896	1890	4,253	420

[1]) Såsom flere gånger är påpekadt, är tyfoidfebern först sedan 1874 i rapporterna skild från fläcktyfus. För åren 1861—1873 hafva, så godt sig göra låtit med ledning af texten i rapporterna, fläcktyfusfallen af mig utgallrats. De inom parentes satta talen omfatta ett större eller mindre antal fläcktyfusfall, som icke kunnat utgallras.

Dödsfall i tyfoidfeber

(närvfeber) på 10,000 invånare i Sveriges län jämte Stockholms stad samt hela riket hvarje år under perioden 1876—1890.

(Dödsfallen enl. den officiela statistiken.)

Tab. II.

Län.	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890
Norrbottens län.....	1,9	0,7	0,6	0,7	0,6	0,5	3,8	1,5	5,5	1,4	1,3	1,9	2,6	6,9	3,3
Vesterbottens »	2,1	3,0	0,6	0,5	0,2	0,6	1,3	1,4	0,8	0,4	0,3	1,0	1,4	0,8	1,0
Jemtlands »	0,7	0,6	0,8	1,1	2,3	1,2	1,9	0,8	1,3	0,8	2,1	0,8	2,0	1,5	1,1
Vesternorrlands »	1,2	0,6	1,8	0,6	0,7	1,4	1,4	2,4	2,2	1,5	1,8	2,0	1,4	2,5	2,8
Gefleborgs »	4,6	3,7	3,3	2,5	2,5	3,5	5,1	3,6	3,7	3,4	8,2	2,8	3,0	4,4	4,1
Kopparbergs »	5,0	2,3	2,5	1,9	1,8	2,2	2,0	2,9	3,4	3,2	3,2	4,1	3,3	4,0	2,0
Värmlands »	1,3	1,0	2,6	1,7	2,3	1,6	1,9	1,6	1,9	1,3	2,0	1,7	1,4	1,3	1,5
Vestmanlands »	4,1	2,8	2,8	2,5	2,6	1,6	4,7	5,6	4,8	2,2	2,2	3,2	2,1	4,0	2,5
Örebro »	2,7	1,7	3,1	3,5	3,8	3,2	1,9	2,0	3,2	2,4	3,0	3,2	2,6	2,0	1,7
Upsala »	2,0	1,7	3,7	3,3	2,8	3,0	3,6	2,1	3,3	4,1	3,8	3,3	2,7	3,8	3,9
Stockholms »	4,8	3,6	3,9	3,3	3,6	2,6	3,5	3,3	2,4	2,6	4,1	2,0	1,4	1,1	1,9
Stockholms stad	4,7	4,7	3,8	3,6	3,5	2,4	3,1	2,4	2,3	1,2	2,1	1,6	1,6	1,0	1,7
Södermanlands län.....	3,0	2,8	3,3	2,7	1,6	2,2	2,9	2,8	2,0	3,6	3,7	2,9	1,1	3,1	1,9
Göteborgs »	3,0	2,5	2,6	2,3	2,1	2,5	2,5	2,4	2,4	1,8	2,4	2,2	1,7	2,5	1,2
Elfsborgs »	2,1	1,5	4,9	1,8	1,5	1,3	1,6	1,3	1,8	1,2	1,5	1,3	0,7	1,5	1,0
Skaraborgs »	1,3	1,7	3,3	1,8	2,2	2,8	2,6	1,7	1,5	1,3	1,1	1,7	1,3	2,6	0,8
Östergötlands »	3,0	2,2	5,9	2,6	2,2	2,3	3,1	2,8	2,9	1,8	3,1	2,5	1,6	1,7	2,1
Kalmar »	3,6	4,9	4,1	2,9	3,4	3,1	2,3	2,8	4,8	3,7	2,9	1,8	2,2	2,9	2,0
Jönköpings »	2,0	1,5	4,4	1,6	2,4	1,3	2,0	2,0	1,9	1,7	1,1	1,1	1,1	1,8	1,5
Kronobergs »	3,0	4,1	2,7	1,9	1,9	2,1	2,2	2,7	2,7	2,4	1,9	2,5	1,7	1,7	1,3
Hallands »	2,6	2,3	2,4	1,8	2,6	2,8	3,3	3,3	4,1	2,1	1,4	1,5	1,2	1,6	4,5
Malmöhus' »	4,2	2,9	4,5	3,7	5,4	4,0	4,4	4,1	5,2	3,3	3,2	2,7	2,5	3,4	2,9
Kristianstads »	2,1	3,5	3,5	3,5	3,1	3,0	3,9	3,5	3,3	2,7	2,8	1,6	1,6	2,1	1,7
Blekinge »	6,7	5,2	5,2	5,7	3,4	5,1	4,6	3,7	2,5	2,2	3,3	2,8	2,4	2,9	1,6
Gotlands »	6,4	1,8	2,4	1,4	2,2	2,6	4,3	3,0	3,8	2,8	1,3	1,7	1,5	1,5	1,4
Hela riket	3,1	2,5	3,3	2,5	2,6	2,5	2,9	2,6	2,9	2,2	2,5	2,2	1,8	2,5	2,0

Anmärkningar till den grafiska kartan.

Å kartan äro en del extra provinsialläkaredistrikt, som visa en frekvens af tyfoidfebern, olika den, som förefinnes inom det eller de provinsialläkaredistrikt, af hvilka de utgöra en del, markerats med vederbörlig färg, ehuru deras *namn* ej stå utsatta.

Dessa extra provinsialläkaredistrikt och resp. moderdistrikt äro:

Ytter-Lännäs'	extra	p.	d.,	utgör en del af	Sollefteå och Hernösands p. d.
Vifstavarfs	»	»	»	Sundsvalls och	» »
Delsbo	»	»	»	Hudiksvalls	»
Bollnäs'	»	»	»	Alfta	»
Gysinge	»	»	»	Gefle	»
Dannemora	»	»	»	Tierps	»
Elfkarleö	»	»	»	»	»
Österåkers	»	»	»	Norrtelje	»
Ramnäs'	»	»	»	Vesterås	»
Linde	»	»	»	Nora	»
Ramsbergs	»	»	»	»	»
Ljusnarsbergs	»	»	»	Grythytte	»
Edsbergs	»	»	»	Örebro	»
Gillberga	»	»	»	Arvika	»
Finspongs	»	»	»	Tjellmo	»
Reijmyre	»	»	»	»	»
Lysekils	»	»	»	Håby, Uddevalla o. Orousts	»
Båstads	»	»	»	Halmstads och Engelholms	»
Höganäs	»	»	»	Helsingborgs	»
Klippans	»	»	»	Engelholms	»
Skurups	»	»	»	Anderslöfs	»
Trelleborgs	»	»	»	»	»
Eslöfs	»	»	»	Helsingborgs, Malmö o. Hörby	»
Stranda	»	»	»	Oskarshamns och Kalmar	»
Valdemarsviks	»	»	»	Tjusts och Söderköpings	»
Torpa	»	»	»	Boxholms	»
Motala	»	»	»	Linköpings	»

Obs.! Af förbiseende har beteckningen af frekvensen inom Hede distrikt kommit att intaga äfven en del af Svegs distrikt. Beteckningen för Motala d. felaktig. Se sid. 40.

Tafla, utvisande antalet döde af tyfoidfeber (närvfeber) i medeltal årligen 1876-1890 på 10000 invånare i Sveriges olika län, Stockholms stad samt hela riket.

Absoluta tal: dödsiffrorna i den officiela statistiken samt den årliga medelfolkmängden.

Norrbottens län.

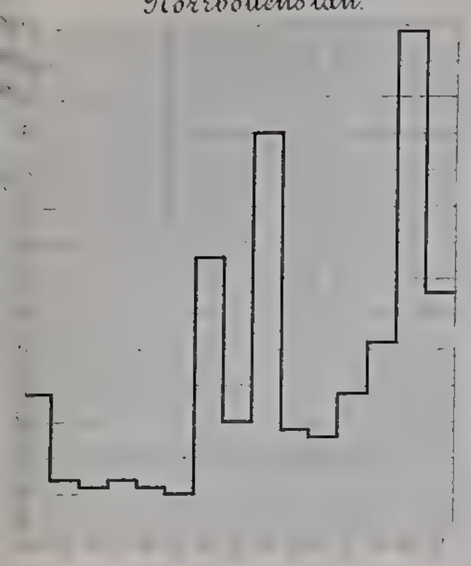

Vesterbottens län.

Jemtlands län.

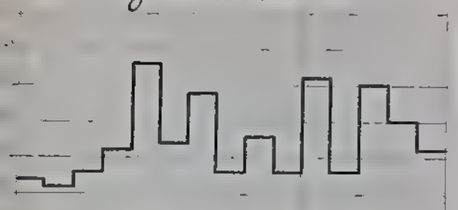

Vesternorrlands län.

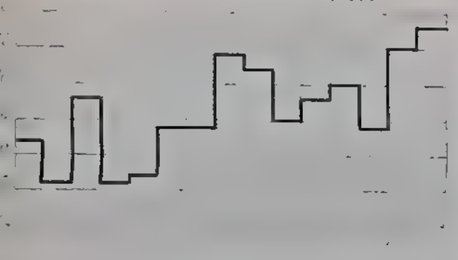

Gefleborgs län.

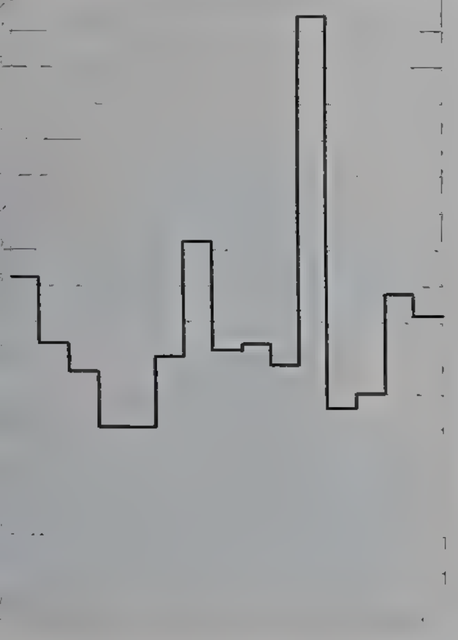

Kopparbergs län.

Örebro län.

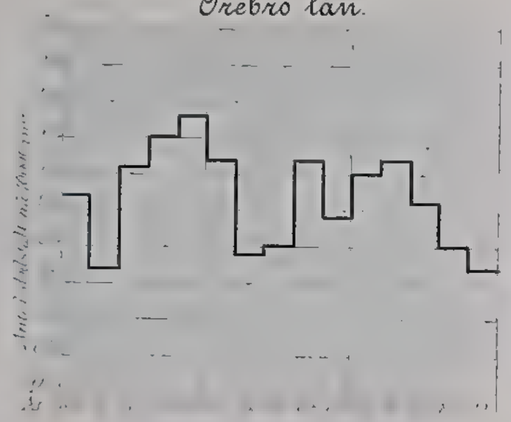

Westmanlands län.

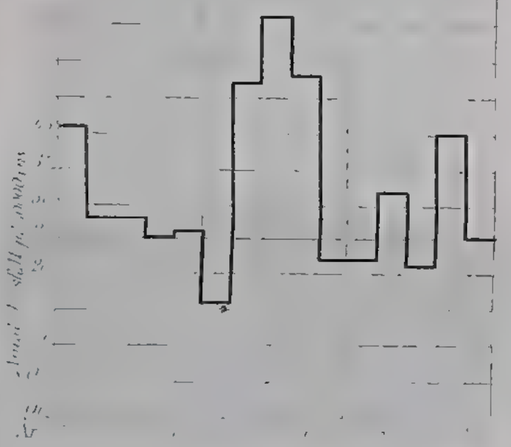

Upsala län.

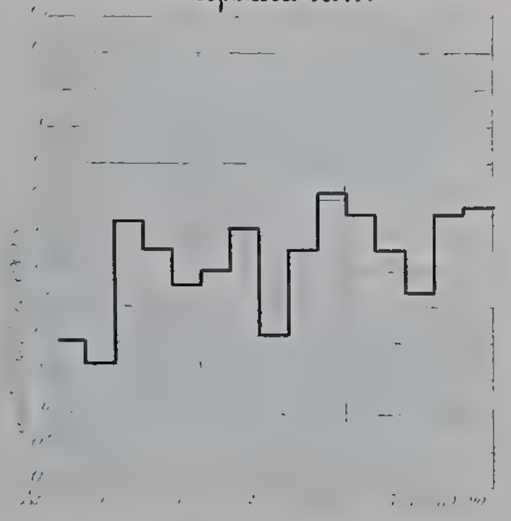

Stockholms län.

Stockholms stad.

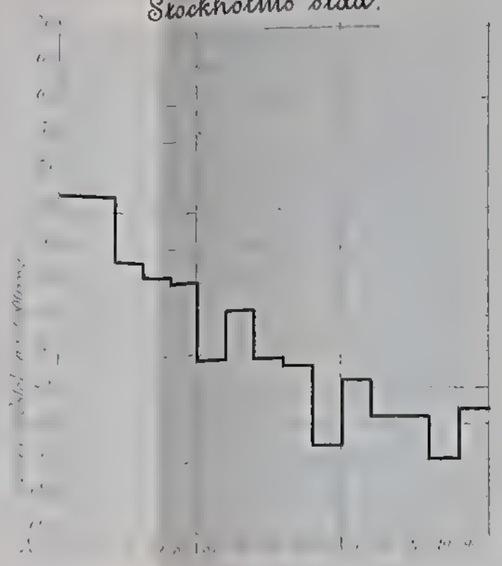

Södermanlands län.

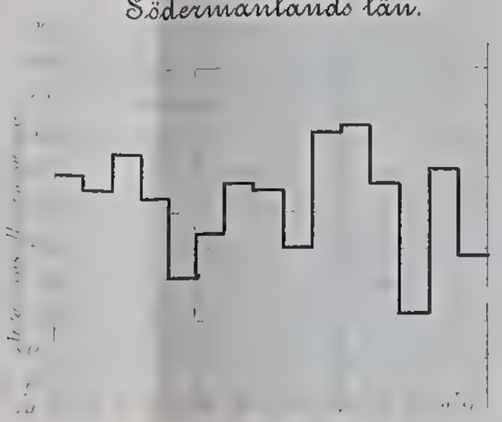

Göteborgs och Bohus län.

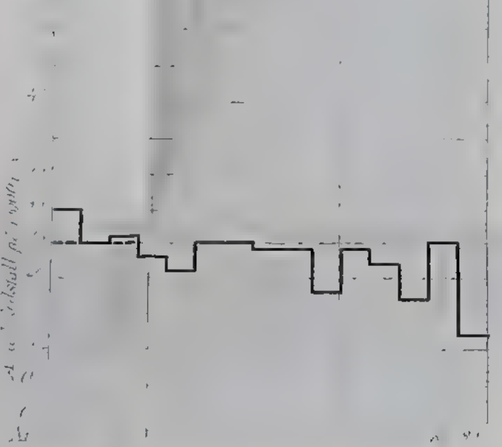

Elfsborgs län.

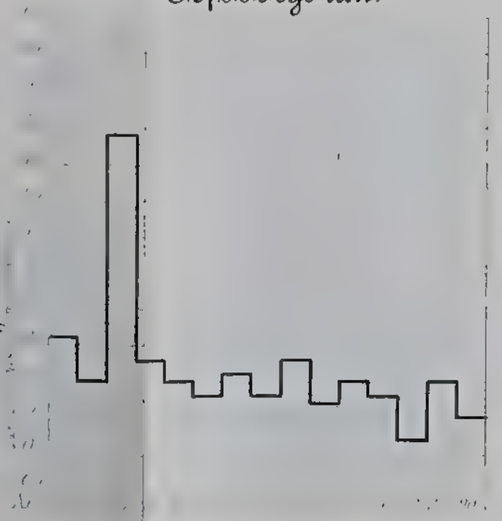

Skaraborgs län.

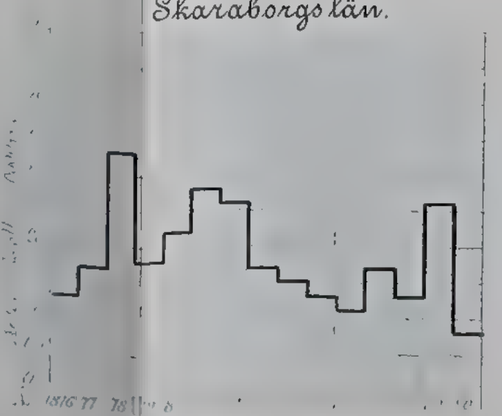

Östergötlands län.

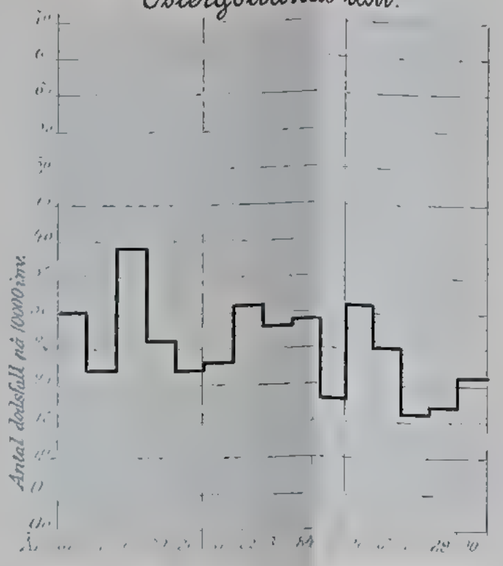

Kalmar län

Jönköpings län.

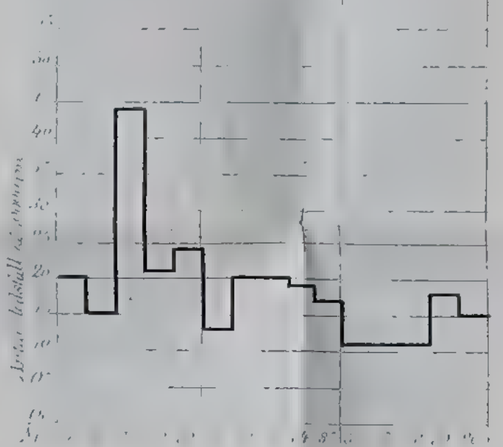

Kronobergs län.

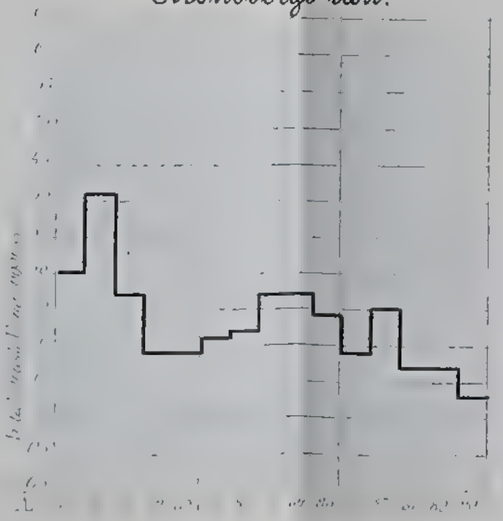

Hallands län.

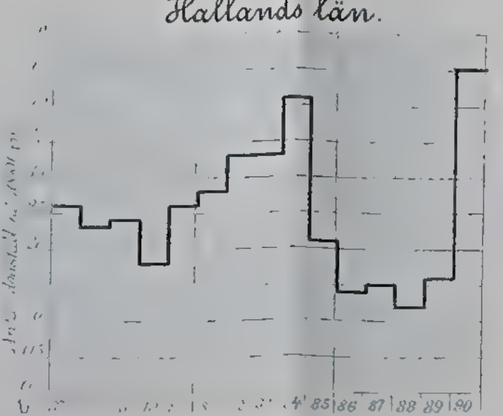

Malmöhus län.

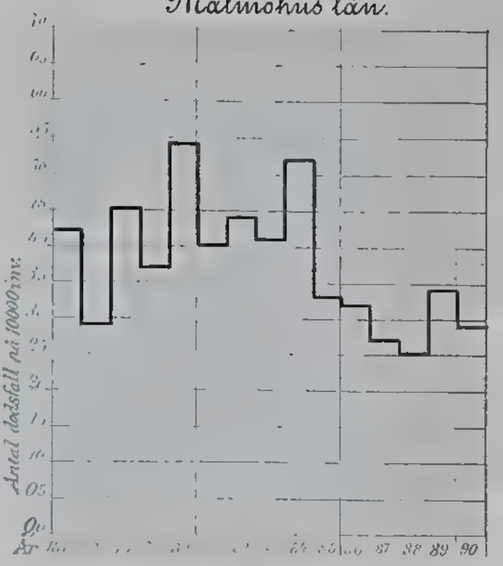

Kristianstads län.

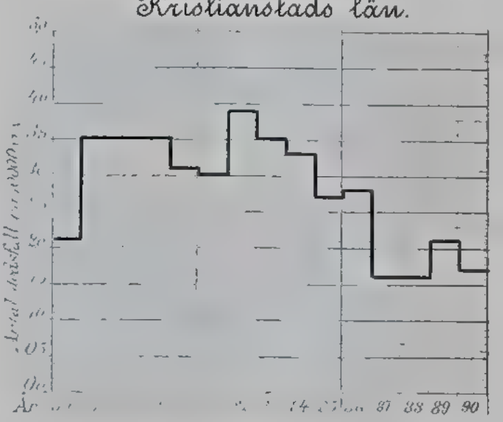

Blekinge län.

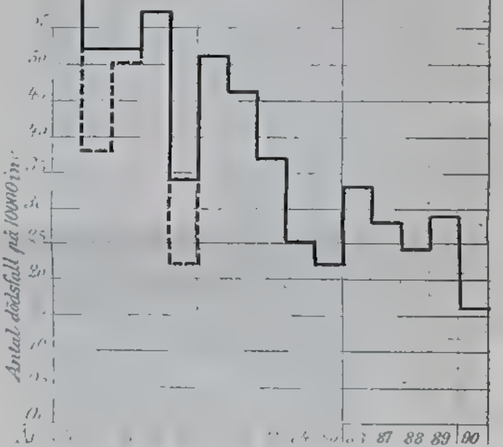

Gotlands län.

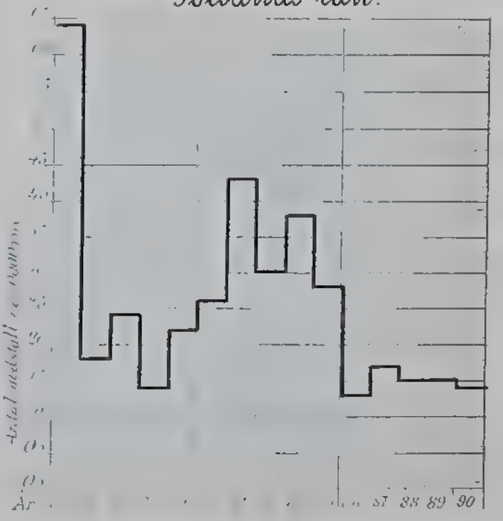

Hela riket.

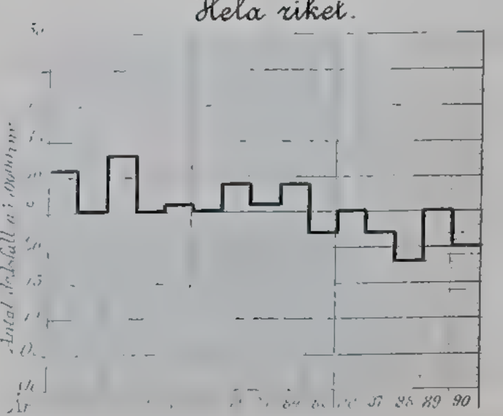

Anm. 1. 2 hela rutor i vertikal riktning representera 1 dödsfall på 10000 invånanare.

Anm. 2. De punkterade linierna för Göteborgs och Blekinge län angifva dödstalen, som korrektion göres på grund af det respektiva år inträffade betydligare antalet dödsfall af typhus exanthematicus enligt läkarerapporter.

Karta
utvisande
TYFOIDFEBERNS
relativa frekvens
i Sveriges
läkaredistrikt
åren
1875-1890.

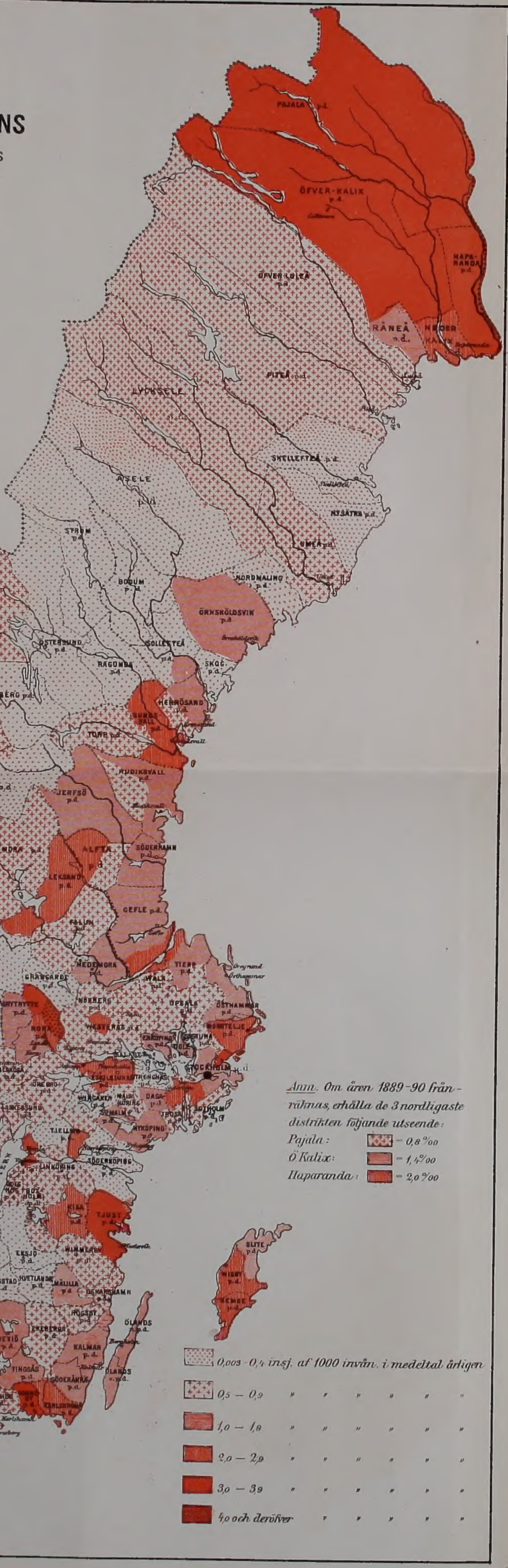

Anm. Om åren 1889-90 från-räknas, erhålla de 3 nordligaste distrikten följande utseende:

Pajala: – 0,8 ‰

Ö Kalix: – 1,4 ‰

Haparanda: – 2,0 ‰

0,003 - 0,4 insj. af 1000 invån. i medeltal årligen

0,5 — 0,9 " " " " " "

1,0 — 1,8 " " " " " "

2,0 — 2,9 " " " " " "

3,0 — 3,9 " " " " " "

4,0 och deröfver " " " " "